

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

Bilo je ob samotnih, tihih večerih, ko sem pisal te vrste. V moji domovini je ležal tedaj globok in težak sneg po hribih in dolinah in vode so se odevale z ledenimi kristali iz strahu pred mrzlimi vetrovi, ki so besneli nad njimi. Nič vsega tega nisi videl v topli Italiji. Mesto snega, ki se je le enkrat prikazal kot znak izredno hude zime, kakršne stari ljudje niso pomnili, je le večkrat lilo, in kadar je dež enakomerno kapal zunaj na strehe in semtertje potrkal na moje okno, sem mirno sedel v svoji samotni sobi in v spominu so se mi obnavljale podobe, ki sem jih videl ob svetlih solnčnih dneh, in vstajale so mi misli, ki so me prevzemale ob krasnih prirodnih prizorih in ob divnih umotvorih človeške roke, ki sem jih gledal na gorkem jugu, v domovini umetnosti. Pred očmi so se mi vrstila starodavna mesta s svojim bujnim življenjem, modro morje je pljusvalo ob zelene bregove, marmornati cesarji in bronasti bogovi, pestre pokrajine in drzne kupole, zlate tkanine in briljantni okraski poleg revnih koč in drhtečih udov, starodavnih palač razpadli oboki in žvižgajoči par novodobnega napredka, podzemeljske temine in sijajno razsvetljene ulice, mogočne fasade in ljubeznive madone — vse to in še tisoč drugih stvari, ki so se mi na poti v naglem begu vtisnile v spomin, se je vrstilo v teh tihih večerih pred menoj in jaz sem jih gledal z nemim veseljem, kajti postale so moja last, s katero sem svobodno razpolagal v svoji domišljiji ter primerjal in razporejal po svoji volji, kar so stoletja ustvarila v neprestanem tekmovanju.

In tedaj so se mi obnavljale misli, ki mi jih je bil zbudil njihov prizor. Svetli žarki in temne sence, kakor sem jih zopet videl, so se mi zgostili v trajne podobe in da mi ne izginejo popolnoma za vedno, sem jih nekaj otel bežečemu času in priklenil nase v teh skromnih vrsticah. Le malo sem jih mogel prijeto in obdržati in še te so tako okorne, da sem žalosten, ko vidim, kako je nemogoče svetlo misel v vsej njeni krasoti pokazati v čutni podobi, bodisi tudi duhu najbližja podoba pisane besede.

Ali niso utrinki najlepši med zvezdami in ali ni najdražja ona sladkost, ki gre mimo kakor senca in je zbudila le hrepenenje, da bi jo vedno uživali? Tako se nam rode ob pogledu na dela božje vsemočnosti in človeške umetnosti tisočere sladke

misli. Kakor metuljčki nas obletavajo in božajo kakor prijetne sapice. Ko jih pa hočeš pridržati, so že odhitele, in le to, kar je težko in neokretno, je ostalo na dnu spomina kot naša trajna last.

A veselimo se tudi tega! Spomin, da smo lepo mislili, je tako prijeten kakor zavest dobrih del. In zato sem z veseljem in ljubeznijo pisal te vrstice, ko so me obiskavali svetli spomini in je zimska noč gledala skozi okno na nemega potnika v tuji deželi.

Ne bom našteval, kaj sem videl, kajti to bi bilo duhomorno in neskončno. Le nekatere misli hočem zapisati, ki se zbujejo potniku po Italiji. Vem, da je to nevarna stvar, ker vsakdo gleda veliki svet skozi svojo lastno prizmo, ki mu jo je ustvarila vzgoja poleg osebnega razpoloženja. Skozi to prizmo se včasih svetloba čudno lomi in obdaja predmete z raznobarnimi robovi, ako jih celo ne zavija in protinaravno ne zvečuje ali zmanjšuje. Čital sem mnogo knjig in slišal razne sodbe o predmetih, ki sem jih gledal, in tu sem videl, koliko vsak človek spregleda, koliko stvari niti ne vidi, in druge, ki so manj važne, povečuje ali gleda skozi domišljijo in predsodke v čisto napačni luči. Da imenujem samo Hipolita Taina, tega slavnega zastopnika moderne misli, kakor se je razvila v Franciji. On prepotuje Italijo, a namesto da bi se učil od nje in se vgloбил v to, kar je v teku stoletij res velikega ustvarila, pride le kritikovat in povedat, kaj je on že prej mislil, preden je videl stvari, ki jih naj popiše. Mož, ki je prišel s predsodkom, da je antika ideal in krščanstvo le zastor pred idealom, ki ga odgrinja modernizem, je odšel le toliko modrejši, nego je prišel, da je videl stvari, pred katerimi je čutil onemoglost svojega svetovnega naziranja. Moderni Francoz, ki je videl zadnji čas papeškega Rima, ni premagal svojih predsodkov in je zapustil knjigo, polno bleščečih utrinkov in frapantnih misli, a v celoti neresnično in pogrešeno podobo. Nasproti je goreči konvertit Joergensen, ta nežna, sladke poezije polna duša, ki je z meglene obali Severnega morja prišel v Italijo iskat gorkote za svoje poresnici hrepeneče srce, v svojem navdušenju videl marsikatero podobo svetlejšo, nego je v resnici. Tako stoji naša misel med nami in med svetom. Posameznosti vidimo enako, a kadar naj združimo svoje vtiske v veliko, vseobsežno sodbo o največjih

delih človeškega uma, se razprše naše misli v slučajne podrobnosti, ki jih potem čuvstvo in predsodek zedinita v nepopolno sliko. Zato ni nič bolj nevarnega, nego so splošne sodbe o ljudeh in narodih.

A teh tudi ne vsiljujem nikomur. Samo bežeče slike podajam v svobodnem sporedu.

V Napolju.

Komu naj bi ga primerjal, ta čudoviti napoljski zaliv z njegovimi prirodnimi čudesi, z njegovo čarobno sanjavostjo in nepopisno milino, ki strinja tukaj morje, nebo in zemljo v eno dovršeno sliko? Nisem videl še nič podobnega na svetu, kajti tukaj se družijo vse, kar more človeka očarati in zasnivati v brezdelno, mehkužno, sanjajoče občudovanje in uživanje prirode. To morje je tako temno modro z azurnimi črtami, ki jih režejo vanj gibčni valovi, nikdar mirni okraski njegove površine, to nebo je tako sinje, tako napojeno s prijazno se smehljajočo mehko modrino, to obrežje s svojimi fantastičnimi obrisi, posejano z raztrganimi ognjeniki, bujno obraščeni lokami in belimi mesti je tako bizarno, da si je treba le še s pogledom na kadeči se Vezuv zbuditi domišljijo, ki nam pričara pred oči velikanske prirodne revolucije, ognjene izbruhe, pokopana mesta, žareča podzemeljska žrela s potresi in lavinimi rekami, da nas prevzame neizrekljivo čuvstvo tihega strmenja, ki nemo gleda in strmi v ta čudoviti svet.

Ena sama primera mi pride na misel. V vaticanskem muzeju sem videl orjaško glavo iz belega marmorja, star ostanek grškorimskega podobarstva, ki so jo izkopal ob tem obrežju blizu Pozzuolija. Umetnik se je bil opojil pogleda na to divno morsko obrežje in je mrzlemu marmorju vdihnil svoje vtiske. Ustvaril je glavo morskoga božanstva, nekaj čisto posebnega, uprav napolitanskega tudi v mitologiji. Dolga brada mu je težka od vode in visi v dolgih štrenah na prsi, v njej se pa veselo prekucujejo delfini in plavajo ribe, kakor na morskem dnu med goščavo koral in tisočerih vej, rok in peres, ki tipljejo tam doli okoli sebe in se gibljejo kakor v lahnem vetričku. Ustne so mu pohotne in debele, vedno odprte za uživanje ter mehkužno zaokrožene. Široka lica so dobro rejena, skoro se tresejo, tako so tolsta, a vendar še lepa. Sanjave oči gledajo kvišku v daljavo, bogvekam, in nad celim obrazom je razlit izraz smehljajoče se sreče in popolnega zadovoljstva, ki ne čuti prav nobene potrebe več. Tja gori gleda v sinjo nebeško luč, ki mu je tako dobra in mila, da mu ni treba migniti s prstom, niti dvigniti rok k prošnji, pa ga obsuje z vsemi dobrotami. V debelih kodrih na glavi mu zore grozdi in cvetejo oranže. Zakaj ne bi počival,

zamaknjen v svojo nezasluženo srečo. Jupiter, Cerera, Bahun in Neptun so ga ovenčali z najboljšim, kar imajo, darovi morja in sadovi zemlje so njegovi, brez truda, da bi jih zagrabil, in brez strahu, da bi jih izgubil, saj mu plavajo po bradi in rastejo v kodrih. On je zadovoljen in treba mu je samo še zadremati, da mu zlate sanje obžare zemeljske užitke z olimpskimi sladkostimi.

Tak je napoljski zaliv in taka so čuvstva, ki jih zbuja. Seveda je ta svet moral odločilno vplivati tudi na svoje prebivalstvo, in res so Napolitanci ljudje prav posebne vrste. Njihov oče Vezuv jim je dal ognja kakor svojemu vinu. Skozi sredo mesta se vleče Toledo, glavna ulica, sedaj oficijelno Via Roma imenovana, ki je seveda, kakor skoro vse italijanske glavne ulice, ozka in obzidana od visokih hiš, med katerimi se skozi tesne presledke odpirajo še bolj ozke, temne stranske ulice v gostem zamatanem omrežju. Cel dan vidiš na tej ulici, ki je v ravni črti dolga dobre pol ure, živahno gibanje. Mimo prodajalnic, kavaren, gostilen se šeta gosta množica, tako da pri vsakem koraku ob koga zadeneš. Proti večeru postaja gneča vedno večja in ljudje se pritiskajo na tlaku ob hiše, ker po tesni ulici se množe elegantne kočije napoljske noblese, ki se pelje na izprehod. Središče vsega življenja je za Napolitanca izprehod zvečer v svetlem blesku električnih svetilk. Tu se kažejo vse najlepše obleke, se najdejo prijatelji in pogovarjajo, šetajoč se v glasnem šumu, tu se razpravljajo vsa vprašanja, javna in zasebna, in v tej gneči tudi lahko kupiš, česarkoli poželiš, ker ti vsiljivi prodajalci ponujajo najrazličnejše stvari prav pod nos. V tem vrvenju se seveda rada pokaže v največjem sijaju tista elita rodu ali premoženja, ki se čuti vzvišeno nad mrgolečo ljudsko maso. Lepa, svetla kočija, dva iskra konjiča, ki rezgetaje bijeta ob tla, da vse za njima gleda, spredaj na visokem sedežu eleganten voznik z visokim cilindrom — to je vrhunec želja za napolitansko damo. In v Toledu jih vidiš vsak večer brez števila. Na eni strani gor, na drugi dol se pomikajo ponosne ekvipaže. Notri sede večinoma dame v dragocenih oblačilih; posebno ne sme manjkati okoli vratu kričeča bela boa, ker daje drobnemu obrazu nekaj tako levjega; zato je pa tudi tako razgrnjena, da se dobro vidi, zlasti če je pristno hermelinja. Ponosno naslonjena gleda signora iz zametaste kočije in užaliti jo more le, če je druga ekvipaža še impozantnejša od njene. Stara španska grandezza se je tu še ohranila izza časov kraljestva obeh Sicilij. Marsikatera rodbina je seveda izza tega časa gmotno tako nazadovala, da je edino le prevzetna carozza znamenje njene imenitnosti, in uprav zaradi tega je še tembolj v časti

in se mora vsak večer javno pokazati. Gladko obriti kočijaži v elegantnih livreh s svetlimi cilindri vihte neprenehoma dolgi bič, udrihajo po konjih, ki se penijo in vzpenjajo, ter pokajo, da zveni po ušesih. Vsa ulica je nepretrgana vrsta vozov, ki se seveda neprenehoma ustavljajo, vmes švigajo ljudje čez ulico in se motovilijo kolesarji, vse pa kriči, se smeje, draži in prepira. Kočijaži vpijejo drug na drugega in se obdolžujejo, zakaj ne morejo naprej, pri tem se pa neprenehoma pogovarjajo s svojimi konji. S posebnim tleskajočim glasom jih bodre in tolažijo; v največjem šumu konjiček sliši, če mu gospodar tiho tleskne z jezikom, ter pomiga z ušesi, da je razumel; to pa ne zadržuje voznika, da ne bi iznova udrihnil po njem z bičem. Neusmiljeni so Napolitanci proti živalim in to je ena njihovih najgrjnjih lastnosti. Oslu in mule so preobložene s tovari, in navrh séde še Napolitanec z gorjačo v roki ter vpije nad živaljo in jo pretepa in suje, da pokajo kosti.

Posebno živahno je v starem mestu, ki se vzpenja amfiteatralno v velikem polkrogu. Neverjetne stvari vidiš tam, če se izprehajaš nekaj časa po teh ozkih ulicah, ki so obdane od visokih, štiri do sedemnadstropnih hiš. Občutljiv pač ne smeš biti, in če pobegneš nazaj. Čez ulice so razpete vrvi, na katerih se suši perilo. Ulice so večinoma zakrivljene in se križajo v nerednih kotih, tako, da nastane gosta mreža, in človeku se zdi, kakor bi se zamotal v njo in ne bi našel izhoda. Samo visoko zgoraj nad strehami je odprta špranja, skozi katero gleda ozek pas nebesa in pošilja doli nekaj svetlobe, ki jo pa uživajo večinoma le zgornja nadstropja, tako da za spodnje stanovalce le malo ostane. Tu so prodajalnice in delavnice, večinoma pol na prostem zunaj hiše. Napolitanec hiše skoraj ne rabi za drugo, nego da ima v njej spravljeno ognjišče, posteljo in nekaj hišnega orodja, ter je zadovoljen sploh z najmanjšo merico umetnih ugodnosti. Rokodelci delajo med hišnimi vrati. Takoj zadaj vidiš že posteljo in kupe razcapane obleke, med katerimi sedi vedno zgovorna žena, otroci se pa prekucujejo na ulici. Prodajavci silijo z vso svojo robo na tlak, ki je ob hišah položen za pešca in je tako ozek, da moraš vedno stopiti z njega, ako koga srečaš, in to je gotovo pri vsakem drugem koraku. Ulice so tlakane s širokimi ploščami, ki so pa tako izhojene in izvožene, da je že prav malo ravnega na njih. Na tem tlaku se muči uboga živina, da je joj, zlasti tam, kjer gre navkreber. Napolitanec namreč ne snaži nikdar ulic drugače, nego da pobere na njih vse odpadke, ki mu morejo koristiti; skrb za snago prepušča dežju, ki semtertje splakne ulice. Zato so kamenite plošče prevlečene

s plastjo klejastega blata, ki polzi pod kopiti. Uboge mule, ki vlačijo najtežje tovore po teh ulicah, bijejo s kopiti ob tla in vedno jim drsi, ker noga ne dobi trdne opore. Zato padajo živali na kolena in nekaj navadnega je, da se konj zvali in kar stegne po tleh z drhtečimi udi. Takrat se promet ustavi, ulica se zagozdi, radovedneži pritisnejo glave skupaj, in kakor da spodaj ne bi bilo dosti občinstva, se prikažejo še v oknih gledavci in vse kriči vprek, kar seveda zmešnjavo le še povečuje.

Pa ni treba tako znamenitega dogodka, da se Napolitanci zberó. V stranski ulici je naenkrat vse črno ljudi. Stražniki lete skup in silijo v gnečo, široki klobuki orožnikov se vidijo iz srede. Radoveden pristopim: kaj neki imajo? Gotovo bodo koga uklenjenega odpeljali. A čez nekaj trenutkov se razidejo vsi čisto mirno, in če bi koga vprašal, kaj je bilo, bi odgovoril, da se ni zgodilo nič; le pomenili so se nekoliko.

Staro mesto ima še ostanke prejšnjih utrdeb, in tu se vidi najpristnejše napolitansko življenje zlasti okoli srednjeveške Porta Capuana. L. 1484. so postavili Kapuanska vrata kot slavolok za Ferdinanda I. Aragonskega, ki je tu slovesno prihajal v mesto. Lepo razmerje členov s plemenitimi okraski kaže na teh vratih najlepše lastnosti zgodnejše renesanse. Tu prihaja v mesto ljudstvo iz okolice, ki prinaša na prodaj svoje bogate pridelke. Med Napoljem in med Kapuo se razteza pod Vezuvom najrodovitnejši del Italije. Tu priroda res ponuja človeku svoje darove in zemlja v svoji dobrotosti ne pozna ne zime ne počitka: neprenehoma rodi in človek vsak čas uživa njene sveže sadove. Najokusnejša južna zelenjava raste tukaj, in celo leto sejejo in žanjejo, tako da ne vedo za pomlad in jesen ter brez skrbi za bodočnost od matere zemlje samo pobirajo njene sadove. Dobrih petdeset kvadratnih kilometrov meri ta krasni vrt, katerega bujno rastlinstvo kar kipi iz vročih, vulkanskih tal. Saj je vse to izbruhala zemlja iz svojega žarečega droba, in tako željna življenja je ta pepelnata prst, da vsako klico nahrani in opoji in se odeva kar sama z gostim rastlinskim plaščem.

„I paduli“ (paludi, močvirje) imenujejo Napolitanci svoj sadni in zelenjadni vrt. Posebno zjutraj in zvečer se skozi Kapuanska vrata pomikajo neštetilni vozički. Ne moreš si misliti bolj slikovitih prizorov, nego jih vidiš tukaj. Vozički so vsi dvo-kolesni; štiri kolesa imajo le mestne kočije. Večje vozičke vozijo mule, manjše osli. Blago je sicer naloženo precej tako, da je v nekem ravnotežju, a vendar mora biti živali oje privezano okoli života z močnimi jermeni, da se ne prevrne znak ali naprej. Ko je voz ves naložen, sede Napolitanec

spredaj na oje, tako da čepi svoji muli skoro na repu. Sedež sicer ni prav prijeten, ker se vedno guglje, a gospodarju je treba manj iztegniti roko, kadar pretepa svojo potrpežljivo žival. Komatov ne poznajo, okoli prsi ima konj širok vodoraven pas, s katerim vleče, na hrbtu nosi sedlu podoben nastavek, kamor se privežeta ojesi in ki je lepo ozaljšan z visokim medenastim okraskom, včasih celo z zastavico, z zvončki in dolgo žimo, spredaj in zadaj je konj ves prepasan z lepo prešivanimi jermenimi raznih barv. Tak majhen, črn konjiček v svoji magnatski opravi je res lična živalica, pa tudi

Vsako jutro me je zbudilo oslovsko riganje na cesti. Tukajšnji magarci ne rigajo samo, ampak uprav kriče in tulijo. Na cesti se ustavi, dvigne glavo, odpre usta na stežaj in začne tako pretresljivo stokati, da z zono in usmiljenjem poslušáš ta bolešni žalospjev trpeče živalske duše, ki pa vendar ne priklíče na pomoč nobenega „društva za varstvo živali“.

Pa vrnimo se k ljudem! Napolitanec je jako različen od severnega Italijana. Severni Italijani so bili v ožji dotiki z germanskimi in slovanskimi narodi in so zlasti od prvih dobili več industrialnega duha.

FOT. BROGI; FIRENZE

NAPOLJ: PREDMESTJE DEL PALLONETTO V SV. LUCIJI

urno teče z drobnimi koraki, kakor martinček, in je vztrajen in dobrovoljen. Taka je napolitanska kmetska noblesa; „galesso“ se zove dvokolesni voziček, ki ima tri zaporedne sedeže za šest ljudi, a ponavadi jih sede na ta majhni prostor še nekaj več, tako da jih čepi cela kopica zgoraj, vsled česar je razgovor cele družbe tem prijetnejši in zabavnejši. Pri vpregi pa Napolitanec ni izbirčen; k težkemu vozu vpreže v sredo vola, ob straneh pa mulo in osla; tak „baroccio“ je posebno zanimiv in ne žali prav nič napolitanskega estetičnega čuvstva.

Milan je evropsko mesto z veliko, cvetočo obrtjo. Genova je ponosno in bogato trgovsko pristanišče. Napolj pa je stara grška kolonija, ki je bila vedno v zvezi z jugom, s Sicilijo, Španijo in Afriko. Mnogo saracenske krvi se pretaka v tem ljudstvu, pomešanem z arabskimi, španskimi in grškimi elementi, ki so italijanski značaj jako izpremenili. Ljudstvo je silno živahno, a za vztrajno delo ne mara, ker ga priroda ne sili k trudu in skrbi. Mraza ni, zato Napolitanec ne skrbi za obleko in hodi strgan, odet le v najpotrebnejše oblačilo; vedno jasno, nebo ga kliče

iz hiše, zato ne skrbi za stanovanje, ki je umazano in zanemarjeno; milo obnebe ne zahteva krepke hrane, zato živi Napolitanec ob najskromnejši jedi in ne hrepeni po boljših užitkih; zemlja je rodovitna in mu vsega ponuja, zato pa nima veselja do dela in si veliko rajši kaj izprosi, kakor pa prisluži. Ne le zemlja, tudi morje ga je omehkužilo. Mnogo večje je bogastvo morja nego zemlje. Najbolj fantastične živali dobiš tu na krožniku, ako stopiš v kako domačo restavracijo in zahtevaš „frutti di mare“ — morskega sadja. To kar mrgoli na krožniku: ribice, večje in manjše, rački, pajki, polipi, črvički, jeguljice — vse leži vprek, lepo rdeče skuhamo, da ne veš, kje bi začel. In ni slabo to „morsko sadje“, če ga malo z limono poškropiš in kar pohrustaš s kostmi in lupinami! Na milijone in milijarde ga je v morju in kar samo se množi in čaka, da ga z mrežo potegneš na suho in pozoblješ. Kdo bi delal, če je tako na svetu? Ali bo kaj bolje, če si bom grenil življenje s skrbmi za bodočnost? Tako misli Napolitanec in leže v senco ter gleda na krasni božji svet, ki tako lepo skrbi za svojega gospodarja.

Človek se v taki prirodi nehote poleni. Kamor pogleda, vidi bujno prirodno krasoto, ki ga očara in omami ter mu vzame energijo za naporno delo. To so izkusili Hanibalovi vojaki; ko so v hudem mrazu prilezli čez snežene Alpe, so bili junaški in utrjeni ter so premagali rimske legije. V bližnji Kapui pa so se polenili in omehkužili, pozabili so na disciplino in na visoko leteče načrte; tedaj je bilo Rimljanom lahko, da so jih potolkli. Ni treba dolgo bivati v Napolju in človek razume kmalu značaj tega lahkoživega, otročje brezskrbnega ljudstva, ker se mu polagoma sam prisposodi.

Z najmanjšim trudom si hoče tukaj človek pridobiti, kar ravno za trenutek neobhodno potrebuje. Krožnik gorkih makaronov in malo sadja je za Napolitanca tako obilen obed, da nima za hip nobene želje več in se vda popolnoma zadovoljstvu, veselo prepevajoč in plešoč po ulici. Makaroni so mu sploh najvišje na svetu. Pri nas hoče voznik napitnine, a v Napolju iztegne roko in pravi: „Gospod, ali ne daste nič za makarone?“ Kadar komu kaj plačaš, vedno te nazadnje s sladkim glasom prosi: „Zdaj pa še za makarone!“

Pod Vezuvom ob morju se vleče nepretrgana vrsta hiš in obdaja z lepim belim vencem ves napolitanski zaliv. To so znani kraji Torre del Greco, Torre dell' Annunziata, Resina — katerih imena se čitajo vedno v časopisih, kadar bluje Vezuv in jim grozi, da jih pokoplje pod žarečo lavo. „V Napolju se greši“, pravijo, „Torre del Greco se mora pa pokoriti.“ A vendar je ta kraj silno

gosto obljuden in nikomur ne pride na misel, da bi ga zapustil, ker je preprijetno bivati med ognjem in morjem. Tukaj je domovina makaronov. Tovarna pri tovarni jih izdeluje iz žita v najrazličnejših podobah: votle in paličaste, dolge in kratke, debele in tanke, in poleg tega še za v juho zvezdice in kroge, zrna in ploščice vseh oblik. Na drogih obešeni se suše kakor perilo v dolgih vrstah. Če se jih prime pri tem kaj cestnega prahu ali kaj drugega — ne vem. V Italiji se tako blago uživa v velikih množinah, in juhe sploh ni brez te tovarniške vkuhe. Mislim, da zato ne, ker se Italijankam ne ljubi, da bi same pripravljale jedi, in so vesele, če dobe že vse narejeno iz tovarne. Slednjič pa tudi ne bi zaupal taki umazani Italijanki, ki ves dan le med vrati sedi, otroke pestuje in čez ulico vpije, da bi znala kaj boljšega postaviti na mizo. Makaroni imajo vsekako še veliko bodočnost, kakor vsi tovarniški izdelki izpodrivajo ročno delo.

Razloček med severnoitalijanskim realinom in med južnim prebivavcem apeninskega polotoka izraža sledeča šala, ki se opira tudi na jezikovne posebnosti. Napolitanec izgovarja zloge široko, dasi besede precej krajša, Genovez govori stisnjeno skozi zobe. Srečala sta se nekoč — tako pravijo — dva psa, napolitanec in genovez, in sta našla kost. Napolitanec jo pobere in genovez bi jo rad imel. — „Kdo si ti“, ga vpraša. — „Io sono napolitano“ odgovori napolitanec, in ko s ponosom izreka svoj lep, polni *a*, mu pade kost izmed zob na tla. Genovez jo hitro pobere. — „Kdo si pa ti“, vpraša zdaj napolitanec. — „Mi son genese“, zareži genovez s stisnjenimi zobmi in zbeži s kostjo.

In tako je tudi res. „Zedinjeno Italijo“ so ustanovili severni Italijani, ker so spoznali, kako ta narodna ideja povzdigne njihovo politiško in gospodarsko moč. Piemontez je prihrumel in prepričal z mečem v roki Italijo, da mora postati narodna vevlast, kakor so narodno združene druge države. Ni bilo težko pridobiti vseh Italijanov za to idejo, ko so videli njene uspehe, in kmalu je bilo vse javno mnenje na strani Garibaldincev. Dasi premnogi niso odobrvali že tedaj vsega, kar je sledilo, vendar moč sugestije in narodni čut sta premagala vse pomisleke in veliko ljudsko glasovanje je slednjič potrdilo novo državo, ki je bila po dogodkih že ustvarjena. Sovraštvo proti tujcem, zlasti proti Avstriji, je pripomoglo k temu več nego notranja edinost, ki je v Italiji nikdar ni bilo in je tudi sedaj ni. Nasprotstvo med severom in jugom je veliko in se ne kaže le v različnih socialnih razmerah, ampak tudi v državnem življenju. Južni listi vedno očitajo vladi, da za jug ničesar ne stori in ga le izkorišča. Sicilija zahteva avtonomijo in je v vedni opoziciji,

Napolj se spominja, da je bil včasih kraljeva rezidenca. Narodni čut in skupni jezik družita sicer cel narod, a prve iluzije Zedinjene Italije so se davno umaknile bolj hladnemu naziranju in individualnosti silijo na dan.

Toda vročekrvne deklamacije južnih Italijanov se ne smejo smatrati za preveč resne. Nova doba tehniškega napredka, ki zahteva hladno računajočega duha, je našla to ljudstvo nepripravljeno. Ko sem bil v Napolju, je bil že delj časa občinski svet razpuščen in županove posle je vodil vladni komisar. Mestno gospodarstvo je v takem neredu, da so vsi izgubili glave in občinstvo je neobčutno gledalo, da mu je vlada vzela avtonomno izvoljeno zastopstvo ter tako izrekla prebivalstvu samemu največjo nezaupnico. Neki dnevnik se je norčeval: „Pri kraju smo, nihče ne ve, kod in kam. Ne vemo, kaj je mestno premoženje, neznani so nam dohodki in stroški. Za svoje dolgove vemo samo zato, ker jih upniki terjajo, kaj ima mesto, nam pa nobena dobrotna duša ne pove.“ Tudi velikanskega prometa tujcev, ki iz celega sveta prihajajo uživati prirodno krasoto, ne znajo izrabljati v modernem zmyslu. Napolitanec gleda, da vjame od tujca kak soldo, a novi, z vsem komfortom opravljeni hoteli, ki se kot krasne palače vrste ob morskem obrežju, eldorado bogatih Angležev in Američanov, so vsi lastnina Nemcev in Švicarjev. Domačin se skromno raduje svoje krasne prirode, jo opeva in očuduje, a brezsrčni spekulativni tujec od nje bogati. Ni samo tukaj tako . . . Pa prepustimo te skrbi Napolitancem samim in izprehajajmo se dalje po mestu!

Vse ljudsko življenje se odpira na ulici z naivno odkritosrčnostjo. Povsod srečujemo prodajavce, ki vsiljujejo na cesti svoje blago. A to niso krošnjari — ne, tako visoko se ne povzpne Napolitanec; pravi krošnjari bi bil že veletržec v tej službi. Eden ima tri svinčnike in jih ponuja cel dan, skače v

tramvajske vozove, leta za kočijami, vpije, kakor bi imel bogvekaj na prodaj, in jih pomoli vsakemu pod nos, dokler se jih ne iznebi. Zakaj bi se trudil s štirimi svinčniki, če mu pa zadostuje dobiček, ki ga ima od treh? Drugi prenaša dvajset pól papirja ali nekaj razglednic, tretji ima nekaj šivank ali pet škatlic vžigalic. Za vsako stvar zahteva trikrat več, nego je vredna, a jo dá slednjič tudi pod ceno,

NAPOLJ: KAPUANSKA VRATA FOT. BROGI; FIRENZE

samo da dobi priložnost še kaj več priberačiti od kupca, ki se ni dal opehariti. Kuha se kar na ulici in prodajavci ponujajo vsakovrstne jedi, ki jih more pa uživati samo pristen Napolitanec. Posebno živahno je okoli prodajavcev makaronov, ki kuhajo v velikih kotlih. Jé se kar z roko; makaron se dvigne visoko v roki in izpušča v usta, dokler ne izgine v prepadu. Sredi množice vidiš deklamujočega človeka, ki se izprehaja med poslušavci ali stoji na stolu in hvali

svoje blago. Otroci in ženske ga poslušajo z največjo pazljivostjo. V roki ima škatlico s čudeznim lekom, ki ozdravi gotovo vsakatero bolezen, za dva solda jo da, a če hočeš, ti tudi izdere zob kar na mestu. Poleg njega ima drugi pred seboj celo zbirko ožganih ostankov od smodk, ki so že razveseljevale srečnejšega posestnika; pobral jih je na ulici, da brez koristi konca ne vzamejo ter jih lepo ocedil; našel bo dovolj kupcev, ki žele kaditi kdaj tudi kaj boljšega, kajti dobra havana mora biti dobra na obeh koncih! Tam nekdo sredi vrišča ljudem na glas bere časnike ali piše pisma, a vse prekosita brez dvoma giornalista in trovatore.

Zvečer je. Luči žare, Toledo je natlačen ljudstva. Ob koncu glavne ulice je veličastna Galleria Umberto, krita s steklom, v sredi z visoko kupolo, polna bogatih prodajalen in bliščočih kavaren, za milansko najlepša galerija v Italiji. Tu je rendez-vous mestne elite, med katero se pa preriva tudi capin čisto svobodno. Kakor šumenje morja odmeva od visokih obokov glasni razgovor množice. A od ceste sem se slišijo nakrat tuleči glasovi in kakor tolpa bežečih zveri prihrumé v galerijo giornalisti, raznašavci časnikov. Časopise so še mokre pobrali izpod strojev in vsak izkuša drugega prehiteti. Tako lete kakor za stavo in tuleč naznanjajo nečuvvene senzacionalne vesti, ki so popisane v časopisih. Vojske, umori, požari in ropi so veselje giornalistov. Kakor hudournik leti giornalista naprej in v teku deli časopise ter jemlje denar, vedno v skrbeh, da ga ne bi drugi prehitel. Kmalu ima skoro vsak človek časopis v roki. Ker so tukajšnji časopisi urejeni za ulično prodajo, morajo biti opravljeni kar moči kričeče z debelimi, mastnimi naslovi, ki vlečejo. Noben časopis ni dražji, nego en soldo — pet centesimov. Ta nizka cena je sicer ugodna za razširjanje listov, a je škodljiva njihovi vsebini, ker tako poceni se težko podà kaj dobrega. A višje ne morejo s ceno zaradi tekmovanja, kajti vsakdo hoče imeti le najcenejši časopis.

V pozni nočni uri pa nastopi trovatore. Kakor senca se plazi, pod suknjo ima skrito svetilko. Kosčeni obraz je bronasto-sivkaste barve, glava se nagiba k tlom, prsti so iztegnjeni. Elastično se prerije skozi vsako gnečo in gleda napeto kakor ris. Bliškoma izgine pod mizo in se prikaže zopet na drugem koncu. Nobena stvar ne uide njegovemu bistremu pogledu, kajti vse, kar je na tleh, je njegovo. Kavarne, gostilne in ulice, vse preišče in posnaži odpadkov, ki jih je zavrglo ostalo človeštvo, noben ogorek mu ne uide. On nima svojega, kamor bi položil glavo k počitku, a vse mesto je njegovo.

Ko je končal svojo pot, se stisne v kak kotiček na ulici in zaspi pri najdenih zakladih. Kadar je

mrzlo, jih vidiš po tri ali štiri spati na kamenitem tlaku kakor kup mrličev, da se grejejo.

Vsak popoldan proti večeru slišiš po mestu prijazne glasove, kakor pri nas na visokih planinah. Kravji zvonci zapoje tako po domače, da se ti zdi, kakor bi bil prestavljen v gorske idile. In res, med mestnimi palačami korakajo mukajoče krave in koze letajo meketaje po ulicah. Okoličani prihajajo, da preskrbe mesto z mlekom. A Napolitanec ne prinese v hišo steklenice mleka, ampak pripelje celo kravo. Zakaj bi on nosil mleko in si delal stroške za posodo, če ga pa krava lahko sama nosi? Zvončkanje privabi gospodinje in vsaka si namolze sama, kolikor potrebuje; vsaj ve za gotovo, da je mleko pristno in vode potem že sama prilije! Marsikateri Napolitanec nima ničesar pod milim Bogom kot edino le kozo. Koza je pametna žival, pleza po hribih okoli mesta, in okoli plotov tuintam kaj pomuli, da se nakrmi. Zvečer se sprehajata z gospodarjem po mestu in služita denar. Hleva in hiše jima ni treba.

Pa še enega ne smem pozabiti, in ta je napolitanski prete. Ne moreš si misliti Napolja brez duhovnika, saj kamor stopiš, povsod vidiš njegov črni, svetli klobuk s širokim okrajem, ki je zavihan kakor grški circumflex na črkah. Tudi on se izprehaja zvečer na Toledu, dobiš ga v cerkvi, na trgu in v najtesnejši ulici; kjerkoli je kaj ljudi, je tudi prete zraven, čisto zraščten z ljudstvom in zaupno se pogovarjajoč z vsakomur. Redko vidiš, da bi se dva duhovnika skupaj izprehajala, ker so vedno pomešani med ljudstvom; nikdar nisem videl, da bi se bil kateri količkaj spozabil; vedno so dostojanstveni, in ko govore z južno živahnostjo med ljudmi, se vidi, da jih vse spoštuje in jim zaupa. Pa tudi napolitanski prete ne pusti reči nobene žal besede čez svoje rojake in v marsičem sem izpremenil svoje nazore o ljudstvu, ko sem čul duhovnike govoriti o njem. Tujec vidi samo slabe strani ljudstva, ker se tudi snide samo z onimi, ki hočejo kaj zaslužiti. Tako spozna samo zunanjo skorjo in ne prodre do jedra in zato se nikdar od potovavcev ne učimo spoznavati ljudstva.

Šele polagoma se odpre pogled v ljudsko srce, v njegovo poezijo in ljubezen. In te je polna napolitanska duša. Tako prijetno ti je, če se zamakneš z visokega griča v to azurno morje, v te drzne gore, v to sinje nebo, misliti in pevati je tukaj človeku slast in strast, ki ga tembolj mika, čim manj mu je treba skrbeti za vsakdanje potrebe življenja. Tam nasproti na sorentski obali je srkal Tasso sladkost poezije, tukaj sta Tomaž Akvinski in Alfonz Ligvorijan premišljevala skrivnosti vere in življenja. Nekaj misleca in pesnika tiči tu v vsakem človeku,

tudi pod umazano haljo. Malokoga srečaš, ki ne bi ali sam s seboj govoril ali tiho pel; mandolina, gosli, piščal in petje odmevajo do pozne noči. V naivnem občudovanju prirodnih krasot postane človeška duša mehka in sanjava, ubožstvo ji je lahko in želje se dvigajo do mističnih višin.

Povsod vidiš podobe svetnikov, zlasti pa Madone ne manjka nikjer. Ko korakaš zvečer skozi ozke ulice in pogledaš tuintam skozi vrata, vidiš povsod brlečo lučico v kotu pod podobo Madone; če je vse ubožno in umazano, se tukaj kaže vendar estetični čut v poetičnih okraskih. Kolikokrat sem videl Napolitanca, ki je stal pod podobo Madone in je piskal na piščalko svojo molitev, tovariš ga je spremljal na basu in ljudje so pobožno poslušali ta odkriti izraz naivnega čuvstva!

Bil sem na praznik v cerkvi, ki je bila polna ljudstva, vtopljenega v molitev. Sredi maše me prestrašijo čudni glasovi. Nekdo je začel brundati na meh, prav kakor znajo naši Čiči in kmalu se je oglasila ona nosljajoča, vedno enaka melodija lesene piščali, ki je tako podobna otroškemu joku. „Za Boga“, si mislim, „gotovo je kdo znorel in nastala bo panika med ljudstvom!“ A ljudje so pokleknili in še gorečnejše molili. Duhovnik je pristopil k oltarju, dvignili so baldahin in šli z Najsvetejšim k bolniku. Za baldahinom so pa korakali piifferari skozi mesto s svojo muziko.

Taki so Napolitanci, to otroško ljudstvo, ki mu je na prsih dobre matere prirode tako gorko in prijetno, da ga danes ne skrbi, kaj bo jutri.

(Dalje.)

Ni varno tukaj...

Zložil Ant. Medved.

Potihnejo vsi boji,
vse milo zdihovanje,
usahne mi obraz.
Za vami, dragi moji,
ki spite smrtno spanje,
priromam tudi jaz.

Veselo vas pozdravim,
ko sprejmete me v sredo,
povem vam marsikaj
pokojnikom, zvedavam
za sleherno besedo,
kaj svet počne takraj.

Kako se valja v sponah
strasti, nikoli treznih,
a tudi srečnih ne,
kako hlepi po kronah,
srebrnih in železnih,
samo po večnih ne.

Kako značaji čisti
naredko so sejani,
a bujen je plevel
sebičnosti, zavisti
med kmeti in meščani —
sam vrag ga je vesel.

Kako še danes črti
človeštvo vse preroke,
vse jasne miselce;
želi jim rane smrti,
iz duše krvoloke
gradi jim viselce.

A dosti! Vse več takrat,
ko mine pot pogreba,
Ni varno tukaj zdaj:
Na vse strani po dvakrat
ozreti se je treba,
če prosto zineš kaj...

Popotnik.

Zložil Marijan.

Vije se cesta v vijolično daljo.
Kam? — Ah, še sama ne ve;
hišice bele ob nji se smehljajo,
okna jim v solncu goré.

Vije se cesta v daljavo. — Popotnik
truden stopa po nji...
Hišice bele ga vabijo željno:
„Vstopi, pri nas odpočij!“

Toda ne vstopi trudni popotnik
in ne potrka na dver:
„Kaj naj iskal bi pri vas si nočišča,
zunaj tak lep je večer...“

V tiho poljano krene popotnik,
leže, zasanja sladkó:
Ziblje ga nočca, gozd mu prepeva,
čuva ga zvezdno nebo...

ŽRELO OGNJENIKA VEZUVA

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

(Dalje.)

Na Vezuv!

Iz Pompejev sem gledal naravnost gor na Vezuv, ki se dviga za mestom kot siva, mogočna piramida. Sinje nebo nepopisne barve, brez oblačka se je razpenjalo nad njim, in le iz žrela na vrhu se je dvigal bel dim, ki se je vlekel v dolgem pasu na drugo stran proti Kapui. Povsod ga vidiš, tega trmastega trinoga, kamor stopiš ob napoljskem zalivu, in kdo bi se mogel premagati, da si ga ne bi ogledal čisto od blizu, in če more, mu stopil na prevzetno glavo, v kateri se neprenehoma kuhajo sovražne in prevratne nakane? Izkušnjava postaja vedno bolj nevarna, ker te vsakdo v Pompejih vpraša, ali nečeš iti na Vezuv, in se ponudi, da ti pomaga.

Nisem mislil iti na Vezuv, kajti strašni velikonočni izbruh je bil razdejal Cookov hotel pod vrhom, in železnica, ki tako prijetno potegne potnika na goro, še ni bila popravljena. Tudi cene voznikov

so tako pretirane, da se človek kar boji govoriti s takimi roparji, katerih edini namen je, da tujcu snamejo nekaj srebrnega bremena. In slednjič se tudi ne ve, kaj se vse lahko primeri človeku na taki poti. Isto je premišljevala najbrže majhna družba, obdana od trope kričečih voznikov, ki je bila ravno kar z mano vred v Pompejih. Slednjič se je nekaj pogumnejših odločilo, da gredo na goro, in ko se jim je posrečilo, da so tudi ceno od zahtevanih 50 frankov zbili na 20 frankov za osebo, sem se še jaz odločil, da pojdem z njimi. Drugi dan je bil namenjen temu izletu.

Kmalu smo zjutraj sedeli v vozovih in drdrali proti morskemu obrežju ob južni strani Vezuva. Ob cesti se prikažejo bele hiše, ki se potem vlečejo pod goro okoli vsega zaliva, tja do Napolja. Torre dell' Annunziata je prvo mesto na tej strani. Pripejljemo se do srede mesta, kjer je polno ljudstva na trgu, zavijemo na desno v ozko ulico, kjer zagledamo pred tovarnami dolge vrste sušečih se maka-

ronov, ter se peljemo navzgor proti Boscu Trecase, ki je zidan že na najnižjem robu Vezuva.

Tukaj že vidimo strašno delo ognjenikovo. Lava zadnjega izbruha je bila šla na več krajih čez cesto, in tam vozimo zdaj čez klanec. Vozovi so zmleli lavo v droben prah, in kolesa se globoko vdirajo. Ob desni in levi pa vidimo porušene hiše, ki stoje vse ožgane skoro do polovice v lavi; vinogradi, sadni vrtovi so pokončani. Lava se je bila razdelila v več tokov, ki so prodirali z različno brzino navzdol; hiše z vinogradi vmes so ostale nepoškodovane. Čim višje pridemo, večje razdejanje vidimo, dokler ne stojimo sredi Bosca Trecase pred cerkvijo, kjer se je ustavil sredi precejšnje vasi mogočen plaz žareče lave, visok kake tri metre. Lava je prodrla do cerkve, prežgala glavna vrata ter lezla dalje in napolnila cerkev do polovice. Tukaj vidimo prvič ta čudni, strašni stvor zemskega droba ter zlezemo na kup lave. Od dežja in prahu je lava na vrhu postala rjavkasta, a treba nam je le s površine dvigniti nekaj kosov, vidimo spodaj čisto črne kose, in če sežemo po njih, jih hitro izpustimo, zaradi pekoče vročine, ki jo drže še vedno v sebi, dasi je poteklo že devet mesecev, odkar leže tukaj. Ženske v Boscu Trecase si lahko olajšajo kuhanje: Kar v lavo vtaknejo lonec in kmalu krop zakipi.

Iz cele vasi pridejo brezdelni postrežljivci, ki hočejo zaslužiti kak soldo kot kažipot ali razlagavci Vezuvovih grozovitosti. Nam se pa mudi dalje. Vozove pustimo v Boscu Trecase, in v hrib je treba jahati.

Črni konjički so kmalu osedlani in potniki se dvignejo v sedlo drug za drugim. Hm! Jezdec res nisem in nič ne vem, kako bo šlo. Pa hitro se je treba odločiti. Požirek črnega „vino di Vesuvio“ — in tudi jaz sedim varno v sedlu. Kaj bi se bal? Saj konjiček tako mirno in varno stopa po trdi lavi, da mu lahko zaupam svoje življenje, in slednjič je pazljivi vodnik takoj pri roki, da pomaga, če bi šlo kaj napak.

Med ožganimi razvalinami jahamo skozi zgornji del Bosca Trecase. Tu se vidi dvojno razdejanje, ki ga bluje Vezuvovo žrelo. Žareča lava, ki se zlije iz žrela, teče kakor reka navzdol; najprej se zlija z veliko brzino, čim dalje pride v nižino, tembolj se razširi in tem počasneje leze, dokler se čisto ne ustavi. Kar ji stoji na poti, vse požge in pokrije, in človek je brez moči proti temu strašnemu sovražniku. Pa to ni dovolj besnemu ognjeniku. Iz žrela se mu dvigne, kakor bi ustrelil, velikanska množina pepela na tisoče metrov visoko, tam se razširi, kakor bi se dežnik odprl, in potem pada po celi okolici, kamor ga veter nese. Pri zadnjem izbruhu je bil ves Napolj tako pokrit s pepelom, da so se strehe

lomile pod njim, na Otajano pa so padali kamni kakor toča ter naredili mnogo škode. Ako med izbruhom dežuje, pade mokri pepel na tla kot blato, in lije ravno tako s hriba, kakor lava, vse pod sabo dušeč in zagrinjajoč.

Lepi gozdič, ki je rasel za Boscom Trecase, je od lave pokončan. Ožgana debla gledajo žalostno iz vroče žindre. Tekoča smrt je pokončala tudi mnogo lepih vinogradov, kjer je plemenita trta solzila sladke „lacrimae Christi“. Družba je utihnila. Pogled na razvaline je edini govoril resno in veličastno.

Solnce se prikaže izza gore in nas pozdravi s toplimi žarki. Bil je konec novembra, a nam je bilo gorko kakor doma poleti. Zavili smo v hladno senco v gozdiču, ki se mu je lava ognila, ker je nekoliko vzvišen. Odtod postaja pot vedno bolj strma, a tudi razgled je vedno širji. Vodniki priganjajo konje, naj stopajo hitreje. Dečki, ki nas spremljajo, udrihajo zadaj po konjih in vpijejo po svoji navadi.

„Ne bij konja tako,“ rečem svojemu dečku, boječ se, da tudi name kaj ne prileti. „Saj pridna žival stori svojo dolžnost.“

„Gospod,“ odvrne deček smeje se, „tako mora biti, saj je navajeno.“ In iz same prijaznosti mu je priložil zopet eno gorko.

Na sredi gore smo prijahali do velikih zidov, ki so jih zgradili zadnje mesece, da bi odslej branili prodirajoči lavi pot na Bosco Trecase. Orjaške stene se dvigajo nad globelmi tako, da se mora lava vjeti vanje in zastati. Gotovo bodo služili ti zidovi kot dobra bramba pri manjših izbruhih, dokler lava ne napolni tudi teh globeli in ne preleze umetnih jezov. Iz daljave se vidijo kakor beli pasovi na sivem plašču.

Ko smo jahali že skoro dve uri, smo prišli do nekake planinske kočice, kjer smo pustili konje dečkom ter se pripravili na strmo pešpot proti vrhu. Steza vodi skozi debele plasti vročega pepela napeto navkreber. Zdelo se mi je, kakor bi pozimi gazil sneg v planinah. A pepel je žgal v podplate in kmalu mi je pot kapal s čela. Pepel postaja vedno globlji in se nam vdira že do kolena, tako da se zdaj ta zdaj oni zvali po njem. Korak drsi, in ker so tla tako negotova, spolzimo često po treh korakih za dva nazaj. Kjerkoli gleda gola skala iz pepela, z veseljem sedemo nanjo, da si ohladimo noge od žgočega pepela, in potem lezemo zopet sopihajoč v višino.

Vodniki imajo močne jermene, na katere se privežemo, in se damo vleči navzgor. Enemu postane to predolgočasno, in kmalu sedi vodniku na rami ter se da „štupo-ramo“ nesti navzgor v veliko

veselje cele družbe. Tri četrt ure plezamo tako, in slednjič smo na vrhu — 1200 metrov nad morjem.

Bližamo se žrelu. Pa stoj! To ne gre tako hitro, ker je treba premagati še eno zapreko.

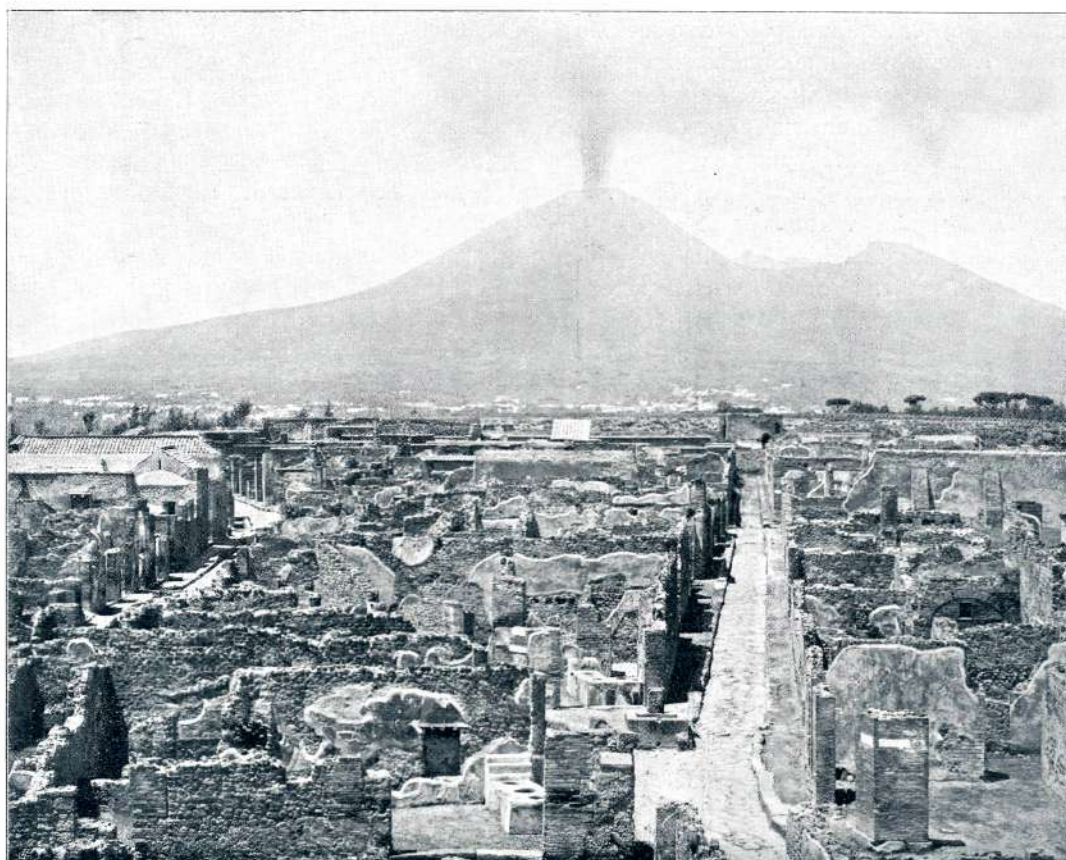
Pred nami stoji mož v uniformi z bridko sabljico ob strani ter stegne pomenljivo svojo odprto roko. Pomen tega simbolnega dejanja je seveda vsakomu takoj jasen, a se stemni, ko mož zahteva od vsakoga 6 lir.

„Čemu?“

„Gospodje, jaz sem edini od občine Resina pooblaščen vodnik na Vezuvi. Brez mene ne sme

smemo približati žrelu ognjenika. Še nekaj korakov, in na vrhu smo!

A kakšen je ta vrh! Same razvaline! Pri vsakem izbruhu se vrh podere in pade v žrelo, šele pozneje si Vezuv zopet sam naredi stožčasto kapo, skozi katero puha kakor skozi dimnik. Tudi zadnjič se je bil podrl vrh tako, da je gora izgubila celo svojo značilno podobo, in se iz daljave sedaj vidi, kakor bi ji bil vrh pošev odrezan. Pred par dnevi se je bil zopet podrl ves severni del ognjenikovega žrela in je zaropotal v globino, da se je gora tresla. Na teh žarečih razvalinah je hoja težka in nevarna,

POGLED NA POMPEJI Z VEZUVOM

nihče k žrelu; taksa je: za žrelo pet lir, za lavo eno liro — to je šest lir za vsakega gospoda.“

Vsi se spogledamo. A eden od turistov nam pojasni, da se ne ognemo temu davku, ako nečemo oditi zopet z Vezuva, ne da bi videli žrelo.

„To so navihani ti Resinaši! Vezuv stoji v njihovi občini in je edini občanar, ki skrbi za blagajno. Nobeden spodaj ne plačuje niti solda občinskih doklad, vse jim morajo zložiti tujci, ki hodijo lavo gledat.“

Brez obotavljanja torej plačamo neizogibni davek, in pooblaščen vodnik nam pokaže, kod se

kajti debeli kosi ostre žlindraste lave so tako pokriti s pepelom, da si vedno v nevarnosti, da ne izgineš v ognjeni špranji, iz katere kar puhti vročina. Vodnik potegne časnik iz torbe in ga vtakne v tako špranjo: Kmalu se vname popir ter zgori s plapolajočim plamenom.

Oprezno se bližamo pravemu žrelu. Velikanski lijak se odpre pod nami, gora je raztrgana od orjaških sil in v divjem neredu se gube skalni robovi v globočino. Od tam pa se dvigajo belkasti pari, gor in dol se vlečejo skozi temne špranje, plezajo navzgor kakor strahovi ter se prerivajo na površino,

da vzplavajo na nebo ter kot sivi oblaki jadrajo v dolgi vrsti v daljavo čez širno planjavo. Kaj so videli tam spodaj v skrivnostnih globinah, ki so dozdaj človeškemu umu še vedno črna uganjka, pa ne povedo nikomur; molče se izgublajo v zraku.

Kakor prozoren pajčolan se privije oblak iz temne špranje in se mi počasi bliža. Dušeči par me objame za nekaj hipov in težko leže na pljuča, potem se razkadi v čistem zraku.

Vzvišen rob sega precej daleč nad žrelo, in tja se spravim, da bolje vidim to strašno prirodno čudo. Pa najprej očara pogled divni, nepopisni razgled po okolici, ki je razgrnjena pred očesom kakor odprta knjiga, le na eni strani jo zakriva nekoliko drugi široki vrh Vezuva, Monte Somma. Ravno pod nami leže sivi Pompeji, katerih mrtve ulice se razločijo v dolgih črtah. Potem se pa oko vtopi v azurno morje in se zamakne v njegove opojne, čarobne barve. Kakor siinga gleda iz njega skalnata Capri s svojim dvojnimi vrhom, daleč se ji steza nasproti Sorentski polotok, ki strmo pada v morje, na njem so pa prilepljena romantična sela kakor lastavičja gnezda, in kamnita pota plezajo po njem kakor kače. Na drugi strani so se polotoki in otočiči zamotali v celo mrežo, iz katere gleda vulkanična Ischia kakor sanjava čarobnica. Nekaj nepopisno mehkega in opojnega je v tem ozračju; vse je tako blizu, da bi lahko z roko prijel; zavest izgine in duša se topi v harmoniji barv in prizorov. Na ostri skali visi orlovo gnezdo Camaldoli, pred njim pa se razgrinja ob pobočju gorovja Napolj dol do morskih valov v lepem polkrogu.

Šumenje v žrelu me prebudi. Sikajoči pari buhnejo iz prepada, kakor v peklju se spodaj bore in prerivajo orjaške sile zemskega drobovja. Siv dim zapira pogled v globino, in kjer se megla pretrga, zazija črno žrelo med raztrganim skalovjem, ki visi

nad žarečim kotlom. Semtertje se čuje votlo bobnenje, kakor bi se podirale velike peze in s pari se dvigne vroč pepel in pade zopet nazaj, vrh gore pa zatrepeta in votlo mrmranje se čuje iz žrela, kakor grožnja predrznežem, ki hočejo izdati tajne togotnega ognjenika.

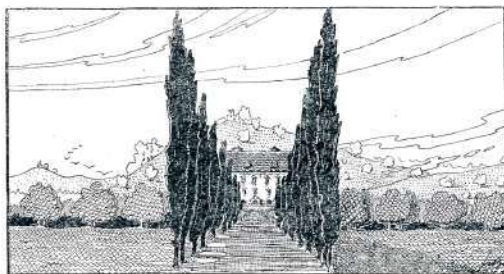
Ni bolj mikavnega, kakor bližati se oprezno žrelu vulkana. Radovednost je močnejša nego nevarnost, in hitro je premagano čuvstvo negotovosti, ki se umakne ponosni zavesti, da ga imamo pod sabo, njega, pred katerim trepeta vsa okolica. In če se zbudi in raztogoti? Če nas obsuje s kamni in pokoplje v ognju? Ne, zanašamo se na profesorja Mateuccija tam doli v observatoriju, ki je ravno včeraj razglasil po listih, da ni nobene nevarnosti. Vezuv deluje normalno, brez strasti, zato se mu pa lahko bližajš kakor spečemu levu, ki upehan počiva.

Ne vem, koliko časa smo nemo gledali te nepopisne prizore, kar nas opomni vodnik, da se moramo vrniti. Sedli smo v krogu in zavžili nekaj grizljajev iz potne torbe. Sedaj smo se bližje pogledali in razvil se je pogovor o vulkanizmu. Kaj je vzrok temu čudnemu pojavu? Iz parov, ki se dvigajo iz žrela, smo sklepali, da najbrže morska voda prodira v razbeljene globine, in ko se s silo raztegne v žareč par, razžene skalovje in vrže lavo iz žrela. Ali je res, naj preiščejo zemljeznanci.¹⁾

Solnce je stalo že nad Salernom in se je nagibalo k Tirenskemu morju. Vrnili smo se z gore. Polni sivega prahu, ki nam je mašil črevlje in zasul obleko, z umazanimi potnimi obrazi smo došli v Torre dell'Annunziata in v prvem mraku nas je hlapon pripeljal nazaj ter prestavil v sredo šumnega Napolja.

(Dalje.)

¹⁾ Glej v „Dom in Svetu“ l. 1904. razpravo Kolenčevo o vulkanizmu!

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

(Dalje.)

Camaldoli.

Nekega lepega popoldne sem se napotil v Camaldoli, na goro blizu Napolja, ki je na glasu kot ena najlepših razglednih točk v Italiji in morda sploh na svetu. Električna cestna železnica nas potegne najprej na Monte Vomero, gornji del napoljskega mesta, odtam jo pa udarimo peš na severno stran. Kmalu je mesto za menoj, cesta vodi med posameznimi vinogradi, vrtovi in hišicami, vedno samotnejša je pot, in slednjič me objame gozd, hladen in molčeč, kakor so gozdovi naših gorā. Zdelo se mi je, kakor bi hodil k svetemu Joštu, le pot ni tako strma, tla so mehka, ker je zemlja nastala iz vulkanskega tufa, in nikjer ni videti belih skal, ki tvorijo naša gorovja. Ob poti vidim kamenolom, iz katerega se pa sivo kamenje za zidavo ne lomi, ampak se reže v štirivoglatih kosih. Žive duše dolgo nisem srečal. Višje in višje se vzpenja pot, in nazadnje obstojim pred mogočnim zidovjem. Kmalu najdem glavna vrata, vstopim pod velikim obokom na dvor in ob desni zagledam samostansko cerkev, vrh stopnic pa stoji bel menih s sivo brado, sanjavo zroč z višine v daljavo.

„Ali si smem ogledati samostan in vrt?“ ga vprašam.

„Favorisca! Jaz sem vam na razpolago.“

Peljal me je na vrt. Skozi raven drevored korakava počasi do skrajne točke. Ob robu navpične skale stojimo. Več sto metrov globoko pada gora navzdol kakor bi bila odrezana, pod nami se razteza krasna dolina, obsejana s hišami, venčana z grički, prepletena s cestami, okoli nje se pa leskeče azurno morje. Dolgo gledava molče navzdol. Beseda bi le motila tiho harmonijo, s katero nam govori tukaj priroda v svojih barvah, v svojih žarkih, v svojem divnem razkošju.

Pod nami počiva Napolj, iz katerega srede se dviga romantična srednjeveška trdnjava Castel sant' Elmo in poleg nje opatija sv. Martina. Naravnost nasproti nam Vezuv, ki se od nikoder tako krasno ne vidi, kakor z višine camaldolske. Na drugi strani pa se smehlja morje s svojimi mičnimi otočiči, in pogled sledi njegovim bregovom tja gori do Gaete, ki izginja v srebrnih meglicah. Solnce se nagiba počasi in lije v polnih valovih svoje žarke na zemljo in vse ozračje je nasičeno bleščeče svetlobe.

Kakor omamljen ne čutim, kako beže nagle minute, in molčeči brat me ne moti v premišljujoči zamaknjenosti.

Ko se vrnejo pogledi nazaj, zagledam poleg sebe polkrožno kamenito sedišče. V sredi je vzvišen sedež za opata, okoli njega pa je v polkrogu položena dolga kamenita exedra. Tu so včasih na marmornatih sedežih ob solnčnem zapadu sedeli menihi, vtopljeni v krasna prirodna čudesa. Spomnil sem se starih Pitagorejcev, ki so s petjem in z liro dajali čast zahajajočemu solncu, dokler ni vtonilo za morsko površino.

Sedel sem na beli marmor, in brat poleg mene. Dolgo sivo brado je molče oprl ob dlan in mirno gledal predse, pas mu je segal do tal, in bosa noga je gledala izpod kute.

„Ali vaš je mnogo redovnikov v samostanu, fra Alessio?“ sem ga vprašal.

„Dvanajst nas je še,“ je odgovoril fra Alessio, „včasih nas je bilo mnogo več. Tam so celice redovnikov.“ In pokazal je na obzidano naselbino, iz katere so gledale nizke hišice. „Vsak redovnik ima svojo hišico in nekaj zemlje. Samo v cerkvi se snidemo k božji službi.“

„Vi ste benediktinskega reda, ali ne? Vaš red se je menda odcepil in ima svojega generala. Ali imate še več samostanov?“

Pokazal je s prstom:

„Tam ob vznožju Vezuva vidite strm rož. To je drugi Camaldoli, iz kapuanske ravnine se dviga tretji Camaldoli. Čez morje se vidimo in se vsak dan v duhu pozdravljamo.“

In začel mi je pripovedovati zgodovino svojega reda. Govoril je tiho, počasi, brez naglasa, le oči so se mu včasih zabliskale, in brada se mu je potresala.

„V Ravenni je živel sveti Romoaldo, sin vojvodske rodbine Honesti. Njegova mladost ga je zapeljala, da je v bogastvu in v bojni sreči iskal zadovoljstva, sreče in slave, a duša mladeničeva je hrepenela po višjem. Boril se je sam s seboj, delal dobre sklepe in iskal poti iz svetne zlobe do mirne dežele kraljestva božjega, a vsikdar ga je moč teme potegnila nazaj. Tako je v nestalnih mislih dosegel dvajseto leto. Tedaj se je pa njegov oče Sergio sprl s sorodnikom in se hudo sporekel z njim

zaradi nekega zemljišča. Poklical ga je na dvoboj in prisilil svojega sina, da mora biti navzoč pri boju. Romoaldo se je branil, a oče mu je zagrozil, da ga razdedini, ako ne uboga. Romoaldo se je vdal, in v dvoboju je oče zabodel svojega sorodnika. Prelita kri je pretresla mladeniča in ni našel več pokoja, ker je vedel, da je sokriv žalostnega zločina. Nemirna vest ga je gnala z doma, in prišel je na Monte Casino, da dela tam štirideset dni strogo pokoro. Ob kruhu in vodi se je pokoril in premišljeval, kako naj uredi svoje življenje. Prosil je, naj ga sprejmejo v benediktinski red. Oblekel je redovno haljo, a sprejel tudi duha sv. Benedikta. Takrat pa v samostanu menihi niso živeli po pravih svojega svetega očeta. Morda se jim je predbro godilo — kaj jaz vem? Romoalda je to bolelo, in ko ni mogel svojih bratov pregovoriti, da bi natančno držali redovna pravila, je zapustil z opatovim dovoljenjem Monte Casino in je šel v Benetke. Tam blizu je živel bogaboječ samotar Marin, in s tem se je združil, da skupaj živita po evangeljskih svetih. Pridružili so se jima enakomisleči tovariši, in ti so Romoalda izvolili za svojega predstojnika. Šel je v Španijo in se bosonog z učenci vrnil v Italijo, živel je v samotni ali ustanavljal samostane. Gnalo ga je na Ogrsko, da tam oznanjuje evangelij resnice in ljubezni, in vrnivši se, je v Toskani ustanovil prvi Campus amabilis — ljubeznivo naselbino, od katere se imenujejo naši samostani Camaldoli. To je bilo leta 1012. Naš ljubi oče san Romoaldo je ljubil samotne, divje romantične kraje z visokimi gorami, daleč proč od bogatih in razkošnih mest, kamor ne sega mehkužno bogastvo in slavohlepje samopridnih ljudi. V bogatih dolinah se plazi lena pregreha, in v trgovskih mestih se ljudje preganjajo in zatirajo zaradi zlatega dobička. Zato je pa naš oče san Romoaldo hrepenel po skalnatih višinah in je bežal iz težke megle in od lenih rek v čisti zrak nebatičnih gora k mrzlim studencem in duhtečim gorskim rožam v ponižnem grmičevju. Glejte, kako se lepo vidi svet z naših višin! Samo to, kar je krasnega in božjega na njem, govori k našemu srcu, grda pregreha pa izginja v daljavi. V drobu velikega mesta se prerivajo umazane strasti s sovraštvom in krivico, z daljne, sinje gore pa vidiš le njegovo lepoto in častiš Boga, ki je dal človeku moč tako krasna dela ustvarjati. Šel je naš ljubi oče san Romoaldo med najvišje gore, in na najbolj nepristopni skali je zgradil pet koč zasé in za svoje brate — vsakemu eno, da se ne bi motili v svojih velikih in svetih mislih. Mesa in vina niso pokusili, le čiste gorske vodice in rastline so jih hranile, in nebeške tičke so jim prepevale. Vsak je obdeloval svoj skalnati košček zemlje, noč

in dan so se shajali, da pevajo Bogu hvalo visoko nad zemljo blizu praga nebeškega. O campo amabile, dulce Camaldoli!“

Sanjavo je gledal v daljino, med prsti je vrtel svoj rožni venec.

„Časi se izpreminjajo,“ pripomnim, „in tudi vaš red je občutil njihovo nevoljo.“

„Da, tukaj je bila včasih ena glavnih naših naselbin. Poglejte tukaj to strmo pobočje, ki je zdaj zapuščeno in slabo obdelano! Tu je bil gozdnič našega samostana z oljčnimi nasadi in lepimi vinogradi. Vse so nam vzeli, rekli so, da smo prebogati — kaj jaz vem? Zdaj sprejemamo milodare od tujcev, ki prihajajo sem gledat prirodno lepoto. Samo varih smo, vlada pa pravi, da je vse njeno. Ali želite, da vam pokažem posamezne kraje?“

In začel mi je naštevati vasi in mesta, gore in otoke.

„Tam sega v morje Pozzuoli, nekdanje glavno pristanišče, kjer si je Neron sezidal svoje letovišče in kamor so se prihajali kratkočasit rimski bogataši. Tu se je izkrcal sveti Pavel, ko so ga uklenjenega pripeljali, da ga postavijo pred sodni stol cesarjev. Široka, nizka gora nad njim, ki je v sredi vdrta, se imenuje Solfatara in je polugasel ognjenik, iz katerega še sedaj puhté vroče pari. Tu je trinoški imperator dal umoriti svetega Januarija, katerega čudotvorne ostanke hranijo v stolni cerkvi napolitanski.“

„A, san Gennaro, kako je že bilo z njim?“

„San Gennaro je bil rojen Napolitanec in je pretrpel mučeništvo kot beneventski škof, ko sta Dioklecijan in Maksimijan divjala proti kristjanom. Pripeljali so ga pred prefekta Kampanije Timoteja v Noli. Z grožnjami in obljubami so ga hoteli izpreobrniti k poganski veri, a ko se ni dal ustrašiti, so ga vrgli v ognjeno peč, a plamen se mu ni dotaknil ne obleke ne las. Sodnik ga je dal nato mučiti na natezalnici, a prihranili so si ga za krutejšo igro. Vjeli so njegovega diakona Festa in lektorja Deziderija ter jih prepeljali v Pozzuoli, tedaj Puteoli imenovan. Tam so v ječi hranili že več kristjanov, da jih v amfiteatru vržejo pred zverine. Ali ste videli pozzuolski amfiteater?“

„Da, najbolje izmed vseh ohranjenih se vidi v njem notranja prireditev. Izkopali so podzemskie shrambe za jetnike in živali. Grozno je gledati te zevajoče ječe, iz katerih je vodila edina pot na svetlo pred krvoločno občinstvo v žrelo gotove smrti. Tam je tudi Neron nastopal kot glumač in s svojim hripavim glasom tekmoval za najvišjo pevsko čast ali se občinstvu v zabavo poizkušal kot dirkač.“

„Tje so zaprli Januarija, kakor govore stari zapiski, in en dan so vse vrgli pred zverine. Pa divje živali so bile mehkejše od poganskih src,

legle so pred njegove noge in so pozabile svoje naravne krutosti. Sodnik pa je dejal, da so čarovniki, in je obsodil mučence iznova na smrt, a zanašajoč se bolj na človeško brezsrčnost nego na krvoločnost živali, je ukazal, da jim odsekajo glave. Ta hip se sodniku stemni pred očmi, da slep tiplje okoli sebe. San Gennaro prosí Boga, da naj vrne Timoteju luč oči, in zopet izpregleda sodnik. Izpregleda z očmi, a ne izprevidi v duši. Ljudstvo ostrmi in sveti strah ga spreleti, da prosijo milosti mučenikom. A poganskemu sodniku dobrotu mučenikov le še bolj vname prevzetno trmo. Postava cesarjeva je nad vse, zakliče, in ukaže rablju, da usmrti obsojence. Mrtva trupla so si razdelila sosedna mesta ter jih častno shranila.

Napolitanci so si izbrali sv. Januarija za svojega pomočnika in zavetnika. V krasni kapeli stolne cerkve, katere dragocenosti nihče ne more povedati, počiva truplo svetega škofa, a dve stekleni fioli z njegovo krvjo sta shranjeni v drugi kapeli. Ali ste videli že čudež sv. Januarija?

„Ne, in vi?“

„Da, videl, videl sem ga, mnogo tisoč ljudi ga vsako leto vidi. Trikrat na leto nesó v slovesni procesiji ostanke svetnikove. Prvo soboto v maju, na god svetnikov 19. septembra in 16. decembra postane kri v stekleni fioli tekoča, ako jo približajo glavi mučenikovi. To se godi vsakokrat skozi osem dni. O koliko ljudstva pride gledat ta čudež! Novo življenje šine v to mrtvo, posušeno mučeniško kri, da zvalovi in se pregiblje in kipi, kakor bi ravnokar privrela iz odprte rane. Sto in sto let se to godi, in še danes enako kakor nekdanj. San Gennaro je velik svetnik! Ko je nekoč bruhal Vezuv ogenj in smrt, je tekoča lava lila proti Napolju. Nihče je ni mogel ustaviti, ljudstvo je jokalo in bežalo. Tedaj so šli ognjeni reki nasproti s krvjo mučeniško, in san Gennaro je s svojo priprošnjo ustavil žarečo nevarnost in rešil svoje rojake. Potem so mu postavili spomenik ob cesti, ki vodi iz mesta k Vezuvu. Tam stoji in dviga roko proti gori, da ubrani pretečo nevarnost. Od vseh zakladov, kar jih je v velikem mestu, ni dragocenejšega, nego je kri svetega Januarija.“

„Ali ste kaj slišali,“ ga vprašam, „kaj uganjajo zdaj spodaj v Napolju brezverci in kaj pišejo njihovi časniki?“

„Časnikov ne berem. Čemu? Med nebom in med zemljo toliko tisoč stvari lahko preišlujem, da nisem bil še nikoli radoveden, kaj pišejo časniki. Tam spodaj si ljudje vedno kaj novega izmišljujejo, da se lahko pripravijo.“

„Zdaj so se lotili sv. Januarija.“

„Kdo?“

„Anarhisti, socialisti in taki ljudje, spodaj jih je vse polno.“

„San Benedetto!“

„Na vseh vogalih so se videli veliki lepaki, ki so pozivali ljudi, naj pridejo gledat, kako bo neki kemik posnemal čudež sv. Januarija ter tako dokazal, da je vse samo sleparstvo. Ljudje so drli skup, da jih je bilo vse črno. Tisti kemik, ki pa menda ni mnogo kemije študiral, ker je zapustil študije tam, kjer bi jih moral šele začeti, in ki se proglašja za inženirja, dasi ni moči izvedeti za šolo, ki bi mu dala ta naslov, tisti kemik torej je zvečer začel na laž staviti sv. Januarija. Najprej se je slišal krepek govor, ki je pripravil sodruge z njihovimi damami v pravo razpoloženje. Vse, menihe in redovnice je treba izgnati, cerkve zapreti, kakor dela monsieur Clémenceau na Francoskem, italijansko vlado je treba pognati, ker je ‚klerikalna‘, posest in zakon se morata odpraviti in tako dalje presto prestissimo. Slednjič je pa nastopil ‚kemik‘ Giaccio, da začne z glavno predstavo, in je pokazal občinstvu steklenico s strjeno telečjo krvjo.“

„O, o, o!“

„Ta kri je pomešana — razlaga čudotvorec — z neko kemično substanco, ki sem jo jaz sam iznašel. Boste videli, da ko se zviša temperatura do gotove stopinje, se bo kri raztopila, in zgodilo se bo čisto naravnim potom to, kar se imenuje čudež sv. Januarija. — Vzel je svečo ter približal steklenico plamenu. Sodrugi in sodruginje so napeto opazovali iz daljave ta eksperiment ter se skoro niso upali dihati, da jim ne uide ‚čudež‘. Pa čudeža ni hotelo biti. Preteklo je četrt ure — nič. Kemik je začel steklenico potresati ter je miril občinstvo, češ, vsak čas se bo zgodil ‚čudež‘. A preteklo je pol ure, in še ni bilo nič. Sodrugi so postali nepotrpežljivi. ‚Hitro, hitro!‘ se je slišalo iz občinstva. ‚Potrpajte!‘ je prosil kemik, in ker se mu ni hotelo zgoditi po volji, je steklenico držal že čisto nad plamenom ter jo potresal in tolkel po nji, da bi se bila kmalu razbila, češ: tako se dela pri procesiji. Tako je preteklo petdeset minut, bližala se je polnoč, in med splošnim mrmranjem je zaklical neki govornik, da se je čudež zgodil: Vse je tekoče! A nikomur niso pokazali steklenice, neki gledavec, ki je stal v bližini, je celo trdil, da se je po neprestanem potresanju samo od strjene mase odlomilo nekaj koščkov, ki so skakali po steklenici. Pa zato se ni nihče zmenil. Proglasili so, da je dokazano, da so verski čudeži samo sleparstvo in da se vse godi le naravnim potom. Sodrugi so s svojimi damami nato tulili po mestu dolgo čez polnoč ter upili: ‚Viva l' Asino! Abbasso i preti! — Živel Asino (socialistični list) doli z duhovniki!‘

„Ali je pri tem ostalo?“

„Nikakor. Ta kemik je s svojo ‚homogenno maso‘, kakor jo je imenoval, hodil po raznih mestih ter za svoje predstave pobiral tudi vstopnino. V Rimu je pa naletel. Tam je prišlo med občinstvo nekaj pravih kemikov, ki so razkrinkali vso njegovo znanost. Tudi tu se ni hotel zgoditi ‚čudež‘. Občinstva je bilo na tisoče, a ko je le čakalo in čakalo, so začeli upiti, žvižgati, ropotati z nogami, da je bilo kakor v peklju. Čudež se pa le ni hotel

čisto drugačni, nego se vrši čudež prave krvi sv. Januarija že skozi stoletja brez vsakih kemikalij ter ob vsaki temperaturi.“

„Ne bodo uspevali,“ je pritrdil fra Alessio. „Take stvari uganjajo že dolgo časa, in samo v načinu je razlika, stvar ostane vedno ista.“

Solnce se je nagibalo k zatonu. Kakor bi se neskončno fin zlat prašek sipal nad morjem in gorami, je žarelo v zraku.

„Z Bogom, dobri Alessio,“ sem se poslovil od redovnika ter mu stisnil v roko miloščino za samostan. „Moram hiteti, da me v gozdu ne vjameta noč in hudoba.“

V mrtvem mestu.

Gorak, svetel dan, nebo jasno, okoli mene sivo zidovje, mrtvo, molčeče, pusto, zadaj mogočna piramida ognjenika. V Pompejih sem.

Spominjam se spisa, ki ga je v tem listu l. 1897. priobčil o Pompejih dr. Fr. Kovačič, ki je našel v slikah nekaj podobnosti s starimi krščanskimi podobami. Tako najde tudi krščanski arheolog marsikaj, kar mu dobro služi pri njegovih preiskavah, saj stojimo tu sredi mesta, kakršno je bilo v prvem stoletju po Kristusu.

In to je, kar nas tako mika, da stopamo z nekim svetim strahom po tem kamenitem tlaku med izkopanim golim zidovjem ter radovedno gledamo skozi hišna vrata v atrij, na dvor, v čumnate, v kopališča, v obednice, na stenske slike in ostanke skulpturnih okraskov. Zdi se nam, da se je svetovna zgodovina za devetnajst stoletij prekinila, in stari Pompejan je nas moderne otroke dvajsetega veka povabil na svoj dom, da ga vidimo, kakršen je bil in je še zdaj. Druga mesta so se nešteto krat porušila in so bila na novo sezidana, sovražniki so jih izropali, domačini so jih prezidali in vsako novo stoletje jim je dalo drugo lice. Tukaj pa je vroči Vezuvov pepel zasul nastajajoče mesto v njegovem najživahnejšem razvoju in pod goriko, varno odejo ohranil neizpremenjeno do danes.

Vse je mrtvo. Izkopani mrliči leže v muzeju, kakor jih je dohitela smrt. Pek je pripravljalo sveži kruh, ko je prišla nadenj smrt — tam so še črni ogljeni hlebci; ogljena žitna zrna nam kažejo, kak je bil tedaj poljski sad, ogljene in ožgane deske z zapiski dolgov in dolžnikov nam pričajo, kako so delali tedanji kapitalisti, v napoljskem muzeju jih je cela biblioteka.

Povsod smrt in grobna tišina. Samo drobni kuščarji urno tekajo med zidovjem in se skrivajo v špranje, edini prebivavci mrtvega mesta. Niti ptičjega petja ni slišati, ker ni zelene vejice, kamor bi sedel krilatec. V celem mestu ni kapljice vode, da bi si

OCEAN

VATIKANSKI MUZEJ

zgoditi. Med pristaši in nasprotniki se je razvnel prepir, kmalu so se začeli dvigati stoli in nastal je velikanski ropot. Dva katoliška kemika sta zahtevala, da se vse ponovi pod najstrožjo znanstveno kontrolo, a kemik Giaccio ni bil s tem zadovoljen. Slednjič je morala policija nastopiti, sodrugi so pa upili in razsajali dalje na ulici. V časopisju so se razvnele dolge debate, in konec je ta, da se niso upali demonstrantje podvreči znanstveni kritiki, ki bi bila dokazala, da so njihovi poizkusi bistveno

pogasil žejo, grižljaja kruha, da bi se ž njim okrepčal. Vse je izžgano, izsušeno in zamorjeno. Pa pogleda tuintam s stene na nas kak Herkul, kaka Venera, kak Centaver, na ličnih girlandah telovadijo amoret. A ta kontrast le še bolj osvetljuje moč smrti in minljivosti.

Tako se sprehajamo po vegastem mestnem tlaku, zloženem iz širokih plošč. Pa čimdalje stopamo, bolj se nam oživljajo ti mrtvi kameni in pred očmi nam vstaja nekdanje življenje v svoji burni strasti in pestri razkošnosti. Kar je stari vek vžival in grešil, kar je mislil in ustvarjal, govori tu iz prostorov, ki so ga videli in slišali.

Kaj je bilo staremu veku mesto? Mi si tega ne moremo niti predstavljati, ako ne vidimo pred sabo starega mesta, kakršno je bilo.

Mi živimo v državi, v deželi, v občini, a stari so živeli v mestu. Mi potujemo brez skrbi po dobrih potih ali se vozimo po železnicah v tuje dežele, in daleč od doma vzamemo v roke domači list in izvemo vse novice, kakor bi bili doma, ali si damo pisati dan na dan od svojih rojakov. Naš dom je prostran in se širi vedno bolj po celem svetu.

V starem veku pa je bilo vse življenje in delovanje navezano na mesto. Edino tu je bil meščan varen, nekaj korakov izven mestnega zidu se je bal za svoje življenje. V mestu je dobil vse, česar je želel, zunaj mestnega zidu je pa vladalo barbarstvo. Edino le v mestu je vladalo pravo, zunaj zidovja pa je bilo vse brezpravno in negotovo. Odtod izvira velika ljubezen starih do domovine, a ta domovina je bila le njih rojstno mesto: Atene, Sparta, Rim.

Stari so bili veliki partikularisti, in to ni moglo biti drugače. Prometne in kulturne razmere niso dopustile zavesti splošnega človeškega bratstva, in človeški pogled, ki tako rad obvisi na tem, kar mu je najbližje, se ni mogel razširiti, da bi objel dom in svet v eno celoto.

V Pompejih vidimo jasno izraženo državno-pravno in kulturno načelo antike. Mesto je zidano v grič, obdano s krepkim zidovjem, pota od morske strani vodijo v mesto navkreber in ulice pri mestnih vratih, kjer je moralo biti vendar mnogo prometa, so izredno ozke. Stari niso zaupali nikomur, ki je prišel od zunaj, in zato niso marali širokih avenij in prostornih bulvardov, ki jih mi tako radi vidimo pri kolodvorih. Moderna mesta se široko odpirajo in po tujskem prometu štejejo svoj razvoj in napredek. Ko pa stopamo skozi Morska vrata v Pompeje, se spomnimo starih Trojcev, ki so morali razdreti mestno zidovje, da so pripeljali noter lese-nega konja, v katerem se je skrival zviti tujec, da je došel v zaprto mesto.

V sredi mesta na vrhu je pravo srce stare občine. Tu so templji božanstev, ki varujejo mesto: Tempelj Pravice, Venere, Avgusta, Merkurija. Bogata svečenica Evmahija je sezidala lepo baziliko, tržno lopo s krasnim stebrovjem, v kateri so se prodajale umetne tkanine in dragoceno blago iz vseh krajev sveta. Tu sem so se dale prinašati v nosilnicah pompejske dame, sem so hodili bogatini, da si nakupijo orient-skih draguljev. Včasih je moralo biti tukaj podobno življenje, kakor ga kaže danes pariški „Bon marché“ ali beneška „Merceria“. In vse to se je vršilo med templji ob vznožju božanstvenih kipov, ki so gospodovali z višine nad mestom in njega prebivalstvom. Več nedovršenih templjev, katerih božanstva so neznana, se opazuje v bližini; nad drugimi je vzvišen tempelj Neptunov, ki gleda čez mestno zidovje na široko morje.

Svoje bogove so imeli na višini, v čistem zraku, v belem marmorju. Blizu njih pa je bila „kurija“, zborovalnica mestnega sveta, tako da je bilo javno življenje najožje spojeno z vero, in da je mestna uprava v senci templjev vživala neko religiozno posvečenje. Sem so hodili mestni očetje bogovom žrtvovati in se posvetovati o občinskih zadevah. Lepi forum s svojim ličnim stebrovjem je pa služil za ljudska zborovanja, za tržišče in za izprehajališče. Tu so se izvedele novice od blizu in daleč. Takrat še ni bilo časnikov in kavarn, in kdor je hotel izvedeti, kaj je novega po svetu, je moral iti vun na trg povpraševati.

Mrliče so nesli iz mesta. Kakšna je morala biti nekdanj rimska Via Appia s svojimi veličastnimi nagrobniki, si moremo danes predstavljati samo, če se izprehajamo po pompejski mrtvaški cesti. Ob glavni cesti, po kateri se je premikal najživahnejši promet, se dvigajo mrliški monumenti, ponosni mavzoleji bogatih rodbin. Kdor se je bližal mestu, je moral skozi ta špalir nemih stražnikov, ki je zvesto varoval dohod. Tako so tudi duhovi rajnih pred mestnim zidovjem bili resni varuhi domači občini proti zunanemu svetu.

Zato je staro mesto podobno panju čebel. Glavno svetišče mu je matica, okoli katere se vrši vse občinsko življenje. Troti bivajo brez dela po lepih hišah, a delavke sužnji se trudijo s težkimi bremenami na ramah po ulicah. Le majhna odprtina vodi v zunanji svet, in tam ostro pazijo na vsako roparico. Pridejo časi notranjih bojov in rojev, in tedaj mrtve trote pomečejo pred vrata.

Domače mesto je bilo staremu meščanu trdnjava, svetišče in zavetišče. Nikjer drugod ni imel pravice, in kadar je našel zavetje v tujem kraju, je bila to le milost na preklic. Doma pa so ga varovali njegovi bogovi, ki so bili tudi navezani na mestno

zidovje, kot najbolj češčeni someščani. Ta Jupiter, ta Junona sta branila sebe, ko sta branila mesto pred nasprotniki. Tu je imel pa meščan tudi svoje posvečeno ognjišče, svoje penate, domača božanstva, ki jim je žrtvoval hišni oče, da so varovala hišo, tu so bila trupla prednikov, ki so kot polbožanstva iz podzemske dežele teme gledala nazaj na svoje potomce. Tako je bilo v domačem mestu združeno vse, kar je moral ljubiti in častiti, zunaj pa je bilo vse sovražna tujina in zaničljivo barbarstvo.

Čudne se nam zdé te ozke ulice, ki imajo prostora samo za en voz, da se drugemu še umakniti ni mogoče. A promet je moral biti vendar jako živahen, kajti v trdi tlak so kolesa izgledala globoko, jarku podobno sled. Največ blaga so pa prenesli sužnji na svojih ramah. Bilo je mesto pešcev in nosačev. Cesta je globlja, ob hišah je nekoliko vzvišen ozek tlak, sredi ceste je pa vzvišen kamen, tako da je prestopil pešec ulico čezenj kakor čez most. Vozovi so bili na dveh velikih kolesih in so se morali nerodno majati po teh izvoženih ploščah. Imoviti bogatini, ki se vozijo po naših mestih v svetlih kočijah z iskrimi konji, so se dajali prenašati od sužnjev v mehkih nosilkah.

Manjkalo je velikega obrta. Naša mesta s tovarniškimi dimniki in železniškimi zvezami nam širijo gospodarsko obzorje, mednarodni kapitalizem ima v njih ugodno polje in delavske mase se selijo za zaslužkom. Staro mesto je bilo pa mirno in ni poznalo velike špekulacije; kdor je imel prostorno, prijetno hišo in nekaj sužnjev, je bil bogat ter ni vedel, s čem bi si premoženje pomnožil, razen da je dajal morda na posodo na visoke obresti. Suženj je z roko vrtel mlinski kamen, izdelovali so sproti le toliko, kolikor so potrebovali sami.

Hiše so bile pritlične ali kvečjemu enonadstropne, v sredi odkrito dvorišče, obdano od sob za bivanje. Na sredi dvorišča je žuborela fontana in dajala hlad v tem toplem ozračju. Čisto ločene od hiše, odprte le na ulico, so bile majhne taberne, ki jih je dajal hišni gospodar v najem branjevcem in trgovcem. Največ je bil Pompejan tudi doma pod milim nebom, sicer se je izprehajal po foru, se pogovarjal „o politiki“, ki se je sukala večinoma okoli občinskih zadev, šel v gimnazij in v kopaljšče, da se okoplje, okrepi in si ude namaže z dišečim oljem, potem je krenil v gledišče. Njegov pogled se je radoval slokih stebrov ob templjih in portikih, nebnega azurja in košatih pinij, ki raztezajo svoje vejevje nad vitkimi debli pó ravnini. Zato so pa hišne sobice silno majhne: namenjene so bile samo zato, da je gospodar v njih jedel in spal; čez dan se je zabaval drugod.

Ker to življenje ni porabilo mnogo časa za izdelovanje koristnega blaga, mu ga je preostajalo tem več za gojitev umetnosti. Tu dihamo že v onem ozračju, ki je oživljalo staro Helado in jo navduševalo za njena krasna umetniška dela. Pompeji so interesantni posebno zato, ker jih je Vezuv zasul v sredi novega stavbnega gibanja. Šestnajst let poprej je hud potres precej razrušil mesto, in hitro se je začela živahna stavbinska delavnost. Arhitektov, kiparjev in slikarjev ni manjkalo; delali so po grških vzorcih hitro in spretno. Zato se pa vidi na ostankih enoten značaj in lahko se zasleduje ista umetniška roka zlasti pri stenskih slikah. Najdejo se še neobdelani stebri, pol dovršene hiše, in marsikateremu umetniku je smrt vzela čopič iz rok ob poldodelani sliki.

Nam, ki pridemo s planinskih krajev v kraljestvo grške arhitekture, se zdé vsi ti stavbinski elementi tuji in nepraktični, in zato ostanejo tudi grške monumentalne stavbe na severu vedno nekaj izposojenega in iz tujine sem prestavljenega. Kajti grška umetnost je izrastla iz južne zemlje, je dihala gorko ozračje, je vzgojena v drugem obnebju in je gledala drugačno prirodo. Kolika razlika med našo gorsko vilo v švicarskem slogu in med zračnim, odprtim stebrovjem klasičnih stavb! Templji nam kažejo grško stavbarstvo v njegovem cvetu in najlepšem razvoju, a ti vzorci so vplivali tudi na zgradbo hiš in so vtisnili celemu mestu svoj značaj.

Vso svojo moč je pokazala klasična umetnost v kiparstvu. Kar je nam les, je bil Grku marmor. Ta lepí, snežnobeli kamen, ki sta ga Grška in Italija tako bogati, je vabil umetnike, da v njem izklesajo podobe, polne življenja in najvišjih vzorov, ki jih je bila zmožna pesniška in verska domišljija starega sveta. Orientska domišljija ne pozna nobenega miru in umerjenega umetniškega ritma, zato se je izgubila v kolosalnih tvorbah in fantastičnih oblikah, ki jih vidimo v ostankih asirskih kraljevih palač in v egiptovskih sfingah in piramidah. Grk pa je bil ponosen na svojo eleganco in na svoj fini takt, v katerem je videl glavno razliko med grško kulturo in med divjim barbarstvom. Ta umetniški čut pa je bil tako razvit, da se kaže tudi v vsej hišni opravi in celo v vsem domačem orodju. Pompejske ostaline so zanimive v vseh malenkostnih podrobnostih, ker vidimo, kako je to ljudstvo umetniško čutilo tudi v vsakdanjem življenju in ni moglo pogrešati umetnosti pri nobeni stvari. A največjo vrednost imajo slike, ki so se ohranile.

Stari pisatelji često pišejo o grškem slikarstvu, a nobena izmed proslavljenih slik se nam ni ohranila. V Pompejih pa so se ohranile freske z zidovja meščanskih hiš, in dasi so te slike bolj plodovi deko-

rativne obrti, nego prave samostojne umetnine, si moremo vendar iz njih ustvariti pojem o nekdanjem slikarstvu.

Mnogo fresk so odnesli v napoljski muzej, mnogo jih je pa ostalo na mestu. Kako neokusno so pobarvane naše sobe z neokretnimi, trdimi in polomljenimi rastlinskimi ornamentami, ki nimajo ne življenja ne pomena! V Pompejih pa je vsa sobna dekoracija arhitektonskega značaja, da razširi perspektivo ozkega prostora in vodi pogled skozi steno v daljne pokrajine in v lična, zračna poslopja. Sobice so, kot sem že omenil, precej majhne, oken manjka, ker so dobivali svetlobo večinoma skozi vrata, odprta na dvorišče, ali pa tudi odzgoraj. Ker je bila svetloba znotraj večinoma medla, so izbirali slikarji krepke, polne barve z ostrimi kontrasti. Slikar je hotel čustvo razširiti in ustvariti prijazen razgled na fantastično, zračno arhitekturo, ki jo je pričaral na steno ter ji tako vzel vso njeno težo in neprozornost.

Razdelil je steno v navpična in vodoravna polja, in v srednje polje je naslikal ponavadi kako skupino, vse pa držé vitki, silno fini stebrički kakor lahna, v zraku plavajoča zgradba. Perspektiva je taka, da se ti zdi, kakor bi z višine gledal doli na hišice in templje, ravnine in gričke. Najpogostejše barve so rdeča, rumena in črna, modra je bolj redka, vedno pa so barve močne in žive. Oko je bilo vajeno krepkih barv iz pisane prirode in zato umetniki niso iskali efekta v meglenih, mračnih in meševitih poltonih. Z drzno gracioznostjo so risali svoje fantastične stavbe in jim dali polno, svežo barvo, polno bleska in vesele moči. Odprte lope, hodniki, balkoni, stopnice in oboki oživljajo stene, vse je tako lahko in lično, kot bi sapica nosila po zraku te bajne zgradbe. Na zidcih in girlandah se igrajo krilati geniji, godeči tritoni, leteče viktorije, zmaji in tički; skozi nje se odpre pogled v lepo pokrajino, kjer jeleni vozijo amorete, skačejo levi in medvedi in se prekucujejo kozlički, pavi razgrinjajo svoje perje, orli preže na plen, tam pa vozi čolnič po morju, in ob obrežju zeleni lep sadni vrt s zlatimi oranžami, vitkimi topoli in širokimi pinijami. Skozi take pokrajine se gubi pogled v daljne templje, v katerih srečavamo znane prikazni starega bajeslovja: Jupiter in Diana, Leda z labudom, Bakhos, obložen z grozdom, Mart in Venera, v zraku plavajoče Hore s sadjem in cvetjem, Vulkan in Tetida — cel Olimp z vso pisano družino. Za bogovi pridejo heroji: Orest in Pilades, Herkul s kijem, Ulis in Ahilej, Perzej in Andromeda, nesrečni Niobidi, Argonavti; tudi zgodovina podaje slikarjem nekaj snovi, in celo genre in tihožitje ne manjkata; živalstvo in rastlinstvo oživljata kompozicijo, in slednjič je zastopana tudi humoristična karikatura. Ves duševni svet starega klasicizma je tako izražen v teh

slikah, ki nam pa zato odkrivajo tudi veliko moralno propalost, v kateri je polagoma ginil tedanji svet. So slike, ki jih ima celo malo sramežljiva laška vlada zaradi njih lascivnosti pod ključem, da niso izpostavljene javnemu ogledu.

Kdaj postaja umetnost nemoralna? Težko je poegniti določeno mejo, ker je več odvisno od namena in ideje, nego od kakega posameznega uda na sliki, a tu se spozna jasno, kako se razkošni kult zunanje lepote brez verskomornega pravca ponižuje, dokler se ne izgubi v lascivnosti, ki služi slednjič sama sebi ter postaja ostudna.

Kako hitro mine dan v tem tistem opazovanju! Solnce se nagiba k zatonu, in še nismo prehodili vseh ulic mrtvega mesta. Stopimo v veliko gledišče in sedemo na kameniti sedež v dvigajočem se polkrogu. Priroda sama je ustvarila prva gledišča. Tu je kotlina, in ob pobočju sedé gledavci vrsta nad vrsto ter gledajo navzdol. Tam še stoji pozornica, po kateri so stopali nekdanji igravci na visokih koturnih z maskami na obrazu, pred njimi je prostor za kor, ki je spremljal igro s svojim razmišljajočim monotonnim petjem. Blizu poleg je manjše gledišče, ravno tako pod milim nebom brez strehe, namenjeno za glasbene predstave. Zada pa je kosarna za gladiatorje; tam jih je do osemdeset zaprtih v ječah našlo smrt, ker niso mogli ubežati pepelnatemu grobu.

Več nego polovica mesta še ni izkopanega, kdo ve, kaj še počiva v sivem pepelu?

Sosedni Herkulanium je še zanimivejši od Pompejev, in herkulanske izkopine po umetniški vrednosti presegajo pompejske. V napoljskem muzeju se lahko na prvi pogled ločijo oboje izkopine, ker so herkulanski bronasti kipi iz temnejšega bronu. Dve mesti, tako blizu skup, kakor Loka in Kranj, sta imeli vsako svojo lastno, visoko razvito umetnost, in vendar sta bili le malo važni provincialni mesteci v primeri z velikim Rimom. Iz teh ostankov pa si lahko predstavljamo, kakšen je moral biti stari Rim, ki je kakor solnce zvezde presegal v bogastvu in krasoti male italske naselbine.

Nad Herkulanium stojita danes mesti Portici in Resina, staro mesto je 12 do 30 metrov pod sedanjo površino. Zato ga je le malo odkritega, in treba je iti vanj pod zemljo kakor v rudnik. V temi in prahu se človek muči, da bi kaj videl, in nazadnje prileze umazan na dan, vesel, da zopet vidi solnčno svetlobo. Od l. 1736. izkopujejo že tod, a delo je težavno in drago ter je skoro sto let počivalo.

Od l. 1869. kopljejo zopet, pa manjka denarja. Ravno zdaj premišlujejo, kako bi se osnovala velika mednarodna akcija, ki bi zopet spravila v tir izkopavanje. Treba bi bilo mnogo milijonov lir takoj

vzeti v roko, morda 20, ali 30, ali še več — kdo ve? Saj pri italijanski upravi postajajo milijoni včasih kar imaginarni pojmi. Mislilo se je na to, da bi vse države prispevale, a potem bi hotele razdeliti med se tudi izkopine. Ali se naj vprizori veliko mednarodno nabiranje prispevkov? Vsekako bi morali izginiti obljudeni kraji pod Vezuvom s površja, da bi se izkopal mrtev muzej. Za arheološko vedo bi bil to neprecenljiv dobiček, ker so herkulanske umet-

nine tudi boljše ohranjene od pompejskih in je bil Herkulanium tudi večji in bogatejši.

V katakombah sv. Kalista v Rimu mi je navdušeno pripovedoval moj vodnik, redovnik trapist, da stojimo na predvečer velikih arheoloških najdeb, da je izkopanje Herkulana zagotovljeno in da pridejo brez dvoma na dan stvari, ki bodo ustvarile umetniški zgodovini in starinski znanosti novo dobo.

Čakajmo torej!

(Dalje.)

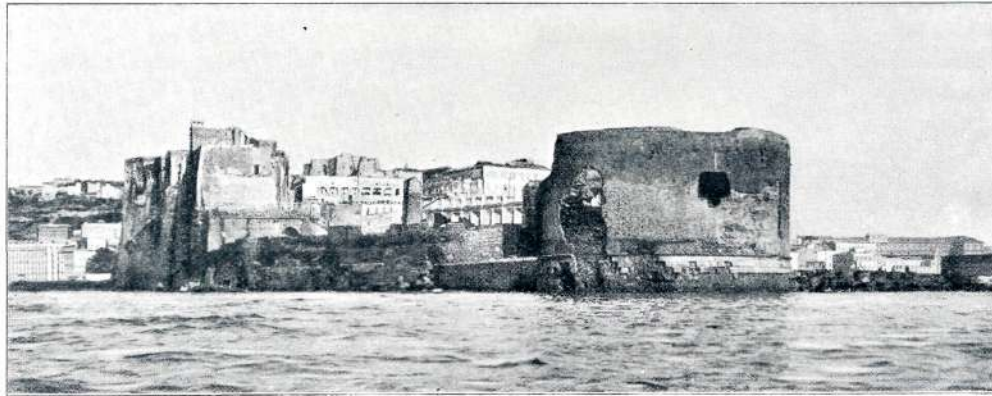
Književnost

Straža. Povest. Poljski spisal Boleslav Prus (Aleks. Głowacki). Z dovoljenjem pisateljevim po četrti izdaji iz poljskega prevel Fran Virant. Založila Katoliška Bukvarna v Ljubljani. Cena vezani knjigi s poštino vred 3 K 52 v. — Dan na dan se bolj kaže, kako velik je vzgojni pomen „Leposlovne knjižnice“. Njena prva knjiga, prevod Bourgetove „Razporoke“, je že razgibala našo leposlovno kritiko, in dasi so se ponekod spotikali nad tendenco „Razporoke“, so morali brez izjeme vsi priznati, da je delo globokega misleca, ki noče samo z lepo obliko omamiti srca, z natančnim slikanjem značajev in nagibov zadovoljiti dušeslovca, ampak tudi nuditi znanstveniku, ki proučuje družabne in splošnokulturne pojave, težavne probleme v razrešitev. Morda je to znamenje, da se vendarle po dolgem času novodobne romantike v leposlovju, uveljavljavi novi klasicizem, da se povzpne iz neprestanih erotičnih in vagabundskih motivov, ki so sedaj v navadi, do širših in plodovitejših vprašanj. Socialno vprašanje, ki prevladuje sedaj v političnem stremljenju, zahteva nujno svojega opesnitelja ali pripovedovavca, ne v zmislu Zolovem, ki je proslavljal materialistiške činitelje socialnega razvoja in docela zavozil, ker je popolnoma zanemarjal duševne faktorje, tudi ne tako, kakor tisti novelisti, ki srečajo kje ob vogalu kakega revčka na duhu in telesu in iz njega napravijo zoprno, večno pijano karikaturu, ki je samo za to na svetu, da se ob vsakega obregne, je vsem napoti in se nikdar iz klanca ne dvigne, ker ji je po gotovih neizpremenljivih zakonih tako usojeno — ne — treba nam je mislecev, ki ne umejo zgolj opisovati, kar hipoma opazijo in nikoli ne opazujejo, kar vidijo, a ne proučijo, kar zamislijo v trenutku, a do konca ne domislijo. Vse leposlovje, zlasti pri nas, takorekoč kriči po mislih, kar se tiče vsebine, in izdelbi, kar se oblike tiče. Kajti kar imamo dozdej, to ni nobeno zaključevanje iz velike idejne koncepcije, to so semtertja zmetane in od povsodi znešene misli, neprebavljeni vtiski in neizdelani utrinki. Ko se je pri nas v najnovjšem času zopet začel pisati zgodovinski roman, ko je nekdo jel razglabljati o činiteljih v razvoju bizantske kulture, iskati v njej vodilnih misli, smo bili kar presenečeni. Skoro bi dejal, da je bila to za nas nova epoha. Morda je vodila podjetje, ki izdaja „Leposlovno knjižnico“, čisto upravičena misel, da bi se našemu leposlovju dalo veliko pomagati, ako se seznanj z motivi v najboljših

proizvodih tujega leposlovja. Kajti mislim, da mi nihče ne bo mogel oporekati, ako trdim, da naši literati premalo študirajo in tudi tuja slovstva res premalo poznajo. Zato tudi tretji zvezek „Leposlovne knjižnice“ z veseljem pozdravljamo, ker je gotovo docela izpolnil nalogo, ki si jo je to podjetje v svojem programu stavilo.

„Straža“ znanega poljskega realista Aleksandra Głowackega (Boleslava Prusa) je eden izmed tistih kmečkih romanov, ki — kakor pravijo Nemci — „lahko napravi šolo,“ ako ga človek dodobra prouči in vsrka vase tisto čudovito moč, ki veje v njem, in ljubezen do domače grude, ki navdaja junake te kmečke povesti. Roman je odlomek iz dolge tragedije boja poznanjskega poljskega kmeta proti žilavemu, počasi, a neprestano in premišljeno prodirajočemu nemškemu žvlju. Pisatelj, ki je modern v slabem zmislu te besede, bi bil gotovo ta boj končal s tistim mrkim in bolnim pesimizmom, ki dandanes v nobeni daljši povesti ne sme manjkati. Toda Głowacki ni iz drame napravil tragedije, ampak zmagoslavno oznanjenje, da je poljski rod nepremagljiv. In vzlci temu občuduješ v Głowackem umetnika, ki nikdar ne sili na dan s svojo tendenco, ne črti Nemcev, jih ne grdi, in šovinizma ni v njegovi povesti prav nič. Kako dovršeno slika prodiranje luteranskih Nemcev, ki sekajo starodavno poljsko šumo, zajezijo reke, gradijo čedne in trdne hišiče! Kako mogočno doni po poljski pokrajini Lutrova pesem: „Eine feste Burg ist unser Gott!“

Njim nasproti pa slika poljskega kmeta, Polža. Tako, kakor Głowacki, umejo opisati značaje samo Dickens, Gogolj ali pa starejši klasiki. S Polžem je Głowacki ustvaril pravi tip, ne zgolj posameznega značaja, ki velja za en sam slučaj in v eni sami dobi, to je kmet s tistimi neizpremenljivimi kmečkimi znaki, ki dičijo obdelovavca matere zemlje in se vkoreninijo v njegovem razoranem obrazu, žuljavih rokah in zamišljenih, otožnih očeh. Močan, počasen, konservativen, nezaupljiv in navidez trd. Kar se tiče izvedbe kake misli, manjka temu kmetu — kakor pravi Głowacki — tiste niti, ki veže načrt z izpeljavo. Tu je strašno neroden in nepodjeten. Še krave si ne kupi, dasi ima denarja dovolj in tudi krme. Žena ga more priganjati in njo uboga, kakor dete, dasi jo zmerja z „babo“. Včasih se zdi, da ljubi svojo živino bolj kot ljudi, v resnici pa je njegovo srce navezano na vse, kar ga obdaja v neposredni bližini — tujo vas

NAPOLJ: CASTEL DELL' OVO

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

(Dalje.)

Capri.

Santa Lucia!“ Kdo še ni slišal te napolitanske melodije, v kateri se druži globoko lirično čuvstvo z radostjo nad naravo, nad čudesi neba in morja, z domovinsko ljubavjo in naivno pobožnostjo? Nad valovi trepečejo žarki srebrne luči, morje je mirno in vabljivo, ugoden vetrič kliče na pot, sveta Lucija pa prosi na obrežju za srečno vrnitev!

Hitel sem navsezgodaj čez obrežje Svete Lucije navzdol k morju do parobroda. O sveta Lucija, kam si prišla! Električna železnica vozi po široki ulici, stare hiše ginejo, nedogledna vrsta velikanskih modernih hotelov sega daleč naprej ob vsem obrežju, doklej sega oko, in vsi ti hoteli so nemški ali švicarski, notri pa polno Angležev, Nemcev in Američanov. O sveta Lucija! Zvečer hodijo tu okoli pevci z mandolinami, se ustavljajo pred hotelskimi okni in delajo serenade petičnim gostom. Pevajo in pevajo in brenkajo in godejo na ves glas, da bi jih slišali bogataši, ki se gugajo notri v mehkih naslonjačih in puhajo importirane smodke, čitajoč angleške časopise in borzne novice. Pa stopi sloka miss ali lady na balkon visoko zgoraj v četrtem nadstropju in poslušna pesem o sveti Luciji, o migljajočih zvezdah in svežem morskem vetriču. In vrže med pevce pest denarja ali pa jim po lakaju sporoči, da je dovolj. Pa gredó za dvajset korakov dalje pred sosedni hotel. Tako proza modernega življenja mori poezijo starih časov, ki niso poznali toliko zlata in mednarodnega prometa, pa so bili zato bogatejši mirne sreče. Danes ne bi nihče več mogel tukaj zložiti

pesmi o sveti Luciji, in ko jo slišimo, se nam zdi kot odmev davno minulih dni.

Od obrežja sega daleč v morje ozek otočič, na katerega koncu stoji srednjeveški grad, pol v razvalinah, pol zakrpan in prirejen za ubožna ribiška stanovanja. „Castel dell' Ovo“ je bil nekoč trdnjava, in Stavfi so imeli v njem spravljene svoje zaklade, da so bili na varnem pred napadi od zemske strani. Ta stari grad je tukaj ob morju še edini ostanek srednjeveškega časa, in z veseljem počiva oko, trudno od enakomernih, ostrovoglatih novodobnih stavb na tej sivkasto-rjavi razvalini, ki se v svojem razpadu vrača zopet k naravi. Ženskih in otrok mrgoli tu okolo, ribiške mreže in perilo se suši vse vprek. Celo obrežje obkrožuje močan zid, ki brani morskim valovom na suho, in na njem sedé sključeni tu pa tam napolitanski ribiči s trnkom. Po ure in ure čepi nepremakljiv in čaka, kdaj se mu kaj nabode. Kakor kip strmi na eno točko in se ne gane, kakor ga ne bi ves svet nič brigal. Nekoliko naprej pa vlečejo ribiči dolgo vrv iz morja. Daleč zunaj so položili mreže, in zdaj jih vlečejo na suho. Neskončno dolga je vrv, ki jo vleče po šest do osem mož; vedno enakomerno se nazaj nagnjeni prestopajo, in ko zadnji pride do konca, se vstopi spredaj in koraka zopet nazaj. Izpod visoko zavihanih hlač jim gledajo žilave boste noge; kakor mački so gibčni, roke vajene veslanja. A njih delo je dolgočasno, kajti če prideš čez eno uro, vlečejo še vedno, in vrvi neče biti konec. Na drugi strani je ladjedelnica, ravno pod kraljevim gradom, in poleg nje pristanišče za vojno mornarico.

Nekoč sem se tu izprehajal in seznanil z italijanskim mornarjem z ne vem katere bojne ladje. Bil je odkritosrčen, zaupen dečko, bolj drobne, elastične postave z izrazitim južnim tipom. Kot ogelj črne oči so mu žarele pod ostrimi obrvmi, obraz je bil temnorjav in črne brčice so se mu ravno začele vihati nad ustnicami.

Sedla sva ob morju in dal sem mu svalčico.

„Kako pa kaj živite na bojnih ladjah?“ sem ga vprašal.

„E, slabo, gospod. Ni večjega trpljenja in žalostnejšega življenja, kakor na bojni ladji. Vedno služba in delo. Ni razločka med petkom in svetkom. Vi ste najbrže Inghlese ali Tedesco. Pri vas je bolje, tam se vsaj nedelja spoštuje, pri nas pa ni ne nedelje ne praznika. Maledetti massoni so krivi, da nimamo ne božje službe ne počitka in živimo kakor pogani in živina. Pride človek na ladjo, pa ne sliši več krščanske besede. Pri nas je v tem oziru zelo na slabem.“

„Pa bo bolje sčasom. Zdaj je država še v rokah onih, ki so vse krščanstvo iztislili iz državnega življenja, torej tudi vojaka in mornarja prisilili, da utihne njegovo versko prepričanje. Bolje bo, kadar se katoličani organizirajo, in tedaj boste imeli zopet nedeljo in praznik in svoj počitek na dan Gospodov.“ —

Pa hitimo dalje k našemu parobrodu!

Ob morju si kupim vozni list za Capri. Precej daleč zunaj stoji lep parobrod, do katerega se je treba prepeljati s čolnom. Dvajset se jih oglasi takoj, da me prepeljejo, in kmalu drči moj čolnič po lahkih valčkih vun na morje. Kakor lupinica se guglje in beži naprej pred krepkimi udarci vesel.

Na parobrodu je zbrana že elegantna gospôda, ljudje, ki imajo denarja in časa v izobilici. Da niso Italijani, se vidi na prvi pogled; mirno se pogovarjajo po dva in dva, ali tiho z daljnogledom opazujejo okolico, ta ali oni nastavlja kodak in fotografira. Strežaji ponujajo delikatese in likerje. Pa kmalu obrne nase vso pozornost prizor na morju tik ob ladji, ki se pripravlja na odhod. Iz majhnega čolna skoči v morje slečen rjav mladenič in plava kričaje okoli ladje.

„Eno liro, eno liro!“ vpije na ves glas. „Vrzite mi eno liro!“

Eden potnikov potegne mošnjiček in srebrn denar se zablšči v solncu ter pade v vodo. Kakor bi trenil, je s par udarci potapljač na onem mestu, in šine z glavo navzdol za denarjem. Še noge se pokažejo na vrhu, potem pa izgine na dno. Nekaj trenutkov ga ni videti, potem pa priplava na vrh, kažoč denar, ki ga je z bistrim očesom našel na dnu.

„Eno liro, signora, eno liro!“ vpije dalje in ker nima žepov, spravi prisluzeni denar v usta.

S krova začno frčati lire. Za vsako se požene potapljač, in malokatera mu uide. Ta ali oni vrže bakren denar, in ko pride potapljač ž njim na vrh, se jezi, da ni vredno za tako beračijo skakati na dno morja. Polna usta ima denarja, pa še vpije po lirah, dokler ne zašumi vijak in ne požene ladje proti odprtemu morju.

Ni lepše voznje kakor od Napolja do otoka Capri. Mimo oddaljenega Vezuva se bližamo počasi Sorrentu. Na krovu nastopi godba, ki igra melodije iz italijanskih oper in pevci zapojó. Šaljiv starec okroglega obraza pleše po krovu in tleska pri tem s ploščicami, ki jih tišči v rokah. Hladni morski vetrič, čist in krepilen, ki ni v njem nobenega praška, polni prsi in sveži čelo; nasloniš se na sedežu in gledaš panoramo, ki se razgrinja na vseh straneh.

V štirih urah smo obšli zaliv in se bližamo Capriju. Prva točka je na programu: Obisk azurne grote. Pred nami raste iz morja visok skalnat otok. Več sto metrov padajo navpične stene naravnost doli v morje, in zgoraj na vrhu je razvalina gradu cesarja Tiberija, ki je konec svojega življenja prebil tu polblazen, mrk, krvoločen in človekomrzen. Rimski imperatorji so imeli poseben okus za letovišča, a največji posebnost je bil Tiberij, ki je pobegnil sem na nepristopno skalo. V glavi se vrti človeku, če gleda doli v neznansko globino, kjer se šume razlivajo valovi ob ostrih skalah, tudi na zemsko stran je zavarovan divji vrh s strmimi pečinami. Od kesa in obupa mučen je odtod strmel vladar sveta v temno globino in premišljal, koga bi se iznebil, da bi bil varen.

Romantično skalovje beži mimo nas, plovemo mimo pristanišča in se ustavimo slednjic ob golem strmem obrežju, kjer ni videti nobenega sela, in tudi ni ne prostora, da bi se ob skalo prilepilo človeško bivališče.

Na morju pa kar mrgoli majhnih čolničkov. Še nikdar nisem videl takega morja; pravijo, da nikjer na svetu nima morje tako krasne temnomodre barve. Čudoviti svetlobni refleksi se združujejo tako, da se zdi vse kakor nasičeno z najkrepkejšimi barvami.

Drug za drugim se spustimo v te drobne čolniče. Morje je mirno, kakor mravlje drčijo čolnički proti bregu in drug za drugim izginejo v majhni odprtini, ki je ravno tolika, da smukne čolnič vanjo.

„Lezite na dno,“ mi reče veslač, ko prideva do votline.

Kmalu sem videl, da je to potrebno, sicer bi bil ob glavo. Odprtina sega namreč samo en meter nad morskovo površino, tako, da je samo pri popolnoma mirnem morju mogoče priti vanjo. Veslač udari krepko z veslom, nameri čolnič naravnost v odprtino, skoči na dno in se z roko vjame za vrv,

ki je napeljana ob skali ter potegne ob njej čolnič noter v temno votlino.

Nepopisen prizor vidi oko, ko se privadi svetlobe v jami. Velika votlina kakor mogočna dvorana je pred nami, čudovito razsvetljena, dasi od nikoder ne zgoraj ne ob straneh ne pride noben svetloben žarek vanjo. Krasna, svetlo-azurna luč seva iz vode ter napolnjuje celo votlino z milo, mirno srebrno-modrikasto svetlobo brez vsaktere sence. Solnčna luč, ki jo vsrkava zunaj morska voda ob vhodu,

odmevali od skalnih sten. Drug za drugim smo zdrknili zopet na prosto morje, in parnik nas je sprejel nazaj na krov. Zopet zanimiv prizor! S parnika vržejo čolnarjem vrvi, ti se privežejo, in zdaj vleče parnik za seboj celo procesijo majhnih čolničkov, ki v naglem teku skačejo čez globoke valove, ki jih pušča za seboj mogočni morski velikan. Kakor mušice jih meče semtertje, in zelo spreten mora biti Kaprez, da ga ne vrže vun iz njegove lupinice v žrelo razoranega valovja, ki se kar peni,

IZ BENEŠKE SLOVENIJE: MOŽNICA

se tako lomi, da odseva navzgor in meče krasno morsko modrino v temperiranih žarkih ob skalnati svod.

Veslo v vodi, roka, ki jo spustiš v morsko površino, vse se zdi kot čisto srebro. Ribiški dečki skačejo s skale in plavajo med čolnički, da se vidijo na njih srebrni odsevi; spomnil sem se pravljic iz „Tisoč in ene noči“, v katerih se popisujejo podzemne zakladnice začaranih svetov, ki jih stražijo nevidni duhovi. Tako je v azurni votlini.

Vozili smo se nekaj časa semtertja kakor meglene sence, in klici začudenega iznenadenja so

razvrtano od parnega vijaka. To je upitja in razgovarjanja med čolnarji, kakor ob semnju! Slednjič nas vse skup izkrca parnik v glavnem pristanišču Marina grande.

Ves otok obstoji iz dveh visokih in strmih skalnatih gorâ, med katerima leži v precejšnji višini ozko gorsko sedlo z mestom Capri. Višja gora je Monte Solaro, v katerega naročje je položeno mesto Anacapri. Prebivavci so na prvi strani italijanskega, na drugi bolj saracenskega rodu, seveda zelo pomešani, in pravijo, da so Saraceni bolj delavni in vztrajni od pravih Lahov. Sicer je pa Capri v

zimskih mesecih prava nemška kolonija. S severne Nemčije hiti vse na Capri, kajti tu imaš na majhnem prostoru najrazličnejšo prirodno zabavo. Hribolazec dela tu lahko po skalah vratolomne ture in se poskuša s kozami, od katerih ima otok svoje ime, kajti ni trideset pediti ravnega sveta na celem otoku; gori in doli in semtertje vodijo strme steze in za vsakim ovinkom se odpre nov presenetljiv razgled. Podnebje je neizrečeno milo in mehko, tako da se uživajo tu hkrati ugodnosti planinskega in morskega sveta. Zato je Capri pravi eldorado za hamburške veletržce in berolinske kapitaliste, katerih je poln ves otok, ki ga hvalijo še posebno zato, ker ni na njem nobene strupene kače.

Po serpentinah se pripeljem v mesto Capri. Pred cerkvijo na glavnem trgu se igrajo otroci, v prodajalnah so razstavljeni kapreške lično vezene opanke; ljudje nimajo mnogo drugega dela, kakor streči tujcem in jih obirati. Vse polno je hotelov, in jaz sem se namenil v hotel „Quisisana“, v katerem je prebival to zimo ruski pisatelj Maksim Gorkij. Zakaj se ne bi, ker imam en popoldan časa, ustavil ravno tu?

Lepa veranda daje širok pogled na vile, ki se vrsté spodaj ob navpičnem bregu kakor lastavičja gnezda, sredi krasnih nasadov. Zunaj v morju štrlé visoko v zrak divjeromantične skalne pečine, kakor pogumna predstraža, ki kljubuje butajočim valovom. Odpočijem si v prijetnem naslonjaču in vživam veličastni mir, ki leži nad vso pokrajino, težko dihajočo v vročih žarkih popoldanskega solnca.

Torej tukaj je našel svoj mir ruski revolucionar Maksim Gorkij!

Mnogo sem čital o njem na potovanju, kajti italijanski socialisti in anarhisti so ga imeli za imenitno reklamo. Sicer se ne morem ogreti za njegove spise, ker on ne išče lepote, ampak sega z drzno roko, poln gneva in sovraštva do ruskih razmer na najgloblje dno ruske družbe in od tam vleče na pozorišče raztrgane bosjake, propalo ljudstvo, ki vegetira v okuženem ozračju, ter ga pozivlje na vstanek in krvavi upor. Vse je temno in blatno v njegovem svetu, in tisti žar, ki seva vanj, ni svetla luč nadepolne krščanske omike, ampak je krvavi svit požigajočih bakelj in grozeče svetlikanje pogubnih strel, ki udarjajo in ubijajo in s svojim svitom oslepé oko za trenutek, a sledi jim zopet črna, brezupna noč. A zanimiv problem je Maksim Gorkij, in zato mi je bil često na mislih, ko sem v železniškem kupeju ali na parnikovem krovu prebiral liste z ruskimi novicami.

Odsedel je bolan svojo ječo, a takoj se zopet vrgel v revolucijo. Moral je bežati iz domovine. Prišel je v Ameriko, v deželo svobode, željan, da se

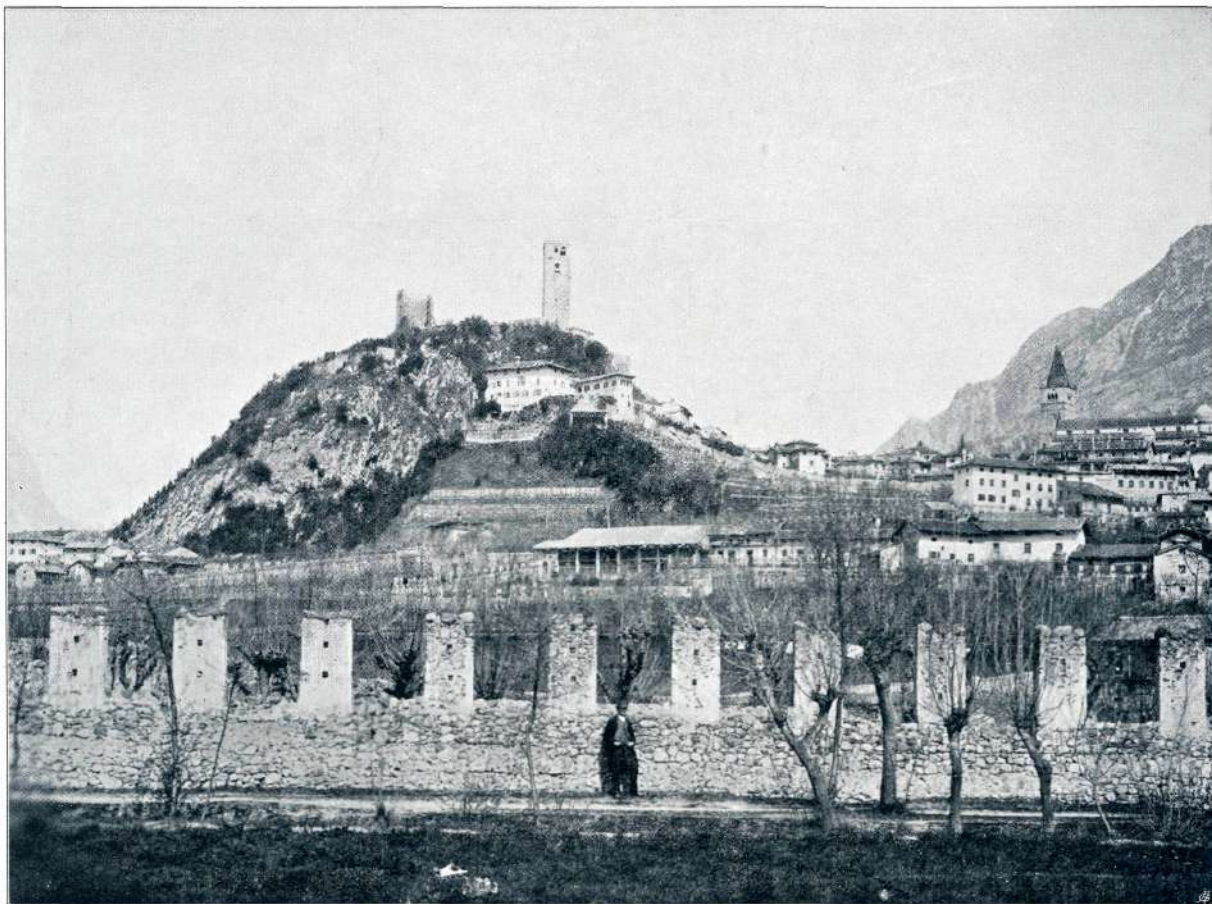
navzije prostega zraka. A kako se je varal! Dežela svobode ga ni bila vesela, ker ne mara vsake svobode. Imel je pri sebi prijateljico igravko Andrejevno, kajti od svoje žene živi ločen. Američan pa ima o taki svobodi svoje misli. Hotelir ga je vprašal, ali je Andrejevna njegova žena. — „Ne? — Potem ne smeta skupaj stanovati. Oprostite, gospod Gorkij, policijski predpisi za hotele, čast moje hiše . . . Hm, prosim, da gresta drugam.“ — Tako so ju izkomplementirali iz hotelov. Američan je v tem oziru strog kakor sploh ljudje angleške kulture in nima nič zmisla za tako svobodo, za kakršno se bori Gorkij. Razočaran je zapustil Gorkij Ameriko in se zopet izročil oceanskim valovom, ki so ga prenesli v Italijo. Tu išče zdravja za bolno telo in raztrgano dušo, in se slednjič nastani na otoku Capri. Italijanska policija ni tako natančna kakor ameriška in laški socialisti, katerih delovanje ni drugega nego upitje in stavka, rabijo vedno novo reklamo. Zato so sprejeli Gorkega z največjim krikom in vikom. Nekaj posebnega so na Laškem demonstracije proti ruskemu absolutizmu. Sicer ima laški proletarec dovolj lastnih ran, ki ga bole, in težav, ki ga tarejo, pa temu ljudstvu je lastno, da si mora vsako idejo predstaviti v neki konkretni obliki, vsako težnjo v neki osebi, in zato so jim njihovi voditelji vcepili v dušo ruskega carja kot vir in vzor vsega zla. Gorkega so pa slavili kot nekako počelo svobode in mučeništva in so mu v procesijah hodili nasproti ter mu prirejali velikanske shode in demonstracije.

Med slovanskim in italijanskim značajem je marsikaj podobnega, dasi sta si tudi v važnih potezah nasprotna. Oba sta mehka in občutljiva, malo agresivna proti drugim narodnostim, z malim zadovoljna, lirični naravi, ki izlivata svoja čuvstva v sanjavo glasbo in poezjo. Pa Italijan je gibčnejši in izpremenljivejši od Slovana, se hitreje vname in si vse konkretneje predstavlja. Slovan je abstrakten mislec, ki se izgubi rad v meglene teorije, Italijan pa si živo naslika svoj vzor in plane za njim. Mislite si srbskega guslarja ali ukrajinskega kobzarja, ki melanholično brenka na svojo plunko ter peva žalostne pesmi o Kosovu ali o stepnih bojih s Tatarji, in ga primerjajte z veselo družbo laških pevcev, ki ob mandolini pojó burne pesmi o črnih očeh in o pljuskočih valih. Tam zamaknjeno, mirno premišljevanje, zatopljeno v prošlost, tu kipeča strast sedanosti. Zategnjeni akordi naših fantovskih pesmi, koliko so drugačni od brzih in melodično razdrobljenih laških spevov! Tolstega Italijan vkljub vsej reklamni ne more prebaviti, ker so mu njegove misli premalo praktične in konkretne, polne megle in nejasnosti ter se ne dajo z roko prijati. Zato je italijanski pendant Tolstega — Fogazzaro — svojo nalogo čisto dru-

gače izvršil in je svoje misli o reformi vere in družbe vлил v bleščečo obliko modernega dušeslovnega romana, ki ne taji cerkve, ampak vidi v njenem zunanem konkretnem organizmu potreben steber za vero, dasi ga hoče po svoje oklesati in dekorirati.

Molčeči severni kolos je bil od nekdaj za južne narode nekaj neumljivega, in ko je počila revolucija v njem, je to vplivalo kakor velik elementarni dogodek, ki je radovedne oči vsega sveta obrnil nase. Kakor da bi se odprlo vulkansko žrelo, so strmeli vanj, da bi videli, kaj se v njem skriva. In to rado-

anarhist imel v milanskem gledišču, kajti italijanska gledišča niso tako skrbno odločena samo za dramatične predstave, ampak služijo često tudi za javna predavanja in za demonstracije. Na prvi strani mladi predavatelj prezentira svojo fotografijo, na drugem listu beremo slovesen poziv na Njega Eminenco kardinala Ferrarija v Milanu, da se naj poda v javno disputacijo proti tezam predavatelja, in nato sledi v visokih frazah teorija o neskončnem izpopolnjevanju človeka, ki bo prej ali slej ustvarilo tako popolno družbo, da ne bo treba nobene oblasti, ampak da bo

IZ BENEŠKE SLOVENIJE: GEMONA

vednost, pol boječo, pol navdušeno za nasilne zločine sem opazil pri vseh italijanskih demonstracijah, ki so jih priredili socialisti in anarhisti v proslavo in podporo ruski revoluciji.

Da, anarhisti! Šel sem nekoč po Rimu in na vogalu od prodajavke časopisov kupil eno razstavljenih brošur, ki je kričavo naznanjala, da je v njej dokazana teorija anarhije. Radoveden, kako je mogoče dokazati tako stvar, ki je po svoji naravi nasprotna vsemu dokazovanju, prečitam anarhistovsko brošuro. Bilo je neko predavanje, ki ga je mlad

sam od sebe vladal na celem svetu najkrasnejši raj. Nobenega ugovora ni, ki ga ne bi anarhist takoj pobil s svojo lepo teorijo. Če ne bo lastnine, ne bo nihče delal, pravimo mi. „Zakaj ne,“ pravi anarhist, „ker bo takrat človeštvo tako popolno, da si bo vsak sam diktiral svobodno postavo: Jaz moram delati, kolikor človeštvo potrebuje mojega dela.“ — Pa si ne bo človek mogel brez lastnine pridobivati, kar potrebuje za življenje! „Vi se motite,“ se smehlja naš teoretik, „ker bo takrat človeštvo v popolni pravičnosti dajalo vsakomu vse, kar mu je

treba.“ — Pa kako se bodo darovi prirode pravično delili? Kdo bo jedel slabo vsakdanjo hrano, in kdo bo dobil fazane in sladkarije? „To bo šlo vse po vrsti, tako da bo vsak dobil od vsega.“ Pa bodo eni prebivali v puščavi, drugi pa ob napolskem zalivu; ta neenakost jim ne bo všeč. „To bo vse izenačila ljubezen in kar samoobsebi se bo človeštvo uravnalo, da bodo vsi srečni in zadovoljni. Nobena postava, noben ukaz ne sme omejevati absolutne človeške svobode.“ Pa potem bo marsikdo svojo svobodo zlorabil na škodo drugim. „To ni mogoče, ker bodo gospodarski pogoji vsi drugačni.“ Ali mislite, da ne bo v anarhični družbi nobenih zločinov? „Nikakor ne, ker zločini izvirajo iz družabne bolezni naše dobe, prihodnja družba bo pa ozdravljena in torej ne bo nihče tako nenormalen, da bi delal družbi škodo.“ Pa se bodo narodne skupine borile med seboj. „Nikoli, ker bo v vseh razvit čut pravičnosti.“ Tako zavrne teoretik anarhije vsak ugovor, in ni se mogoče prerekati z njim, ker ima on pred očmi drug svet nego mi: Mi računamo z ljudmi, kakršni so, oni pa si ustvarijo na podlagi neke meglene evolucijske teorije pojem o človeštvu, kakršnega nikdar ne bo na zemlji.

Take misli so mi hodile po glavi, ko sem gledal dol na morje. V prijetnem brezdelju pod južnim nebom se tako lepo sanja; fantastične pesmi o zemeljskem rajju se oglašajo v duši, in žalostni se zbudimo iz sanj, ko vidimo, da je vse le zlata pena in

da leži nad svetom težki jarem krivde, dela, krivice in truda.

„Kje je gospod Maksim Gorkij?“ vprašam strežaja.

„Ga ni danes tu; odpeljal se je v Napolj, da predseduje veliki manifestaciji proti ruskemu absolutizmu.“

„Saj res!“ sem se udaril po čelu. „Videl sem velike oglase po mestu, in nisem pomislil, da sva se najbrže na poti srečala; on je šel v Napolj, jaz pa na Capri.“

Ko se je nagibal dan k zatonu, smo se vračali v mesto. Zopet je svirala godba, pevci so peli: „Addio, bella Capri!“, mesec je priplaval na nebo, in zvezdni svit je odseval iz valov.

Po mestu pa je šumelo. „Protí ruskemu absolutizmu“ so demonstrirali. Socialistični voditelji so sklicali vse svoje pristaše. Častni predsednik je bil Gorkij, ki ni znal povedati nobene italijanske besede. Zato so pa več govorili Lahi. Slikali so z vnetimi besedami mučeništvo revolucionarja, da so Gorkega polile solze, in stari anarhisti so si brisali oči. Potem so pa prisegli smrt absolutizmu in se navduševali za prevrat in upor proletariata.

Ko sem šel zvečer proti domu, mi pride nasproti kričeč sprevoz. V sredi se je peljal voz, v katerem sem zagledal iz podob mi znani okorni, oglati obraz ruskega pisatelja.

„Evviva Gorkij, abbasso lo czar!“ je vpila množica.

(Dalje.)

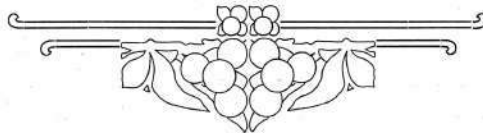
Domov.

Zložil Vekoslav Remec.

Le brzo poženi, postiljon,
počasne konjiče —
ne veš ti, kako vso pot
me nekaj vabi in kliče
s skrivnostno, sladko močjo
proti daljnemu domu! . . .

Tam daleč v večeru pod sivo goró
vasica sniva,
pred hišo domačo stoji
ves čas moja mamica siva
in senči z rokó si oči
in gleda na cesto . . .

In čaka in čaka in sredi srca
tako ji sladkó je —
ne ve nič za sinov nemir,
ne ve za prevare in boje . . .

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

(Dalje.)

Na pragu Rima.

Nepopisno čuvstvo prevzame potnika, ko zagleda prvič, bližajoč se večnemu mestu, kupolo sv. Petra.

Vlak se zavije, in v sinji daljavi se dvigne med griči elegantna kupola, kakor iz zraka sezidana. Oko obvisi z zadovoljstvom nad divno zgradbo, in srce se potniku razširi, ko se bliža cilju svojih želja. „Sv. Peter!“ se sliši v kupeju in vsi pogledi se obrnejo tja. Za hip pozabimo vse drugo in strmimo tja, kjer je največji veleum ustvarjajočih umetnosti postavil nedosežen monument največji skrivnosti svetovne zgodovine. Harmonija oblike spojena z gigantsko veličino napolni duha z nekim pobožnim občudovanjem ter ga naredi sprejemljivega za globoke pretresujoče vtiske, ki ga čakajo v svetem mestu. Zopet se zavije vlak, in kupola izgine, da čez nekaj trenutkov priplava pred oko še večja in impozantnejša. Vlak drdra dalje, obkoljujejo ga visoke hiše, in slednjič obstoji na kolodvoru sredi črnih dimnatih lokomotiv in nepreglednih vrst vagonov. Vsakdanjost prozaičnega življenja in pretresujoča bližina najvišjih idealov se nikjer tako hitro ne menjujeta kakor v teh prizorih.

Rim je mesto studij in premišljevanja. Sicer prihaja tudi sem vsako leto obilica tujcev iz radovednosti ali za kratek čas, vendar je vse ozračje v Rimu versko, znanstveno in umetniško. Na vsak korak vidiš monumente starodavne prošlosti, neme zgodovinske priče svetovnih dogodkov in spomenike najvišje od večnih idealov oživljene umetnosti. Zato pa moraš premišljevat in proučevati, vsak pogled te k temu sili in ti odpira nove misli in te zbujajo k novim studijam. Neizčrpen je vir, iz katerega zajemaš, in vsak izprehod ti obogati duha in razvname domišljijo. Stoletja govoré iz teh stavb, in trije veki si podajajo roko na istem mestu, vsak govoreč v svojem jeziku in kažoč najboljšo, kar je ustvaril.

So na svetu mnoga večja mesta od Rima z impozantnimi, krasnimi stavbami, a eno je, kar daje Rimu prednost pred vsemi: Rim je original. Tu vidiš stvarjajočega umetniškega duha v njegovem nastajanju in razvoju. Največji duhovi, ki so ustvarili vzorne oblike za vse čase, so tu snovali svoja dela, in zato se izprehajajo tu v najodličnejši delavnici

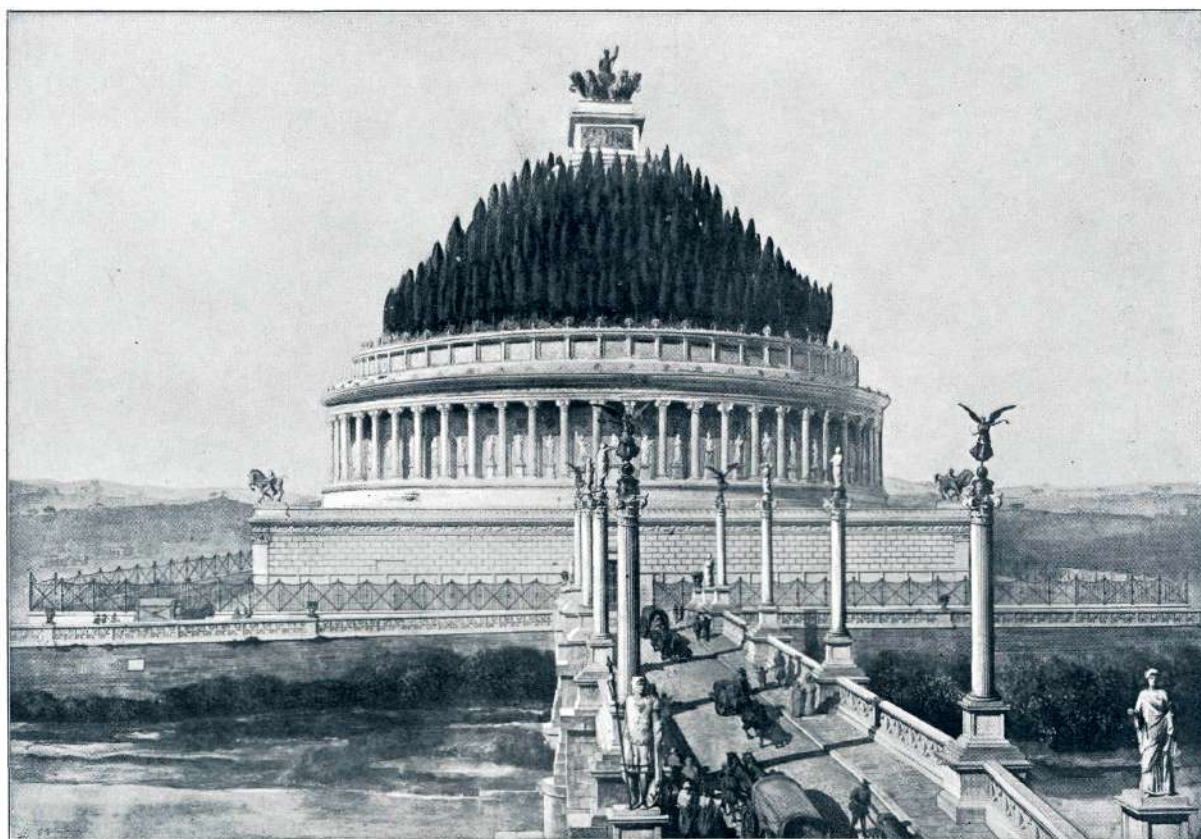
človeškega duha. Od starega veka dalje, ko je Rim sprejel grško umetnost, je ostal zgled vsemu svetu, in kar vidiš drugod, je večinoma posnetek. Ti posnetki so morda večji in dragocenejši, a vendarle ima najvišjo vrednost original. In to je, kar nas najbolj mika. Od cerkve do cerkve, od slike do slike hodimo, in vsak pogled nam pokaže dotični vek v sredi njegove ustvarjajoče sile.

Sedanji Rim je nazunaj čudna mešanica starine in modernizma. Večno mesto se je seveda prilagodilo modernemu razvoju, in zato je tudi zunanost njegova v marsičem podobna vsem novodobnim mestom. A ta modernizem se kaže le tam, kjer odločujejo novodobne prometne potrebe, in tudi tu preveva vse neka mirna, distinguirana eleganca. Z največjo skrbjo pa ohranjajo in odkrivajo ostanke starega imperatorskega Rima, ki resno gledajo iz svojih razvalin kot neme priče nekdanje moči in svetovnega vladarstva. Sicer pa daje mestu še danes karakteristični znak renesanška arhitektura, ki prevladuje nad vsemi. Najmanj je še ostalo — razen cerkva — iz srednjega veka, katerega oblike so se žrtvovale za časa renesance tej novi, živi in zmagoslavni umetnosti.

Kje naj začnemo svoj izprehod po večnem mestu? Postavimo se tja ob starih Flaminskih vratih, skozi katera so v prejšnjih časih večinoma prihajali romarji v sveto mesto, in ki se zovejo zato Vrata ljudstva. Romantičen pogled! Ob levi se dviga Pincio s svojimi mičnimi izprehodi, kjer je nekdanji sladkosnedni Lukul zasadil svoje razkošne vrtove in kjer je Mesalina, Klavdijeva žena, z ostudnimi orgijami osramotila svoje ime. Že stari Rim je znal ceniti ta „grič vrtov“, kjer je najčistejši zrak in mičen razgled na mesto, ki se razgrinja pod njim. Tu sem — pravi srednjeveška legenda — so prinesli ostanke Neronove in so jih shranili v nagrobniku Domicianove vladarske hiše. Pa ni bilo miru ob tiranovem grobu. Kakor bi imeli vsi peklenščki tod svoj semenj, je tulilo in strašilo, in pošten človek se ni mimo upal. Zato so pa sezidali spodaj ob vznožju cerkev Materi Božji, ki je prva med neštevilnimi rimskimi cerkvami, katero so pozdravljali romarji, prišedši v Rim. Od slej je mirno na tem nesrečnem kraju. Cerkev pa je polna izrednih umetnin. Nihče drugi nego sam Rafael je naslikal kartone za mozaike v kapelici Chigi. Bog Stvarnik, obdan od angelov, kraljuje na

vrhu oboka in vlada svet; planeti pa, ki jih predstavljajo mitološke podobe Diane (luna), Merkurja, Venere, Apolona, Marta, Jupitra, Saturna in zemlje pa krožijo po migljaju božjem, in vsak ima svojega angela, ki ga varuje in vodi. Rafael je stal na višini svojega razvoja, ko je slikal to fino in nepopisno mično skupino. Za cerkvijo je samostan avguštincev, v katerem je Luter stanoval, ko je prišel v Rim, da se pohujšuje nad napakami tedanje družbe, zapirajoč svoj pogled vsemu, kar je veliko in vzorno v katolicizmu. V širokem krogu se razprostira obširna in prostorna Piazza del Popolo. Tri velike fontane

mogli prodreti v skrivnost tajnih in čarobnih črt in znamenj, ki jih je vanj vklesalo bogvekdaj egiptovsko dleto. Zdaj so nam pa odkrili čitavci hieroglifov, da je ta obelisk že stal ob Nilu in gledal, kako je mali Mojzes plaval v košarici po valovih. Dvaintrideset stoletij je že staro pismo, ki sta nam ga na tem kamnu zapustila kralja Ramzes in Menefta, da se ne pozabijo njiju imenitna dela. Štirje granitni levi bljujejo pod njim vodo v fontano. Glej, enemu je zlezal na hrbet rjav dečko iz Kampanije v pisani obleki, se je oklenil vratu ter pije levo vodo iz ust.

IZ IMPERATORSKEGA RIMA: NAGROBNIK HADRIANOV — SEDAJ ANGELSKI GRAD

žuboré svojo enakomerno pesem. Pod Pincijevo balustrado, s katero je Napoleon I. okrasil najlepše rimsko izprehajališče, stoji Roma med Tiberom in Anijem, njej nasproti pa Neptun s Tritoni ukazuje vodam. V sredi trga pa strmi v nebo visok, tenak obelisk, ki ga je cesar Avgust I. 10. pred Kristusom pripeljal iz Egipta, in ga je posvetil solnčnemu bogu kot večni spomenik zmage nad deželno faraonov ter ga postavil v veliki cirkus. Ob njegovem vzhodu so vršali vozovi pri dirkah in igrah v cirkusu, in čul je aplavz tisočere množice, ki se je naslajala ob igrah. Pa vsi ti Rimljani ga niso spoznali in niso

Že sem videl podoben prostor: Place de la Concorde v Parizu! Tudi tam se dviga v sredi veliki egiptovski obelisk, žubore fontane, in se širijo pota na vse strani. Krasni grški fasadi svete Magdalene odgovarja na drugi strani pročelje Bourbonske palače, sedanje zbornice. Vse je v Parizu ogromnejše, dragocenejše, perspektiva velikanska, morda edina te vrste na svetu. Vendar rimska Piazza del Popolo je lepša, je mičnejša, nam je ljubša, kajti ona je original, v Parizu je pa blesteč posnetek.

Tri ulice vodijo odtod v srce mesta. Med dvema cerkvama, katerih skoro simetrični kupoli tvorita

impozanten vhod v glavno ulico, se začenja Corso. Tu blizu je Goethe stanoval in gledal rimski karneval ter pesnil rimske elegije. Tu so v srednjem veku prirejali slavne konjske dirke; iskri berberi so dirjali skozi Corso do Beneške palače, kjer je sedaj avstrijsko poslaništvo. Pod Kapitolom so jih vjeli. Tam zadaj sedaj štrli v nebo velikanski oder za zgradbo spomenika Viktoriju Emanuelu. Ozreš se nazaj, pa vidiš skozi mestna vrata v dolgo predmestno ulico; daleč tam zunaj so katakombe svetega Valentina.

Tako te že pri prvem koraku v mesto obdaja vsa svetovna zgodovina v svojih monumentih in spominih. In vendar si šele pri vratih — kaj boš šele videl in čutil, ko stopiš na posvečene kraje svetih zgodob in te obda tajnostni šepet duhov, ki so obvladali človeštvo in vodili njegovo zgodovino!

Tujec na pragu Rima!

Zadaj se dviga Monte Mario, s katerega so romarji prvič zagledali večno mesto. Pod nogami se jim je zablščala vatikanska bazilika, daleč pred njimi se je raztezalo glavno mesto sveta s svojimi svetišči, stolpi in kupolami. Tedaj so padli na kolena, poljubili zemljo in molče strmeli solznih oči na nepopisno lepi prizor. Nato so pa zapeli zahvalno pesem in z razvitimi zastavami kot zmagovalci slovesno korakali h grobu apostolov, kjer so jih čakala gostoljubna zavetišča.

Tujec v Rimu! Ali ni to problem za veliko razpravo, v kateri se razvija kulturna zgodovina dolgih tisočletij? Kako različno je sprejemal Rim prišlece iz tujih dežel v raznih dobah svojega razvoja!

Kako so se časi izpremenili! Prve tujce so povabili Romulovi razbojniški tovariši med se, da so jim uropali njihove hčere. Kraljevi in republikanski Rim je smatral vse izven sebe kot pripravljeni plen, ki le čaka, da ga gospodar sveta pograbi in porabi zase. Tujec ni videl Rima drugače kakor uklenjen ali kot ponižni oznanovavec, da se je zopet ena pokrajina vdala. Rimljani so vedeli, da se najboljši brani oni, ki napade sovražnika še preden se je ta pripravil za naskok. Enkrat le so Galci vzeli Rim in ga razdejali, a to je bilo dobro zanj, ker je vzrastel nov in mlajši iz razvalin in na mestu ozkih, temnih ulic so nastali lepo urejeni mestni deli. Boječi klic, da je Hanibal pred vrati, je enkrat pretresel republikanski Rim, a ko je veliki Afričan opešal pred vrati in je Italija bila pokorna rimski oblasti, se je utrdila zavest, da ni nikogar, ki bi kdaj še drugače prišel v ponosno mesto, nego s sklonjeno glavo in z darovi v roki.

Odtlej se je rimski državljani smatral za nekaj višjega in je zaničeval tujca. Rim edini je bil bo-

žansten, ves svet je bil barbarski. Servij Tulij je bil iz strahu pred sovražniki obdal mesto s krepko utrdbo, od katere se vidijo še danes precejšnji ostanki blizu velikega kolodvora pri Dioklecijanovih termah. V obodu 1300 m je obdajal mesto 30 m širok jarek in debel zid je branil nepoklicanemu tujcu dohod v mesto. Na vzhodnem koncu Esquilina se je začel ta obrambni pas, se je vzpenjal čez Celij, je oklepal obe višini Aventina in se je končal ob obrežju Tibera blizu sedanje cerkve sv. Sabine. A ko se je Rim povzdignil iz vrste navadnih mest v gospodujočo oblast, mu je ta tesni oklep postal premajhen in mesto se je svobodno razširjalo čezenj, odprto na vse strani, saj se ni bilo bati sovražnika na svetu, ki bi se drznil približati večnemu mestu.

Zavladali so imperatorji, ki so sami sebe povzdignili za bogove in si postavljali spomenike iz belega marmorja in pozlačenega bronu. Z njimi se je čutil povzdignjenega tudi rimski državljani, zakaj ti časti in vžitka lakomni bogovi so se morali laskati rimskemu prebivalstvu, da se ohranijo v oblasti in v življenju, ki sta bili obe vedno v enaki nevarnosti. Bogovi s Palatina so morali Rimljanu skrbeti ne le za dobro vodo in ceno žito, ampak tudi za prijetna kopališča, za kratkočasje in za senzacijo. In da nasitijo cesarji nikdar zadovoljne želje rimskega prebivalstva, so mu vrgli za plen inozemca, zaničevanega barbara, da se z njim igrajo in kratkočasijo ter da si napasejo pohotne poglede nad njegovimi ranami in nad njegovo svežo krvjo. In to je bil Rimljanu najljubši pogled, ko je videl v areni od divjih zveri raztrganega tujca, kako je umazan od krvi in prahu krčevito se tresoč izdihal svojo dušo, slavnemu občinstvu v veselje.

Še danes mi je uganjka, ki si je ne morem rešiti, kako je mogel stari Rim tako očarati ves zunanji svet. Da so si Rimljani z železno vojaško disciplino, ki je skozi toliko stoletij delala dosledno za en določen smoter, podjarmili druge narode, ki niso imeli urejenih držav in izšolanega vojaštva, to je jasno in naravno. A rimska oblast je bila podobna oni kači, ki s svojim pogledom najprej ommi nesrečno žrtev, da se ji da potem brez upora objeti in povžiti. Kamorkoli je segel glas o večnem mestu, se je polastila ljudi neutešna želja, da bi pohiteli tja in ga videli. In prihajali so, v trumah jih je sprejemal imperatorski Rim, da jih zasmehuje, izkorišča in mori.

Prišla je novica, da je dosegel ta Septimij Sever, ta Druz, ta Tiberij, ta Tit slavno zmago. Bolj nego zmage se je vzradovalo rimsko ljudstvo prijetne nade, da bo videlo velikanske slavnosti, ki bodo tako nečuvveno bogate in zanimive, da svet še ni kaj takega videl. In stavili so velike slavoloke, pri-

pravljali so igre in ljudske veselice brez konca in kraja, kakor da bi Rim imel odslej le še eno nalogo: uživati svojo srečo in utapljati življenje v čašah opojnosti in razkošja. Prišel je dan zmagoslavja, v velikanskem sprevodu, z vsem bleskom slave in bojne sreče je prihajal Divus Augustus v Rim na triumfatorskem vozu, obdan od silne armade, bliščeče se v sijajnih bojnih opravah, z godbo in petjem, z razvitimi zastavami, visoko dvignjenimi orli in z bogatim plenom, ki so ga ponosno razgrinjali zmagovavci pred očmi strmeče množice. Najdražje pa v tem plenu, kar je radovedna množica najbolj požirala z očmi, še bolj kot leve in slone v izprevodu, to je bil nesrečni tujec, inozemec, barbar. Priklenjeni na triumfatorski voz so korakali premagani kralji in vojvode, krčevito stisnjenih usten, z očmi strmeč v tla, da ne bi videli onih, ki upijejo slavo prevzetnemu zmagoslavcu, ki se ponaša z njihovo nesrečo in jih tepta v prah, da bi sebe povzdignil. In zdaj slede dolge čete uklenjenih mož in mladeničev, vijó se vrste žena, deklet in otrok, ki jih je Rimljan uplenil, da bi mu brezpravno služile. Smehljajoči triumfator jih kaže množici, češ: Tu jih imate, podarjam jih vam, naredite ž njimi, kar hočete! Ali jih vzemite v hiše za sužnje, ali jih vrzite v cirkus za igrače, dajte jih svojim prijateljem za darilo ali levom za hrano; uživajte njih delo ali pijte njihovo kri — tu so, Cezar daruje barbara Rimljanu!

Pa barbari so se maščevali. Prišel je čas, ko se je prestrašeni Rim moral zopet z visokim zidom zapreti pred tujcem. A zaman! Prihrumeli so s severa, in tedaj so se grozno maščevali za vse, kar so njih očetje pretrpeli od cesarskega tiranstva.

Tujec v Rimu, kako vse drugače te je sprejemalo krščanstvo! Kakor mati svoje otroke je klicalo večno mesto prebivavce vsega sveta, da pridejo in se združijo v eni veri in v eni ljubezni. Pojoč

psalme so prihajali trumoma, ob svetih letih jih je prišla nešteta množica vseh narodov in jezikov. Vsi narodi so imeli svoja zavetišča, kjer je trudni potnik dobil krepila in gostoljubne strehe. Ni bilo več domačinov in tujcev, ni bilo več preganjavcev in tiranov — en nauk jih je združil v eni rodbini, nad katero bedi in skrbi en pravični oče, vsem ljubezniv in dobrotljiv.

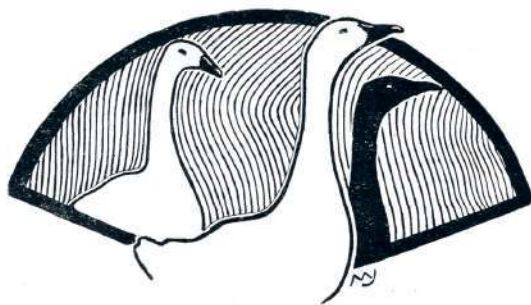
Na desno se razprostira nov mestni del, skozi katerega vodi pot k Vatikanu, a stopimo na levo gori po vijugasti poti na Pincio! Krasen razgled se odpre na mesto, ki je položeno valovito po svetovnoznanih sedmih gričih. Ob Tiberu se vidi ogromno okroglo poslopje, nad katerim se dviga bronast angel. To je nekdanji nagrobnik Hadrijanov — sedaj Angelski grad. Na drugi strani Tibera je nepregledna množica hiš z mnogimi ravnimi strehami, vmes pa se dvigajo lične kupole cerkva in vrhovi večjih spomenikov.

Pa vse to ne mika pogleda tako kakor tam ob desni sivkasto-modrikasta kupola sv. Petra. Solnce zahaja ravno za njo in jo obliva z zlato lučjo. V dolgi, resni črti stoji poleg nje Vatikan, veliki kipi nad fasado plavajo fantastično v žarečem ozračju.

Pod zelenim vejevjem igra vojaška godba. V najlepših ekvipažah se je pripeljala mestna gospôda, da si tu izmenjuje obiske in pozdrave; vse polno je šetavcev, ki stopajo k balustradi, da uživajo krasni razgled. Vsem pa zahajajo pogledi tja k divni kupoli, in bolj kot godbeni šum mi preveva dušo triumfalna pesem, ki se vsako leto z dišečim kadilom dviga v višave, opevajoč največje bogastvo večnega mesta, edinega na svetu:

O Roma felix, quae duorum Principum
es consecrata glorioso sanguine:
Horum amore purpurata ceteras
excellis orbis una pulchritudines.

(Dalje.)

POGLED Z RIMSKEGA FORA NA KAPITOLIJ — SEDAJ

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

(Dalje.)

Na Kapitoliju.

Začnimo svoj izprehod po Rimu tam, kjer nas srečujejo spomini na najstarejšo dobo rimske države, pri zibelki svetovne oblasti rimske — pri Kapitoliju.

Kapitolijski grič je najmanjši izmed slavnih sedmerih gričev, a je najvažnejši, ker je bil središče vsemu javnemu življenju, nabožnemu in političnemu, in pod njegovim vznožjem so se vršili veliki prevrti, o katerih nam pripoveduje rimska zgodovina in ki so ustvarili pravne pojme in oblike, ki še danes živé v vseh kulturnih državah.

Če se danes bližaš Kapitoliju skozi ulico Ara Coeli, pač ne bi mislil, da imaš pred sabo staro trdnjavo rimskega mesta. Na levo vodijo široke stopnice naravnost pred portal frančiškanske cerkve S. Marija d'Ara Coeli; otroci posedajo po stopnicah in se igrajo. Na desno vodi vožnja pot v ovinkih na grič pred palazzo Caffarelli, v katerem je zdaj nastanjeno nemško poslaništvo. Srednja široka pot za pešce se pa dviga polagoma naravnost gori, zložno in impozantno. Na vsaki strani spodaj straži egiptovski lev iz črnega granita. Ob straneh rasto palme v zelenih nasadih; ob levi med njimi nam stopi nasproti kip tribuna Cola di Rienzo

z živahno gesto razburjenega ljudskega govornika — lično in efektno delo. Vznožje kipa je sestavljeno iz odlomkov starorimskih zid in napisov. Še dalje zgoraj vidimo kletko z voljkuljo, simbolom najstarejše rimske zgodovine. Dolgčas ji je in nemirno leta po kletki semtertje, poleti zeva od vročine. Vsakdo, ki gre mimo, ji privošči vsaj en pogled; radovednih gledavcev in občudovavcev ji ne manjka. Poleg te je še druga kletka z dvema orloma, ki sta simbol rimskega cesarstva. Še nekaj korakov, in na vrhu smo med velikima podobama Dioskurov, ki vodita vsak svojega konja in ki so ju našli v Balbovem gledišču ter postavili semkaj. Ob balustradi na desni in levi gledajoči doli z griča so postavljeni lepi stari kipi, takozvane trofeje Marijeve, izvirajoče iz časa Domicianovega. Kipa Konstantina Velikega in njegovega sina Konstanta sta iz Konstantinovih term. Sem so prenesli tudi kamen, ki je v starem Rimu na neki cesti značil 1. miljo od Kapitolija; na levi poleg njega stoji sedmi miljnik z Apijeve ceste.

Pred nami je Kapitolijski trg, ki ga imenuje sedanja omehkužena italijanščina „Campidoglio“.

Če gledaš ta mični, okusno prirejeni prostor, ne bi mislil, da je tukaj starodavna zibelka bojevite rimske države, kajti bežeči čas mu je dal prijetno

obliko renesanških zgradb. V sredi vidiš široko fasado senatorske palače, iz katere se dviga ličen stolp z uro in zvonom, do njega pa vodijo od obeh strani široke stopnice, za katere je Michelangelo naredil načrt. Pod stopnicami žubori voda iz fontan in dve orjaški podobi ležita zložno, kot bi počivali. Eden je Tiber in njegov tovariš je Nil; oba sta primeroma mlada stanovavca na Kapitoliju v kljub svoji sivi starosti. Skozi stoletja sta tako ležala v porušenih termah Konstantinovih na Kvirinalu, in papež Sikst V. ju je izvelkel iz razvalin in povišal na Kapitolij. V sredo med nju je mislil Michelangelo postaviti enako kolosalno podobo Jupitrovo, kar bi dalo velikansko in efektno skupino, a po njegovi prezgodnji smrti so postavili v sredo „triumfujočo Romo“, ki so jo našli v Korih, lično podobo iz belega marmorja z rdečkasto porfirnato obleko, ki je pa premajhna in se zdi med obema orjakoma kakor boječa gospodična. Ob straneh sta dve popolnoma enaki fasadi. Nizkima enonadstropnima poslopjema je Michelangelo zrisal izborni fasadi z arkadami in je pokazal s tem, kako more stavbenik z dobro preračunanimi členi dati majhnemu posloppju videz grandioznosti in sile. V sredi tega ličnega trga stoji znameniti spomenik Mark Avrelijev, edini bronasti jezdec na konju, ki je ostal cel iz časov rimskih imperatorjev. Tudi ta je hodil razna pota, preden je prijezdil na Kapitolij.

Bil je ves pozlačen v starih časih, ko je še oznanjal slavo cesarju Mark Avreliju. Konj je močan in težak, in na njem jaha imperator brez sedla; antika je vedno enostavna in preprosta v svoji sili, in to daje tudi temu spomeniku nekaj častitljivega, ker ni na njem nič prisiljenega in narejenega. V srednjem veku so ga postavili pred Lateran, ker so mislili, da predstavlja Konstantina Velikega. Pa natančni izraz lica, s katerega odsevata resnoba in dobrohotnost, primerjan s kipi imperatorjev, ki so nam ohranili natančne fiziognomije starih cesarjev, s popolno gotovostjo kaže Marka Avrelija. Bil je rimski papež, ki je I. 1538., ko so ga postavili na Kapitolij, dal napraviti rimskemu cesarju na spomenik napis, ki ga slavi kot izbornega vladarja in dobrotnika ljudstva, eno najsvetlejših prikazni iz poznorimske stare zgodovine, in Michelangelo mu je zmeril podstav in ga postavil nanj tako, da gledavec vidi vse poteze njegovega obraza.

*

Tak je danes Kapitolij, rimski „rotovž“. Tako vidimo, da so mu ostale v kljub tolikim prezidavam glavne stare oblike: Grič ima dva vrha, med njima je pa nekako sedlo. Tudi od druge strani, z Rimskega Fora, se oba vrha razločita. En vrh, kjer je zdaj palazzo Caffarelli in na katerem kažejo še Tar-

pejsko skalo, s katere so nekdanj metalni v prepada na smrt obsojene zločince, je nekdanj nosil slavni Jupitrov tempelj, drugi vrh, sedaj s cerkvijo Ara Coeli, pa je bil trdnjava, Arx, s templjem Junone. Kjer je zdaj senatorska palača, ki stoji po širini sedla, je bil pa Tabularij, arhiv rimske države. Tako so nam ohranjena vsaj mesta, kjer so se odigravali najvažnejši dogodki, dasi so stavbe same podlegle navalu stoletij in se umaknile novim, puščajoč za sabo le neznatne sledove.

Kapitolij je bil versko središče rimske države, in če se zamislimo nazaj v one čase, ko je tu še stal krasni tempelj, ponos in slava rimskega mesta, nam stopi pred oči antika v svojih najvišjih kulturnih momentih in nagibih. Kakor trta okoli hrasta se ovija rimska zgodovina okoli Kapitolija.

Prva naselbina, ki jo pravljica pripisuje Romulu, sicer ni bila na Kapitoliju, ampak na bližnjem Palatinu, vendar ko se je rimsko ljudstvo spočelo iz palatinskih Rimljanov in iz Sabinecev na Kvirinalu, je postal Kapitolij sredi med njima skupno svetišče, in tako ozko spojena je bila verska misel z rimsko državo, da jo je oživljala in oduševljala skozi vse dobe njenega razvoja in je šele z njo izginila. Kapitolijska svetišča so bila vedno središče javnega življenja, ker so bila vsa najvažnejša javna dejanja tudi religiozna: ločitve cerkve od države stari vek ni poznal.

Za časa kraljev v šestem stoletju pred Kristusom so že sezidali tempelj Jupitru Velikemu Dobremu. Tam zgoraj je bilo trojno svetišče, Jupitru, Minervi in Junoni posvečeno, in Tarkvinij Ošabni, ki je hotel tirane posnemati v velikih zgradbah, je zidal tri stavbe, ki naj bi po svoji ogromnosti ohranile njegovo slavo za vse čase: tempelj, kloako in cirkus. V teh treh zgradbah je tudi izražen duh tedanjega časa: Tempelj bogovom, varhom države, kloako, da se izsuši močvirje med Kapitolijem in Palatinom, kjer je nastal Rimski Forum, in cirkus ljudstvu za zabavo. Z mogočnimi zidanimi so podzidali temelj in ga razširili, a ni se smel premakniti terminus, ki ga je Tit Tacij postavil kot znak gotove lastnine, niti tu oboževana Juventas, personifikacija vedne mladosti. Osemsto čevljev je meril v vhodu temelj, na katerem se je dvignila mogočna stavba, zidana po etruških vzorcih, ki pa je bila v primeri z dolžino jako široka, skoro kvadratna, da je imela prostora za vsa tri svetišča. Trojna vrsta stebrov je stala pred vhodom, in mogočno se je dvigal tempelj nad mestom, daleč vidni znak rimske oblasti. Preden je bil dozidan, so kralje pregnali, in eno prvih del ljudovlade je bilo, da so ga dokončali, in od dedikacije templja po konzulu M. Horaciju so štelili leta sodobne republike.

V kapitolijskem templju so novoizvoljeni zastopniki ljudstva in oblastniki žrtvovali Jupitru kot vrhovnemu zaščitniku države. Posebno slovesno se je to godilo na marcijeve ide, ki so bile vsled tega za državo nekaj posvečen dan. pozneje pa dne prvega januarija, ki je bil začetni dan uradnega leta in je pozneje postal tudi začetek kalendarskega štetja. Tedaj sta žrtvovala očetu bogov oba konzula, najvišja oblastnika. Praznovali so tudi spomin dedikacije ob idah septembrovih — torej nekaj praznik cerkvenega blagoslovljenja, „žeganja“ — in tedaj je prvi konzul zabil žebelj v desno steno templja na stran Minervine cele. Po teh žebelih so šteli tedaj leta rimske republike.

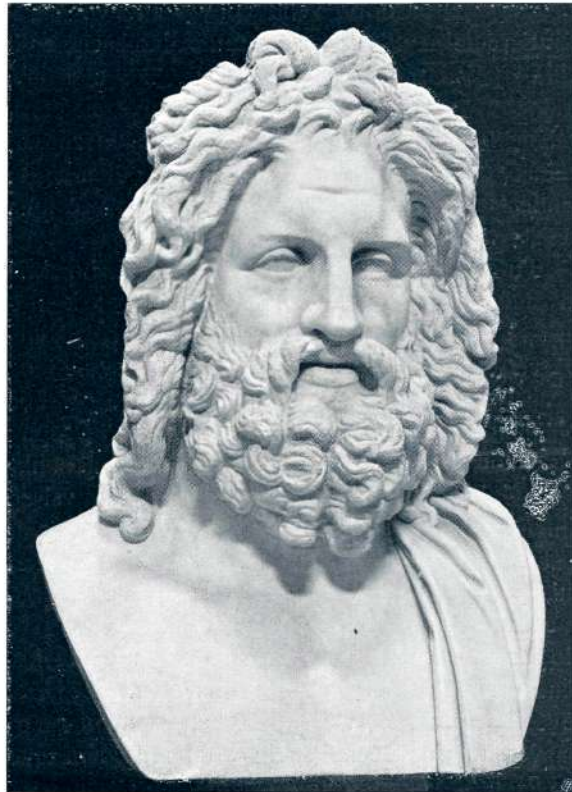
Pa tempelj ni bil le zunanji simbol državnega verstva, ampak tudi izraz vse narodne kulture, s katero se je izpreminjal. Sledimo glavnim fazam tega interesantnega razvoja!

Strogi religiozni red, ki ga kaže v prvem početku starorimsko verstvo, če ga očistimo poznejših legendnih okraskov, pripisujejo kot organizatorju kralju Numi Pompiliju (715 — 672 pred Kr.). Dasi je njegova oseba zavita v pravljicne megle, vendar je gotovo, da je uredil verske zadeve rimski vladar visokega in plemenitega duha, kajti v svoj zakon je položil vse ideje, ki so rodile in oživljale poznejšo moč rimske države.

Čistost prvotne rimske vere se vidi že v tem, da ne pozna onih šarovitih in zapletenih mitoloških pravljic, ki so z njimi Grki preplekli svoj Olimp, v katerem so božanstva v vseh mogočih sorodstvih in svaštvi. Preprost, enostaven, resen in zvišen je prvotni pojem božanstva pri Rimljanih. Že Dionizij Halikarnaški je to spoznal: „Rimljani ne poznajo nobenega od lastnih otrok rezanega Urana; ne Krona, ki požira svoje otroke iz strahu, da ga ne bi pregnali; ne Cevza, ki strmoglavi vladno Kronovo in lastnega očeta zapre v tartarsko ječo; ne pripovedujejo o bogovih, da bi se vojskovali, da bi bili ranjeni, uklenjeni in usužnjeni od ljudi. Rimljani ne praznujejo nobene svečanosti v črnih oblekah in v žalnem pompu, pri kateri bi ženske vzdihovale in jokale zaradi bogov, ki so izginili, kakor žalujejo Grki zaradi uplenjene Proserpine, zaradi Bahovih nezgod ali zaradi drugih takih stvari. Pri njih ne vidiš sanjarskih zamaknjencev, razsajajočih koribantov, beraških izprevodov, bahantskih izgredov, ne skrivnih svečanosti, ponoči moški in ženske ne bdé skupaj po templjih in tudi drugih nemarnosti ne poznajo, ampak vse, kar se tiče bogov, govore in delajo s poštovanjem proti navadi Grkov in barbarov.“ Numa je privadil svoje rojake, da smatrajo vero kot nekaj tako vzvišenega, da se mora vse drugo umakniti pred njo. Pri bogoslužju morajo zbranega duha

pozabiti na vse drugo in svoje misli obračati le na češčenje bogov, ki je, kakor pravi Plutarh, najvažnejše opravilo. Takrat morajo biti ulice mirne, nihče ne sme ropotati, razbijati ali delati česarkoli, kar bi motilo slovesno tihoto. Delo je moralo prenehati, da se vsa pozornost obrne le na bogoslužno dejanje.

Numa je prepovedal Rimljanom, da bi si delali podobe bogov bodisi po človeških ali živalskih vzorcih. Učil jih je, da Boga ne more videti oko, ker ga čutila ne dosežejo, da ne more trpeti in nihče ga ne more raniti ali prijeti. Edino le misel

VATIKANSKI MUZEJ

JUPITER IZ OTRIKOLOV

more pojmiti Boga. Tako si moramo tudi Kapitolijski tempelj misliti izpočetka brez vsake podobe, in Plutarh pravi, da prvih 170 let od postanka Rima niso imeli nobenih božanstvenih podob; pozneje je grški vpliv zmagal nad rimskim preprostim bogoslužjem. Tudi žrtve so bile večinoma nekrvave: moka, vino, sadeži. Še v pozni rimski dobi se je ohranil običaj, da je moral državnemu uradniku, kadar je daroval bogovom, zaklicati tovariš: „Hoc age!“, opominjajoč ga, naj pazi in naj misli le na daritev in na nič drugega. V kapitolijskem muzeju se vidi relief, ki kaže imperatorja pri daritvi: Tuniko si je potegnil čez glavo, da ne bi nič motilo njegovega pogleda.

V templju so shranili sibilske knjige, tajnostne zapiske iz Kume, iz katerih so prorokovali. V Sikstovi kapeli je Michelangelo naslikal tudi Sibile med reprezentanti razodete resnice, kajti prvotni nauk je stal npravno še na visoki stopinji. Tarkvinij je te knjige na čudovit način dobil, dasi se jih je branil; a vztrajnost proročice, ki mu jih je nudila, ga je preplašila, in za majhen del je plačal mnogo več, nego bi ga stalo vse. V sibilskih knjigah so bili zagonetni grški izreki, in ustanovili so svečeniški kolegij, da jih proučuje, kajti smatrali so jih za navodilo javnega življenja, in odtod je tudi ta svečeniški zbor dobil velik vpliv v državi.

Septembrove ide kot spomin dedikacije so bile velik državni praznik, ki so ga slavili s circenskimi igrami. Slovesni daritvi na Kapitoliju je sledila pobratimska pojedina za vse oblastnike in za senat, velika procesija je zbrala vse ljudstvo k religiozni manifestaciji, s katero so združili vedno več iger in predstav.

Tu je bilo srce rimske države, in kakor kri od srca teče v vse ude telesa in se zopet k njemu vrača, tako so tudi zastopniki ljudske oblasti, ki so ob oltarju kapitolijskega boga sprejeli svoje poslanstvo, vračajoč se zmagoslavni iz tujine pred oltar polagali svoje triumfe. Zmagoslavje vrnivšega se vojskovodje je bila vojaška in verska svečanost hkrati in okoli Jupitrovega templja so bili zbrani vsi spomini na najvažnejše dogodke iz državne zgodovine. Neštevilna darila so visela ob templju, napisi, častni ščiti, podvrženim kraljem uplenjeno orožje, dragocene umetnine, zgodovinske slike — vse to je kazalo ljudstvu moč države, ki jo religija edini, krepi in navdušuje vsakega posameznika k največji požrtvovalnosti za skupnost. Vsaka žrtev za državo je bila versko posvečena, in le v tej religiozni zavesti so bila mogoča ona čudovita dejanja rimskega patriotizma, ki so postala vzorna za vsa stoletja. In ta zavest govori še dalje po vsem Foru iz vsakega kamna še iz poznejših umetniških zgradb, kajti s kapitolijskega griča dolí se vrsti svetišče za svetiščem, kapelice, slavoloki, monumenti, ki vsi slovesno oznanjajo isto misel.

Iz teh verskih idej izvirajo npravni pojmi, ki so vodili stare Rimljane v njihovi najlepši dobi. Poljsko delo je v najvišji časti, a vsi, oče, mati, otroci, delajo z lastno roko brez hlapcev. Samo klienti, potomci podvrženih rodov, so rokodelci in trgovci, pravi svobodni Rimljan pa hoče biti kmet, ker vidi najvišjo čast v tem, da sam obdeluje ono posvečeno zemljo, ki je mati in rediteljica vseh, polbožanstveno bitje, iz katerega čudovito klije življenje, ki s plodovi svojega naročja hrani človeštvo in ki je naravna podlaga vsake državne oblasti. Tu ni veleposestnikov

ne kapitalistov, ampak enakomerna srednja posest, ni zavisti in gospodarskih bojev, kajti vsak ima kolikor potrebuje. To zemljo ljubi posestnik in živi z njo v neki tajno-religiozni simpatični zvezi skozi menjujoče se letne čase, čuteč z njo njene izpremembe in proseč zanjo nebeške bogove, ki ji dajejo luč, mokroto in plodnost. Zato je pa Rimljanu vojska za to zemljo sveto dejanje, zmago ali smrt zanjo mu poplačajo bogovi na Kapitoliju in penati ob domačem ognjišču, za katere se bori. Dokler je bila rimska država agrarna, je bila mogočna in je neprenehoma, dasi počasi napredovala. A naraščajoča politična moč je pozneje porušila gospodarsko ravnotežje, in dasi je nazunaj državna sila skokoma rastla in objela ves svet, je notraj ginila, ker je umorila svoj kmečki stan. Ne milijarde denarja, izžete v Aziji in Afriki, ne galski ne ptolomejski zlati zakladi, niso mogli državi vrniti one moči, ki ji jo je dal siromašni železni plug.

Rimljani so postali gospodarji sveta, ker so jarem pokorščine in reda naložili najprej sami sebi. In ta jarem je bil železen, mnogo težji nego ga nalaga krščanstvo. Najvišja oblast je očetovska, in starorimski zakon daje očetu skoro vso oblast nad sinovi skozi celo življenje. Oče sina lahko zapre, biča, ga uklenjenega sili k delu, ga ubije, če je nepokoren, in nihče mu tega ne more braniti. Tudi če je sin med najvišjimi državnimi oblastniki, oče pa doma preprost poljedelec, ima to oblast nad svojim otrokom. Zgodilo se je večkrat, da je sin proti volji očetovi govoril na ljudskem shodu. Laskal se je ljudski volji, vse mu je ploskalo, bil je junak dneva. Pa pride oče, ga potegne z govorniškega odra in vleče proč z udarci; niti z besedico se sin ne sme ustavljati, in nihče se ne drzne dvigniti roke proti očetu, kajti njegova oblast je prva, v katero ne sme nihče poseči. Trikrat je smel oče sina celo prodati, in je imel torej večjo oblast nad otrokom nego nad sužnjem, ki je bil svoj lastni gospod, ako je bil po prvi prodaji oproščen, prodani sin pa, če je bil oproščen, se je vrnil v očetovo oblast. Iz te oblasti je izvirala občudovanja vredna rimska disciplina, ki je Rimljane vzgojila v prve vojake sveta. Koliko takih zgledov pozna rimska zgodovina!

Rimska vojska stoji v boju proti Latincem, ki so odpadli s Kampanci vred. Konzul Tit Manlij iz previdnosti prepove svojim vojakom, da bi se spustili v boj izven vrste. A njegov sin, od sovražnika izzvan, ga v dvoboju pobije in se vrne z uplenjenim orožjem v tabor. „Oče,“ reče konzulu, „da me bo svet poznal kot potomca tvoje krvi, ti prinašam tu viteški plen, ki sem ga, k boju pozvan, odvezel ubitemu sovražniku.“ Konzul pa sina odvrne in da zatrobiti, da se vojaki zberó, in ko so se zbrali,

govori vpričo vseh: „Ker ti, Tit Manlij, nisi pazil na konzulsko povelje in očetovo častno dostojanstvo, in si se vkljub našemu razglasu bojeval izven vrste s sovražnikom, in si torej, kolikor se tebe tiče, uničil vojno disciplino, po kateri se je Rim ohranil do danes, in ker si me prisilil, da pozabim ali na državo ali pa nase in na svoje, naj kazen našega zločina zadene rajši nas same, nego da bi se država v svojo škodo pokorila za naše pregreške. Mi bomo žalosten, a za vse čase mladini koristen zgled. Sicer me gane naravna ljubezen do otroka in tudi preizkušnja tvoje hrabrosti, ki te je zapeljal napačni videz časti. Ker pa moramo ali s tvojo smrtjo potrditi povelja konzulov ali jih za vedno razveljaviti, če ostaneš brez kazni, mislim, da se ne boš, če se v tebi pretaka še kaplja moje krvi, branil, da po tvoji krivdi porušeni vojni red s svojo kaznijo zopet popraviš. Pojdi, liktor, in ga priveži na kol!“ In vpričo prestrašenega vojaštva, ki ga je groza obhajala pri pogledu na takega očeta, je padla pod sekiro glava konzulovega sina. Livij, ki to pripoveduje, se sam zgraža nad nečloveško kaznijo, a kot pravi Rimljan pristavlja, da je dvignila vojaštvu disciplino.

Temelj vse rimske mogočnosti pa je bilo zakonsko življenje. Glavno načelo vsega zakonskega prava je bilo, da ima zakonska žena, ki je po sveti postavi z možem združena, ž njimi skupno vso posest in vse bogoslužne daritve. Na najtrdnejši, nerazdružni in posvečeni zakonski zvezi temelji vsa rimska moč. Morda bi bilo ravno za sedanji čas, ko moderni plitvi in slabotni sentimentalizem v svoji nervozni nestalnosti beži pred vsako moralno zavezo, ki zahteva krepke volje in poguma za življenje, dobro in koristno, da bi se iz svetovne zgodovine učili, kako zasebna nramnost, zlasti pa zakonsko življenje vpliva na rast in propast družbe in države.

Rimljan ni poznal civilnega zakona; najvažnejša zveza življenja se je morala skleniti samo cerkveno pred najvišjim duhovnikom. Pontifex maximus in flamen dialis sta bila navzoča, ko sta poročenca med molitvami zaužila sadje in pšenično pogačo pred desetimi pričami, ki so zastopali deset kurialnih rodov. S tem obredom (confarreatio) je žena postala nerazdružna tovaršica možu, ki jo je moral za vedno obdržati. Kajti žena je bila prav kakor mož gospodinja v hiši. Po moževi smrti je podedovala za njim. Zanimivo je, kar piše o Rimljanih Grk Dionizij: Če se je žena v čem pregrešila, je bil razžaljeni mož njen sodnik in gospodar, ki je določil kazen. A v sledečih dveh slučajih so določevali sorodniki skupno z možem: Če so jo dolžili nečistosti, ali pa — kar bi bili Grki smatrali za najmanjši greh — če so jo zasačili, da je pila vino. To dvojje je ukazal Romul

kot najhujša ženska zločina kaznovati s smrtjo, ker je sodil, da je nečistost začetek najrazuzdanejšje predrznosti in pijanost začetek nečistosti. Obe pregrehi so Rimljani dolgo preganjali z nespravljivo maščevalnostjo. Kako dobra je bila ta postava za ženske, se vidi iz tega, da skozi 520 let niso Rimljani ločili nobenega zakona, in prvi, ki se je ločil od žene, ker ni imela otrok, Spurij Karvilij, je bil zato splošno sovražen od vsega ljudstva. Svobodno je stopila žena v zakon; mož je ni kupil, prinesla mu je doto v hišo. Iz tega se vidi, da so stari Rimljani smatrali zakonsko zvezo kot nerazrušno — sveto, in to je bil vzrok, da so se patriciji tako upirali poroki s plebejci. Zato je rimska žena bila v visokem spoštovanju, je nastopala javno na strani svojega moža in pričala pred sodiščem. Rimske matere so pa tudi vzgajale svoje sinove z besedo in zgledom kakor Kornelija, mati Grahov. Ko je obsojeni Koriolan nahujskal Volske in jih peljal proti Rimu, so bila vsa poslaništva zastonj, da bi ga odvrnili, dokler ni prišla njegova mati. Hotel jo je objeti, a ona ga je zavrnila kot sovražnika. To ga je strlo. „Mati,“ je zaklical, „ti si Rim rešila, a svojega sina pogubila,“ in je peljal Volske nazaj, ki so ga umorili. Samo iz svetosti zakonske zveze si moremo razlagati, da so Rimljani dva velika državna prevrata smatrali kot maščevanje zoper zločin na čast dveh žena, ki sta za to čast dali življenje: Lukrecija in Virginija.

Dolgotrajna borba med plebejci in patriciji se je končala s popolno zmago ljudstva. Pa tudi demokracija je vzdržala občudovanja vredno disciplino, ki je izvirala iz globoke religioznosti in nramnega rodbinskega življenja. Javno življenje bi se bilo razvezalo v nebrzdano anarhijo, če ne bi bila verska zavest družila vseh slojev in jih ob oltarju kapitolijskega božanstva vedno navdušila za skupno delo v celoti. Iz spoštovanja do bogov je izvirala pokorščina do postave in ona zasebna požrtvovalnost in nesebičnost, ki jo vsi veki občudujejo na starih Rimljanih, in ona železna hrabrost, ki je nevzdržno podjarmila vse narode.

V boju z Latinci vidi konzul Decij, da se Rimljani umikajo. „Valerij,“ zakliče velikemu duhovniku, „tu morajo bogovi pomagati! Narekuj mi molitev, s katero se žrtvujem za legije!“ Veliki duhovnik mu reče, da obleče mirovno obleko, in z zastrto glavo, roko stegnjeno pod sukno poleg brade, stoječ na pšici z obema nogama, govori za njim: „Janus, Jupiter, oče Mars, Quirinus, Bellona, vi domači bogovi, vi na novo sprejeti bogovi, vi starodavni domovinski bogovi, vi bogovi, v katerih oblasti stojimo mi in sovražniki, in vi bogovi mrličev, k vam molim, vas prosim milosti in si jo zagotavljam, da boste podelili rimskemu kviriškemu ljudstvu premoč in

zmago in da pošljete nad sovražnike rimskega kviriškega naroda strah, grozo in smrt. Kakor vam obljubljam, za državo Kviritorov, za njihovo vojsko, za njihove legije in za zaveznike rimskega ljudstva zdaj posvečujem legije in zaveznike sovražnikov s sabo vred bogovom mrtvih in Zemlji v žrtev.“ Svojemu tovarišu konzulu Titu Manliju sporoči, da se je posvetil v smrt, oborožen zajaha konja in se vrže sredi med sovražnike. Kakor nadnaravna prikazen se zdi obema vojnoma, ko ga vidijo kot z nebes poslani spravni dar za jezo bogov, ki vso pogubo odvrta od svojcev in jo nese med sovražnike. Padel je v boju, pokrit s kopjem, a sovražniki so bežali in Rimljan je zmagal.

Preteklo je nekaj let, in Rimljani so bili v stiski v boju z Galci. Decijev sin, tudi Publij Decij imenovan, vidi, da se Rimljani v boju umikajo. Sklicuje se na spomin svojega očeta, govori mladi, burni Decij: „Zakaj se tudi jaz ne vdam takoj v podedovano usodo? Našemu rodu je usojeno, da se žrtvuje in s tem odvrne nesrečo od države. Kmalu žrtvujem zemlji in duhovom mrtvih sebe in sovražne legije.“ Pokliče višjega duhovnika Marka Livija, ki mu je ukazal v začetku bitve, naj ostane na njegovi strani, in ga prosi, naj mu narekuje molitev, s katero posveti v smrt sebe in sovražnike v rešitev rimske vojske. Ko zmoli isto molitev, kakor njegov oče, še vzkligne: „Strah in beg, moritev in kri, jezo nebeških in podzemskih bogov ženem pred sabo, prokletstvo in pogubo nesem s seboj na sovražne prapore, orožja in brambe, in uničenje zadene Galce s Samniti z mano vred na istem mestu,“ in se zažene v najgostejše sovražne trume in najde v njih smrt, a ta vzgled ojunači Rimljane za vročo, krvavo zmago.

Tako je bila verska misel v starih Rimljanih ona mistična sila, ki jih je gnala v smrt za domovino in je ustvarila velikost države. Samo ideja, ki je močnejša od smrtne groze, more roditi tako trdno zvesto družabno solidarnost in dati sankcijo splošni dolžnosti, ki zatre osebni egoizem. Rim je rasel, dokler je živela v njem ta misel; nepremagljiv je bil tedaj, ko je Cincinat pri plugu sprejel vest, da je imenovan za diktatorja, ko je veliki Fabij Maksim, ki je rešil domovino v najtežavnejšem času, umrl tako ubožen, da so morali nabirati za njegov pogreb, in ko je država dala doto hčeram Kurija Dentata, ki je služeč javni koristi tako pozabil nase, da je brez premoženja umrl.

A vrnimo se k zgodbam kapitolijskim!

*

Prvič je sovražnik zasedel Kapitolij še v Romulovem času, ko ga je Tarpeja izdala Sabincem, češ naj ji dajo v plačilo, kar nosijo na levi roki — mislila

je na zlate lance in zapestnice. „Dobro,“ je dejal sabinski poveljnik Tacij, in vrgel z lancem nanjo tudi težki ščit, „dajmo ji vse, kar nosimo na levi roki!“ In izdajavka je izdihnila pod težo ščitov. Tarpejski vrh se je imenoval od tega časa strmi skalnati obronek Kapitolija, s katerega so metali k smrti obsojene izdajavce domovine. A Sabini in Romulovci so se spojili v en rod. Danes je tam bolnišnica z majhnim vrtom, in čuvaj ti pokaže skalo, s katere so pehali obsojence v globino. Pogled pa danes obvisi na gostih strehah starih hiš, ki so prilepljene na hrib.

Tuj sovražnik pa je naskakoval Kapitolij, ko je bila rimska vojska, že skozi tristoinšestdeset let vedno zmagovavna, pobita od Galcev. Sovražnik se je bližal mestu, vse je bežalo, vestalke so nesle svete podobe s seboj. Starci pa so ostali doma, pripravljeni, da umro. Oblečeni v najlepša oblačila, z znamenji vseh častnih služb, so sedeli na slonokoščeni prestoli v preddvorih svojih hiš pod Kapitolijem, kakor ob največji slovesnosti. Veliki duhovnik Mark Fabij jim je narekoval molitev, s katero se posvete v smrt za domovino.

Galci pridejo na For in se razdelé po hišah, na rop. Navadne hiše so zapahnjene, hiše veljakov odprte. Sivi starci z dolgimi bradami sedé nepremično kakor molčeči bogovi. Častitljiva resnost presenetí Galce, a ko eden starca Marka Papirija pocuka za brado, ga ta jezen udari s slonokoščeno palico po glavi. Galec udari nazaj in posekali so vse starce na prestoli, hiše oropali in požgali. Lotili so se utrjenega Kapitolija, a branitelji so jih vrgli dol in kupi mrličev so ležali ob vznožju. Tedaj se je spomnil mladi Kaj Fabij Dorzo, da mora po obljubi žrtvovati bogovom na kvirinalskem griču. Z darivnimi posodami v roki gre s Kapitolija med sovražnimi stražami, ne zmeneč se za klice in grožnje, in ko je na Kvirinalu opravil daritev, se vrne zopet skozi sovražni tabor. Strmeč nad pogumom mladeničevim in boječ se kazni bogov, puste Galci Fabija, da pride zopet v oblegani Kapitolij. V eni naslednjih noči so splezali Galci po skali, da presenetijo speče Rimljane. Psi so molčali, a gosi so se zbudile in jele kričati in prhutati, da zbude tudi Kaja Manlija, ki vrže prvega Galca z obzidja, druge, plezajoče ob skali, za njim, in ko zaspanci prihité, je bil Kapitolij rešen; zaspano stražo so vrgli s tarpejske skale. Zmanjkalo je hrane, a da bi Galce premotili, so lačni metali kruh s trdnjave. Pa lakota jih je prisilila, da so se hoteli z zlatom odkupiti, in tedaj se je zgodila sramota, da so Galci s krivimi utežimi hoteli prigoljufati več zlata; na pritožbo tribunovo je vrgel galski knez Bren še svoj meč na tehtnico, češ: Zmagancem gorjé!

Kamil je Galce pregnal, a Rim je bil požgan. Prvo je bilo, da je senat sklenil vsa svetišča, ki so jih bili Galci zasedli, očistiti in popraviti, kapitolijske igre praznovati na čast Jupitru, ker je v stiski branil svoj tempelj in grad rimskega mesta. Vse Galcem odvzeto in drugo zlato, ki so ga bili iz ostalih svetišč v času stiske vzeli in spravili na varno v Jupitrov tempelj, so proglasili za tempeljsko last in shranili pod sedežem najvišjega boga. Ko so zbirali zlato za Galce, ni zadostoval državni zaklad, a tempeljskega zlata iz spoštovanja niso hoteli porabiti niti za svojo rešitev, in gospe so dale svojo zlatnino. Zato so zdaj zahvalili rimske gospe in jim priznali čast, da se odslej kakor moškim tudi ženskam govori ob pogrebu polivalni govor. Pa ljudstvo ni hotelo ostati v požganem mestu, in tedaj je Kamil z vsem senatom šel pred ljudski zbor, da govori o svetosti in čistiljivosti rimskega mesta, ki je tolika, da Rimljan nikdar drugod stanovati ne more, kakor tu, kjer kraljujejo njegovi bogovi. Ta govor, ki ga je Livij spisal z vsem patriotičnim čuvstvom pravega Rimljana, sijajno kaže državnopravno mišljenje tedanje dobe.

„Mi naj bi zapustili mesto, grad in Kapitolij, kjer vladajo rimski bogovi?“ je klical Kamil, in našteval, kako so bili Rimljani vselej srečni, kadar so božji glas poslušali. „Naša nesreča nas je spomnila bogov in zatekli smo se na Kapitolij k bogovom, k sedežu vsemogočnega Jupitra, in dasi se je država zrušila nad našimi glavami, smo shranili svetinje pred očmi sovražnikov; od vseh zapuščeni, nismo zapustili bogoslužja. In zato so nam dali zmago in vrnili izgubljeno vojno čast. Bil bi zločin zapustiti ta svetišča. Mi imamo mesto ustanovljeno po božjem sklepu in posvečenju, vsak prostor v njem ima svoja svetišča, svoje bogove, za daritve so določeni dnevi in trgi. In vse to naj bi zapustili? Ali moremo pri božanstveni pojedinji Jupitrovi mizo drugod postaviti, nego na Kapitoliju? Jupitrov duhovnik pod smrtnim grehom ne sme zapustiti mesta za en dan, in mi naj bi šli proč? Ali vas naj spomnim večnega ognja Vestinega in njene podobe, ki mora kot poroštvo naše nadvlade biti shranjena v tem templju. ali naj vaju spomnim vajinih svetih ščitov, Korakajoči Mart in ti, oče Kvirin? To naj zapustimo, svetišča, ki so starejša od mesta?“

Taki razlogi so prepričali ljudstvo in hitelo je iznova zidat mesto na starem, posvečenem prostoru. Gradili so hitro, brez načrta, in mesto je imelo ozke, krive, neravne ulice. Oni Tit Manlij pa, ki je rešil Kapitolij, izpočetka slavljen in čaščen, je storil nesrečen konec; ker je čez štiristo ubogih dolžnikov odkupil iz dolžniške ječe, so ga obdolžili, da hoče postati samodržec in so ga zaprli. Ta krivica ga je

tako užalila, da je pozneje res uprizoril vstajo in je v svoji hiši na Kapitoliju, tam, kjer stoji tempelj Junone in kovačnica denarja, jel zbirati orožje. A obsodili so ga na smrt dasi je pred sodniki razgalil svoje prsi in pokazal brazgotine iz domovinskih bojev in gledaje na Kapitolij klical Jupitra, naj mu bo milosten, kakor takrat, ko mu je dal moči, da reši rimsko ljudstvo, in je prosil vsakega posebej, naj ga sodijo s pogledi obrnjenimi na Kapitolij in k nesmrtnim bogovom. Železna postava je zmagala, in rešitelj Kapitolija, pahnjnjen s tarpejske skale, je izdihnil z razbitimi udi, ob vznožju hriba, ki je bil priča njegovemu junaštvu.

Ena najlepših prikazni starega Rima je Publij Kornelij Scipijon. Rimljan od nog do glave je poznal tudi grško izobrazbo in eleganco. Nagel v svojih sklepih, a razumen in jasen v sodbi je z idealno navdušenostjo in s čistim srcem gorel za domovino. Lepi mladenič, ki je v bitki ob Ticinu rešil življenje svojemu očetu, je očaral ljudstvo s svojo plemenitostjo. O njem pripovedujejo, da je vsak dan šel na Kapitolij in je dalj časa ostal v templju: nobene važnejše stvari ni ukrenil, da ne bi bil prej stopil v svetišče, tako da so ga imeli za božanstvenega. Enoinvajsetleten prevzame poveljstvo v Španiji, kjer sta mu padla oče in stric v boju s Punci in se ni nihče upal prevzeti poveljstva. Kot zmagovavec nad najhujšim sovražnikom, kar jih je imel Rim, s častnim priimkom Africanus je v triumfu prišel zopet na Kapitolij.

V Jupitrovem templju je bil shranjen zaklad za vojsko z Galci in najstrašnejše prokletstvo je bilo izrečeno nad onim, ki bi ga porabil za druge namene. V Junoninem templju pa so hranili magistratne listine, pisane na platno. Med obema templjema je bil Tabularium, arhiv rimske države, kakor varovan od najmogočnejših božanstev. Pa v hudih bojih so tudi največja svetišča trpela pod usodo države. Prevelika moč je Rim oslabil, in gospodarji sveta niso znali služiti veliki ideji skupnosti, ko je nenravnost izpodkopala trdnost značajev in vero v božanstva. Padalo je tudi verstvo. Vedno več tujih božanstev so privedli v Rim, ki je mislil, da mora z gospodstvom nad drugimi narodi sprejeti tudi vse njihove pregrehe. Tak je bil nenravn grško-azijski kult Dionizijev, ki so ga praznovali z groznimi orgijami in ki je prisilil senat, da je nastopil proti njemu in izdal stroge naredbe proti praznoverju in nenravnosti. Sedemtisoč mož in ženskih je stalo pred sodiščem zaradi nenravnih orgij.

Temu propadu nravnosti je sledil velikanski požar, ki je uničil kapitolijski tempelj v groznem času Sulove strahovlade. Diktator je vse storil, da

sezida z vso krasoto mnogo dragocenejši nego je bil prej. Vzeli so stebre od olimpskega templja Zenovega, katerega veličastne razvaline se še vidijo v Atenah. Rimljan je plenil grško umetnost, da je z njo krasil svoje mesto. Ohranili so prvotno obliko templja, a gradivo je bilo nad vse dragoceno. Streho so pokrili s pozlačenim bronom, da se je bliščala v daljavo čez mesto. Starinske svetinje in pobožna darila so shranili v spodnjih obokanih prostorih (favissae). Bogastvo države je odsevalo iz tega templja, ki je bil že krasen spomenik one grške umetnosti, ki si je prisvojila Italijo.

Tedaj je bil Jupitrov svečenik mlad mož — Julij Cezar, ki je v templju začel svojo kariero. Krvavi Sula si je hotel z vezmi sorodstva in svaštva privezati najodličnejše rodbine, in je ukazal Pompeju in Cezarju, da zapustita svoji ženi in se poročita z nevestama, ki jih jima on določi. Pompej se je sramotno vdal, mladi Jupitrov svečenik, pred kratkim poročen, pa za nobeno ceno ni hotel zapustiti prve soproge. Sula mu je zato zaplenil vse imetje in ga kot berača izgnal iz domovine. Bolan in preoblečen je obsojenec bežal pred trinogom in se skrival po samotah. Čez nekaj desetletij se je ta največji Rimljan, venčan z zmagami in neskončno bogat v triumfu vrnil na Kapitolij kot imperator, vse ljudstvo ga je sprejelo z nepopisnim slavljem, in največja oblast, kar je je dotlej imel kak smrtnik, je bila v njegovih rokah, ko je na kolenih šel po tempeljskih stopnicah, da žrtvuje božanstvu v zahvalo za neštevne zmage.

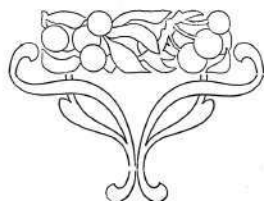
Stopetdeset let je stal Sulov tempelj in je preživel propast ljudovlade, ki je izkrvavela v državljanskih borbah pod njegovim vznožjem, in je sprejemal kadilo, ki so ga v njem zažigala najvišjemu kapitolijskemu bogu nova božanstva — zmagoslavni Avgust, temni Tiberij, nori Caligula, slaboumni Klavdij, podli Neron s svojimi nasledniki. Stal je v vsej svoji krasoti na vrhu tedaj, ko se je že zrušil pod njim ves idealni temelj, s katerega je vzrastel, in ko je nov svet, ves drugačen in prejšnjemu neenak, rastel iz malega začetka ob tiberskih bregovih, da skoro zraste čez glavo kapitolijskemu Jupitru, ki se je branil na življenje in smrt.

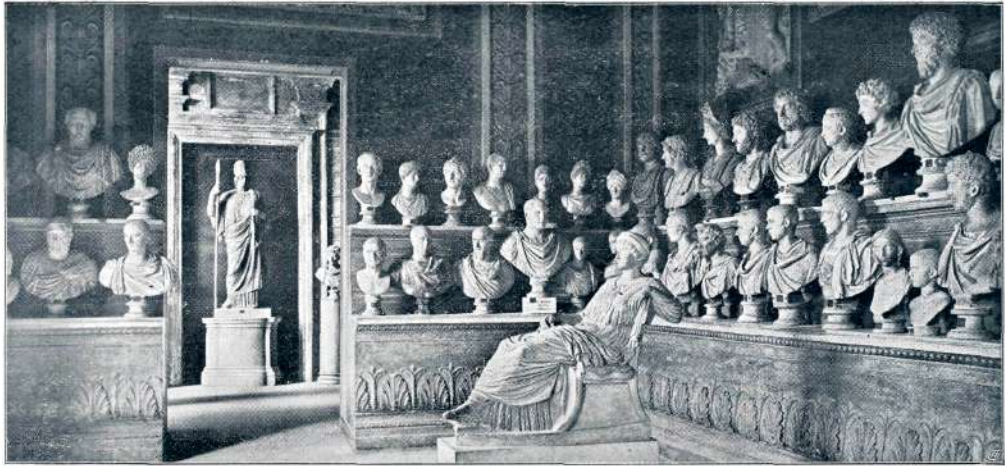
Hitro je šlo navzdol, in tempelj je izkušal usodo države tudi v dnovih njene propasti.

Bilo je 21. decembra l. 69. po Kr. zadnji dan cesarja Vitelija, katerega tolsta glava v vatikanskem muzeju nas spominja še danes na one sijajne pojedine, katerih slovitost se nam je ohranila s slavo rimskega cesarstva. Nasprotniki cesarjevi so se bližali mestu, njegovi pristaši so ga zapuščali. V žalni obleki je prišel Vitelij s Palatina na Forum, je ogovoril zbrano ljudstvo in navzočemu konzulu izročil bodalo, znamenje cesarske moči, ter se obrnil proti templju Sloge, da odloži svojo oblast. Njegovi vojaki mu pa zastopijo pot, ker se boje, da ne bi ž njim vred tudi padla njihova moč, in prisilijo branečega se cesarja, da se ne vrne po Sveti cesti proti palači. Brez volje gleda neodločni cesar, kaj se godi. Na Foru se vname boj med Vitelijevimi vojaki in med njegovimi nasprotniki. Germanske kohorte se boré za cesarja, ki sam odlaga svojo oblast. Germani zmagajo, in Rimljani se zapró na Kapitolij, ki ga Vitelijevci začno naskakovati. Od Fora in od templjev sem prideró do prvih vrat, a tu pada nanje toča strešne opeke in kamenje. Napadavci mečejo plamenice v spodnja poslopja, ki se kmalu vnamejo. Zdaj pa branivci sežejo po marmornatih kipih in narede iz njih barikado za glavnimi vrati. Z železom in ognjem se borita obe stranki, stebrišča se vnamejo, trojna cella Jupitrovega templja začne goreti, suho leseno podstrešje pregori in kmalu je celo svetišče v plamenu. Vitelij je gledal te prizore s Palatina, ljudstvo je zrló s sosodnih gričev, kako so divji Germani pokončali krasoto in ponos rimskega cesarstva. Napadavci vderó na Kapitolij od mamertinske ječe in pomoré vse, kar jim pride pod roko. Za cesarja se boré, proti njegovi volji. Pred mestom pa stojé že flavijski vojaki. V treh oddelkih prikorakajo v mesto, ter posekajo vse, kar se jim ustavlja. Na Martovem polju se razvije bitka, divja množica pa porabi priliko ter ropa po mestu. Premagani Vitelijevci se zapró v pretorijansko taborišče, a brez uspeha: do zadnjega moža jih pokončajo Flavijci. Pravijo, da je petdeset tisoč ljudi poginilo ta dan. Vitelij je pobegnil na Aventin, potem pa je prišel skrivaj nazaj na Palatin; tu so ga našli in po nečloveških mukah umorili. Preden je izdihnil, je zaklical: „Pa sem bil vendar vaš cesar!“

Tako je bil zopet pokončan Jupitrov tempelj.

(Dalje.)

V KAPITOLIJSKEM MUZEJU: PORTRETI IMPERATORJEV

Pod oljko in lavorom.

Zapiski iz solnčne Italije. — Spisal dr. Evgen Lampe.

(Dalje.)

Ce se izprehajaš po kapitolijskem muzeju in občuduješ marmornate doprsne kipe rimskih imperatorjev in imperatoric, ti čudno čuvstvo prevzame srce. Ob steni so postavljeni v vrsti kakor v prodajalni. Ostre, izrazite poteze v kamnitih obrazih, ki so jih izklesali največji tedanji umetniki, nam jih kažejo zvesto, kakršni so bili. Če si zapomniš onega Avgusta, Tiberija, Caracallo, ga spoznaš povsod zopet, kjerkoli srečaš njegovo podobo: Ali v Vatikanu, ali v Florenci, ali v pariškem Louvru, ali v Britskem muzeju v Londonu, kjer so jih postavili ob vhodu k antikam kakor vratarje ali lakaje, ki sprejemajo radovedne obiskovavce — povsod spoznaš takoj tak imperatorski obraz, če si si ga enkrat dobro vtisnil v spomin. To priča o veliki spretnosti tedanjih portretistov. Seveda so razni po svetu raztreseni kipi večinoma kopije enega originala.

Tu so zdaj zbrani, na kraju, kamor v triumfu dospeti je bila najsrčnejša želja vsakega Rimljana. Tam spodaj leži Rimski Forum, in če pogledaš nazaj s Kapitolija, ti oživijo pred očmi te razvaline, obljudi se Via Sacra in triumfalni izprevodi se pomikajo pod visokoobokanimi slavoloki. V triumfu je pokazal Rimljan svoj pravi značaj, hlepeč po slavi in bogastvu in združen z deklamatorskim glumaštvom.

Triumf Scipiona Afričana je trajal tri dni, in na 250 vozovih so peljali samo kipe in slike, ki jih je ugrabil zmagovavec. In kako se je vršil tak triumf? Rimski pisatelji so nam ohranili nekaj takih sporedov.

Zmagoviti vojskovodja je moral najprej prositi senat, da mu dovoli triumf. Moral je dokazati, da je vojsko dokončal, državo razširil in da je bil samostojen poveljnik. Senat se je zbral v templju Bellone in je sklepal, a vojskovodja je moral do triumfa ostati zunaj mesta. Vse mesto je hrepenelo po triumfu, kajti triumfator je delil ljudstvu od svojega plena. Vse je bilo ovito z venci, ves Forum in Kapitolijski v slavnostnih okrasih. Od mestnih vrat Porta Triumphalis na vatikanski strani se je bližal izprevod. Najprej je jezdil trobentač, in sledili so mu vozovi, polni ugrabljenega plena. Vse najlepše in najdragocenejše je iz tujih krajev pripeljal vojskovodja s seboj, da si je ljudstvo paslo oči. Nato so nesli vojaki zidane stolpe kot podobe premaganih trdnjav, in velike podobe, na katerih so bile naslikane njih zmagovite bitke in najvažnejši dogodki iz minule vojske. Na krasnih vozovih peljejo zaklade čistega zlata in srebra, kovanega in nekovanega, drago kamenje in druge dragocenosti. Za njimi slede venci, s katerimi so mesta, zavezniki in lastni vojaki obdarili vojskovodjo. Beli biki korakajo za temi vozovi, sloni, žirafe in razne druge eksotične živali iz premagane dežele. Posebno pa obračajo poglede nase premagani vojskovodje, ki morajo uklenjeni hoditi v triumfu svojega premagavca. In zdaj pride on sam. Liktorji v purpurnih oblačilih korakajo v vrsti, za njimi pa godba, ki igra na citre in piščali; godci imajo kratko obleko in plešejo po taktu svoje godbe, zlate kronice nosijo na glavah. Tudi za šalo

je preskrbljeno, kajti sredi med godci se zvirja eden, ki nosi dolgo purpurno obleko, segajočo do tal, okrašen z zlatimi zaponkami in z ovratnicami, ki dela smešne burke, da zasmehuje premagane sovražnike. Dolga vrsta kadilnic razširja blagodišeč dim,

MAMERTINSKA JEČA, V KATERI JE BIL ZAPRT SV. PETER

skozi katrega se vozi na pozlačenem in lepo poslikanem vozu vojskovodja. Beli konji ga vlečejo, pokonci stoji, da ga vse vidi in občuduje, na glavi pa mu je zlata z dragulji posuta krona, v purpurni obleki so vtakane zlata zvezde. V desnici drži žezlo, znamenje oblasti, v levici pa lavorov venec, ki so ga Rimljani odnekdaj imeli za simbol zmage. Na vozu okoli njega sede dečki in deklice, njegove belce jašejo mladeniči iz sorodstva. Za vojskovodjem na vozu pa stoji sužnjik, ki mu drži zlat venec nad glavo in kliče: „Pomisli, da si človek!“ Vsi služabniki, pisarji, škitonosci, ki so mu bili pomočniki v vojski, gredo v triumfu takoj za njim, in nato sledi vsa zmagovita vojska, v vrsti korakajoč, ovita z venci in lavorom, in kaže svoje trofeje. Ta dan sme vsak vojak prosto govoriti o svojih predstojnikih, kakor hoče; zato pa hvalijo ali zasmehujejo svoje poveljnike pred celim ljudstvom.

Tako se pomika zmagoslavni sprevod čez Forum. Ob vznožju Kapitolija je Mamertinska ječa. Tam nekatere jetnike takoj zapro, sprevod pa se pomika gori. Ko pride vojskovodja pred Jupitrov tempelj, gre na kolenih po stopnicah. V templju pa položi svojo krono v naročje očetu bogov, in ljudi in zažge slavnostno daritev. Del plena oddajo v tempeljski zaklad kot zahvalno darilo, in tačas izdihnejo pod rabeljskim mečem na smrt obsojeni premaganci.

Že v dobi ljudovlade je bil plen ogromen. Saj je M. Fulvij po etolski vojski dal prepeljati skoro petsto kipov iz bronu in marmorja, iz vojsk s Pirom, Perzejem, Antiohom so pripeljali krasne posode iz dragih kovin, T. Kv. Flamininu so po bitki pri Kinoskefalah v triumfu nosili stoinštirinajst zlatih kron,

ki so jih grška mesta podarila Filipu. In kak je bil triumf Oktavijanov! Vestalke, senat, ljudstvo ga je spremilo v mesto. Trojen triumf skozi tri dni nad Egipčani, Dalmatinci, Japidi in Panonci — torej nad našimi deželami — mu je bil dovoljen, in zadnji dan so korakali v izprevodu vjeti otroci Kleopatrine; ona sama pa, ki je ušla jetništvu s tem, da se je dala pičiti od kače, ni ušla ponižanju v triumfu, kajti nosili so podobo egiptovske kraljice v natančnem posnetku, kakor je mrtva ležala na postelji. Čimbolj je propadala moč rimskega cesarstva, tembolj so jo hoteli zunanje kazati vsaj v sijajnih triumfalnih prireditvah. Avrelijan se je peljal na Kapitolij s štirimi jeleni, ki jih je žrtvoval Jupitru, pred njimi je šlo dvajset slonov in dvesto divjih zverin, med njimi štiri tigri, vjeta kraljica Zenobija je bila vklenjena v zlate verige.

A vse to je minilo. Dolgo se je še držal Jupitrov tempelj v svoji mogočni krasoti, in ko je rimska državna vera čisto propadla, pomešana z

RIM: MUSEO DELLE TERME
JUNO

malikovalstvom vseh narodov, se je še blestela streha tempeljska čez celo mesto.

In danes? Kaj je še ostalo od njega?

Če stopiš iz prvega nadstropja konservatorske palače na vrt, zagledaš pred sabo na zidu velikanško iz razbitih kosov sestavljeno marmornato ploščo,

na kateri je narisana načrt rimskega mesta pod Septimijem Severom. Sredi vrta žuborita dve klasični fontani; na eni je znana podoba konja, ki ga je naskočil lev, da ga raztrga; Michelangelo je stal pred to skupino in občudoval lepo delo antike. Ob desni je zidovje palače Caffarelli, in spodaj iz vznožja zida gleda odlomek ogromnega stebra iz penteliškega marmorja — to je edini ostanek Jupitrovega templja.

Žalostna mu usoda! Ali bi bil verjel stari Rimljan, da bo na tistem mestu, odkoder je vladal Jupiter

ves svet, nekdanj stala pisarna, v kateri bodo na papirju škripala peresa severnih barbarov, ki so jih tolikokrat vodili Rimljani zvezane v svojih triumfih in se v cirku čudili njihovim divjim bradam? In vendar je tako! Barbar je lastnik svetišča. Tam je danes prusko poslaništvo — nemški birokrati zdehajo ob pisalnih mizah na kraju, kjer so nekdanj imperatorji pokladali zlate vence v naročje očetu Jupiteru!

Tako se časi izpreminjajo.

(Dalje.)

Književnost.

Ivan Cankar: **Hlapec Jernej in njegova pravica**. Založil L. Schwentner v Ljubljani 1907. Str 96. — Cankar rešuje v tej povesti problem lastninske pravice — po svoje. Hlapec Jernej je bil štirideset let pri hiši. Gospodar umre, in hlapec Jernej je prepričan, da je zdaj posestvo njegovo, kajti „štirideset let je robotal, da bi postavil dom, s svojim potom je pognojil polje in senožet“. Po postavi pa podeduje po očetu sin; hlapcu to ne gre v glavo, in zato mora od hiše. On si gre pravice iskat — in v tem je tendenca Cankarjeva, ki hoče dokazati, da je ves družabni red krivičen in nič vreden. Od instance do instance pošilja ubogega kratkournega Jerneja. Pri županu ne opravi nič. Kmetje v krčmi razsodijo: „Človeška postava je in božja zapoved, da hlapec ubogaj svojega gospodarja: Ampak tudi je postava, nikjer zapisana, povsod veljavna, in tudi je Kristusov ukaz, da ne ženi gospodar hlapca od hiše, kadar ti je doslužil in je star in nadložen. Ti Jernej pa pojdi sam, pa mu razloži in se te bo usmilil“. Jernej pa vzroji: „Nič na vrata usmiljenja, na vrata pravice trkam, da se mi odpró nastožaj“.

In je šel pravice iskat, ne usmiljenja. Zbere paglavce ne cesti in jim pripoveduje svojo pravdo. Ti ga imajo za norca in mečejo kamenje vanj. Zdaj pa poveže Jernej svojo culo in gre po svetu, da najde svojo pravico.

Potrka pri okrajnem sodišču in razloži svojo zadevo: „Pravico meni, drugim ne krivice — to je pravda po božji volji!“ Sodnik in pisar se mu smejeta. Sluga spravi Jerneja čez stopnjice. „Razbojniki, razbojniki! Na kraj pravice — proklet je ta kraj, zavetišče krivičnih pravn in krivih priseg!“ In sluga pahne Jerneja čez prag.

Šel je v Ljubljano k deželnemu sodišču. „Veliko mesto je Ljubljana. Hiše so visoke, stoje po vrsti, druga tik druge, nič plotov ni vmes. Vse ceste so polne ljudi, vsak dan velika maša in procesija. Duhovnikov je toliko, da bi držal človek klobuk kar v roki. Od jutra do večera zvoni in potrkava. Kakor po semnju hodi človek, ne ve, kam bi pogledal, kako bi se prestopil in koga bi vprašal.“

Cankar pelje hlapca Jerneja v sodno palačo. „Iskal je pravičnih sodnikov, pa so ga zalotili razbojniki.“ „Čigava je jablan: ali tistega, ki jo je zasadil, ali ti-

stega, ki jo je otrešel?“ — Pa so razsodili: „Le vrnite se, vrnite se na Betajnovno k svojemu gospodarju, ki je trd in krivičen in mu recite: Spoznaj krivico, bodi usmiljen!“

Pa je vprašal Jernej: „Kaj je Bog ukazal? Odprite bukve! Moje delo je v zemljo zakopano . . . kje je pravično povračilo?“ — In so mu rekli: „Ne prerekajte se s pravico, kakor je; ljudje so jo ustvarili, ljudje so ji dali silo in oblast. Kader vas biča, upognite hrbet in zaupajte v Boga; če izpremeni obraz, da bi je človek ne razločil od krivice, obrnite se stran in ne iščite opravka z njo! Tako premislite pa pojdite z Bogom!“

„Razbojniki, razbojniki, razbojniki!“

„Tokrat pa se je zgodila krivica, kakor je svet še ni doživel . . . Gledali so osorno . . . odpeljali so ga . . . odprli so duri in so jih zaklenili za Jernejem . . . okno je bilo omreženo . . .“

Jernej je bil zaprt s potepuhi. Pa so prišli in ga gonili, „kakor nekoč Gospoda od velikega duhovna do velikega duhovna, od sodnika do sodnika“ . . . „devet dni je romal od krivice do krivice“, in nazadnje so mu rekli: „Zdaj hodite z Bogom in se ne prikazite več!“ In ker ni dobro slišal, so mu rekli še enkrat: „Le brž se okreni, ne prerokaj se s pravico, in hvali Boga, če umrješ na krščanski postelji namesto med norci, kamor sodiš!“

„Mimo cerkve sem šel k maši, pa sem zašel med neverne razbojnike . . . Namestu da bi šel k studencu, sem šel pit k razbrozgani luži.“

In je zadel culo in se je napotil do cesarja. Blagoslovi, Bog, to poslednjo pot; v tvoje roke polagam svojo pravico“ . . .

„Neskončno mesto, do nebes bučeče, v vseh nerazumljivih jezikih govoreče — sam strašni Babilon! kam bi se skrtil človek, kam bi pobegnil?“ . . .

„Kam?“

„K cesarju me vodite, naravnost k njemu, da bo hitro opravljeno!“ Pa so mu na Dunaju „vzeli culo in škornje in palico, tudi kamižolo so pretipali in preobrnili in so vzeli nož in denar: nato so ga vodili iz hiše in ga posadili v čuden voz, ki je bil zaprt na vseh straneh, kakor ječa na kolesih“ . . .

„Pravice sem jih prosil, pa so me pahnili med tatove in hudodelce . . .“